

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR HISTORISKA STUDIER

Ur ett annat perspektiv

Arkeologi och kulturarv ur jordbrukares synvinkel.

Jakob Öster

Institutionen för historiska studier
Göteborgs universitet

Arkeologiskt självständigt arbete på
fördjupningsnivå, 15 hp

HT 2019

Handledare: Tove Hjørungdal

Abstract: Farmers and archaeologists have one particular thing in common, they both play an important role in the management and preservation of our common physical cultural heritage in the landscapes. But is there any cooperation between those actors? Farmers in general often have problems with the rationalization of the agriculture, and sometimes the cultural heritage seems to play a role in those issues. Can we combine a sustainable preservation for our cultural heritage and still develop the agriculture? That's the question this essay in archaeology and studies in cultural heritage will take on. By interviewing farmers about their relation to archaeology, the cultural heritage, laws and rules on the subject we will here problematize how archaeology and the cultural heritage works with modern agriculture. In the end the study shows a great potential for managing and the preservation of our cultural heritage in relation to the development of agriculture, and there are a lot of tools for taking on the existing problems.

Keywords: Archaeology, agriculture, heritage, landscape, farmers.

Jag vill rikta ett stort tack till alla jordbrukare samt företrädare från LRF som varit till stor hjälp i arbetet med denna studie!

Innehåll:

• 1.0 Inledning.....	4
• 1.1 Syfte och frågeställning.....	4
• 1.2 Forskningsöversikt.....	5
• 1.3 Teori.....	5
• 1.4 Metod.....	6
• 1.5 Material och avgränsning.....	7
• 1.6 Källkritik.....	8
• 2.0 Presentation av intervjuerna.....	8
• 2.1 Jordbrukare nr. 1 – Skalunda socken, Lidköpings kommun.....	9
• 2.2 Jordbrukare nr. 2 – Rackeby socken, Lidköpings kommun.....	10
• 2.3 Jordbrukare nr. 3 – Skalunda socken, Lidköpings kommun.....	11
• 2.4 Jordbrukare nr. 4 – Sunnersbergs socken, Lidköpings kommun.....	13
• 2.5 Jordbrukare nr. 5 – Medelplana socken, Götene kommun.....	16
• 2.6 Jordbrukare nr. 6 – Söne socken, Lidköpings kommun.....	18
• 2.7 Jordbrukare nr. 7 – Karaby socken, Lidköpings kommun.....	20
• 2.8 Jordbrukare nr. 8 – Skeby socken, Götene kommun.....	21
• 2.9 Jordbrukare nr. 9 – Källby socken, Götene kommun.....	23
• 2.10 Jordbrukare nr. 10 – Strö socken, Lidköpings kommun.....	25
• 2.11 Jordbrukare nr. 11 – Forshems socken, Götene kommun.....	26
• 3.0 Analys, tolkning och jämförelser.....	28
• 4.0 Diskussion.....	33
• 4.1 Jämförelser med Begagnade Landskap.....	39
• 4.2 Vidare forskning.....	41
• 4.3 Slutsats.....	41
• 5.0 Sammanfattning.....	43
• 6.0 Referenser.....	44
• 6.1 Bildförteckning.....	46

Omslagsbild: Hage med bland annat stenrösen.

Foto: Urban Wigert.

1.0 Inledning

Bakgrunden till denna kandidatuppsats i arkeologi och kulturarvsstudier är att vårt gemensamma kulturarv bör skyddas, vårdas, samt tillgängliggöras för både allmänheten och forskningen. Eftersom en övervägande stor del av vårt kulturarv finns på landsbygden är jordbrukare i samhället en viktig aktör inom skyddet och vården av detta. Detta gör att ett hållbart samarbete mellan jordbrukare och andra aktörer inom kulturarvssektorn är ett måste för att trygga kulturarvet.

Min egen uppfattning, innan denna studie gjorts, är att många jordbrukare idag upplever att dom blir överstyrda av myndigheter när det kommer till kulturarvsärenden trots att det gäller deras egen mark. Man får inte rätt verktyg för vården av fornlämningar och inte heller en skälig ersättning vid upphittande av fornlämningar som i vissa fall leder till utgrävning på jordbrukarens mark. Uppfattningen är alltså att det kan finnas splittringar mellan olika aktörer, vilka alla kulturarvet är beroende av för att kunna bevaras och vårdas på ett tryggt sätt. Splittringar kan sedermera leda till minskad tillit från jordbrukarnas sida jämfört mot myndigheter och arkeologer, vilket skapar ett vi och dom där kulturarvet är den centrala faktorn mittemellan jordbrukare och kulturarvssektorn. En sådan splittring skulle vara destruktiv för vårt gemensamma kulturarv.

För att kulturarvet skall bevaras och vårdas på ett bra sätt krävs ett långsiktigt och hållbart samarbete mellan alla inblandade aktörer. För att skapa ett sådant samarbete krävs en ömsesidig förståelse jämfört mot varandra. För att vi arkeologer och andra inom kulturarvssektorn skall kunna bidra till att skapa denna ömsesidiga förståelse måste vi helt enkelt ge oss ut och fråga jordbrukarna hur dom ställer sig till arkeologi och kulturarvet, samt ta reda på om det finns en skavande problematik. Detta är ett viktigt steg eftersom alla inblandade aktörer som berör kulturarvet är viktiga för att säkra vården och bevarandet av detta. Denna studie kommer därför att behandla ett tidigare utforskat perspektiv på arkeologi och kulturarvet - jordbrukarnas perspektiv.

Studien behandlar intervjuer som gjorts med jordbrukare i nordvästra Skaraborg. Dessa intervjuer finns i sin fullständiga form i bilagorna nedan. Utifrån syftesformuleringen har intervjuerna strukturerats upp i olika underrubriker. Utifrån dessa strukturer kommer därefter analyser och jämförelser mellan de tidigare presenterade intervjuerna att göras på kvalitativt vis, vilka sedermera kommer diskuteras och därefter att knytas ihop i samband med en slutsats.

1.1 Syfte och frågeställning

Med den här studien är det huvudsakliga syftet att ta reda på hur jordbrukarna ser på denna möjliga problematik och den splittring som i så fall möjligtvis finns, men även delvis belysa jordbrukares intressen när det kommer till kulturarvsfrågor. Om kulturarvsforskningen får möjlighet att ta del av jordbrukares syn på kulturarvet, arkeologi och myndighetsutövningen inom detta område kan det helt klart bli enklare för olika aktörer inom kulturarvssektorn att förstå flera delar av den möjliga problematiken som finns ur jordbrukares perspektiv. Förhoppningsvis kan vi sedermera skapa förståelse för hur vi kan förbättra samarbetet, och skapa en hållbar dialog mellan olika berörande aktörer.

Genom en djupare förståelse för jordbrukarnas syn på den möjliga problematiken, samt med dialog, kan villkoren möjligtvis förbättras för jordbrukarna och förhoppningsvis kan tillit mellan de olika parterna skapas. Detta kan i längden leda till ett starkare skydd och bättre vård av vårt kulturarv. Denna studie kommer att problematisera frågor som berör detta område och mycket av problematiseringen framkommer naturligt ur jordbrukarnas egna uppfattningar och åsikter.

Eftersom det huvudsakliga syftet med denna uppsats är att lyfta fram jordbrukares perspektiv inom denna möjliga problematik kommer troligtvis resultatet av denna studie inte leda till mer än upplysning angående just jordbrukares perspektiv på detta. Samtidigt finns en mer långsiktig tanke bakom varför denna studie görs. Därför har denna uppsats dels ett huvudsakligt syfte som kommer att leda till resultat, men också ett övergripande syfte vilket kan ses som ett mer långsiktigt mål för denna studie, vilket förhoppningsvis vidare studier inom området kan leda till där denna studie kan användas som underlag.

Uppsatsens huvudsakliga syfte:

- Ta reda på mer och diskutera kring hur jordbrukare i Skaraborg ser på den möjliga problematiken kring kulturarvet, arkeologi, samt berörande regler och lagstiftning i relation till jordbruket.
- Få en inblick i och diskutera kring hur jordbrukare ser på arkeologi som disciplin och på kulturarvet.

Långsiktigt övergripande syfte:

- Skapa ett långsiktigt hållbart samarbete mellan de aktörer som berör kulturarvet, snarare än ett motarbete.

Forskningsöversikt

Perspektivet på arkeologi och kulturarv som behandlas i denna studie tycks vara utforskat inom svensk forskning. Anders Wästfelt, docent i kulturgeografi vid Stockholms Universitet, har tillsammans med andra forskare ägnat sig åt frågor som behandlar jordbruk i relation till landskapsvård och biologiska frågor. Denna studie är avgränsad till ett kulturarvsperspektiv, men Anders Wästfelts studier är helt klart jämförbart när det kommer till jordbrukares relation till lagar, regler och myndigheter, vilket kommer vara till nytta i studiens slutdiskussion där antologin *Begagnade landskap* (Wästfelt 2014) från år 2014 kommer att användas.

Ett annat verk som behandlar en liknande problematik, men som tyvärr inte har fått utrymme i denna studie, är *Konflikter i landskapet* (2004) av Grete Lillehammer. Detta verk kan troligtvis användas i framtida studier inom detta område.

Teori

En stor del av Sveriges synliga fornlämningar finns på landsbygden, på mark som i många fall ägs av jordbrukare. Det skyddet som idag finns för dessa fornlämningar och annat av kulturhistoriskt värde kan såklart problematisera det dagliga arbetet för jordbrukare, som precis som alla andra yrkesgrupper vill utveckla sina verksamheter. I en sådan situation kan splittringar uppstå mellan aktörer, vilket denna studie har för avsikt att gräva djupare i utifrån perspektiv direkt upplockade hos jordbrukarna själva. Detta är ett kulturmöte enligt

postkolonial teori där aktörer från olika håll möts med målet att utveckla ett hållbart kulturarv utifrån ett sätt där jordbrukare är delaktiga. Ett kulturmöte kan definieras som ”det tredje rummet” där två skilda grupper möts, den sfär av bland annat missförstånd och konflikter som uppstår när kulturer möts. Grupperna kan också hierarkiskt sett befinna sig på olika nivåer likt spanska koloniseringen av Sydamerika där denna definition är ytterst tydlig (Cornell & Fahlander 2002: 27-28), vilket också gett upphov till användningen till postkolonial teori som begrepp inom kulturforskning. Detta kulturmöte, där det tredje rummet uppstår i dialogen mellan jordbrukare och kulturarvssektorn, kommer lyckligtvis med all säkerhet inte sluta lika blodigt dock.

Denna studie kommer främst att utgå från ett hermeneutiskt perspektiv. Detta därför att varje jordbrukares upplevelser och uppfattningar skall studeras utifrån ett microperspektiv, för att med hjälp av kvalitativa jämförande studier kunna sätta in dessa upplevelser och uppfattningar i ett större sammanhang. Hermeneutiken är en kunskapsteori, vilket innebär att fokus i detta teoretiska perspektiv landar mer i hur materialet i studien används, samt att bygga kunskap, snarare än vad studien kommer fram till (Olsen 2003: 14). Varför denna vägen, bottom-up, har valts, istället för up-bottom, är för att med ett up-bottom perspektiv kan strukturer medfölja, vilka gör att jordbrukarnas upplevelser och uppfattningar kan sättas in i fack där de inte hör hemma och sedermera misstolkas.

Precis som när hermeneutik används för att tolka arkeologiskt material skall materialet i denna studie, enligt Ian Hodders filosofi, i så stor utsträckning som möjligt förstås utifrån sina egna premisser. Detta genom att försöka närma sig materialet utifrån sin kontext det kommer ifrån (Olsen 2003: 90). I detta fall behöver dåtiden uteslutas och som uttolkare behövs en neutral och objektiv hållning enligt Olsen (2003: 95), detta för att jordbrukarnas kontext och situation idag skall förstås utifrån framför allt intervjuerna i studien.

Eftersom intervjuer är primärkällan i denna studie uppstår ett perfekt utgångsläge att kvalitativt analysera jordbrukarnas subjektiva upplevelser och uppfattningar. Genom ett hermeneutiskt förhållningssätt i dessa analyser uppdagas en bred flora av upplevelser och uppfattningar att utgå ifrån i jämförelserna, samt dess medföljande diskussioner. För att översätta jordbrukarnas syn och uppfattning på detta utifrån intervjuer till en akademisk text på ett så rättvist sätt som möjligt, är det hermeneutiska perspektivet det perspektiv som tar oss närmast en förståelse för jordbrukarna. Detta eftersom resultatet blir legitimt i en stor utsträckning.

Ett problem som finns med att använda detta teoretiska perspektiv är att man i brist på generaliseringar slutar upp med en stor del olika upplevelser och uppfattningar från jordbrukare utan några konkreta större slutsatser, vilket kräver en balansgång där man i vissa fall tematiserar de intervjuade jordbrukarna utifrån de upplevelser och uppfattningar som i stor utsträckning liknar varandra.

Metod

Denna studie är delvis en etnologisk studie. Intervjuerna, som utgör grundmaterialet i denna studie, kommer att enskilt induktivt analyseras efter att de presenteras i uppsatsen där de infaller i kronologisk ordning. En induktiv metod, vilket kommer användas i den här studien, passar bra med det hermeneutiska perspektivet eftersom det innebär att slutsatser endast

dras utifrån materialet som finns tillgängligt, vilket sedermera kan jämföras med andra studier (Olsen 2003: 69-72). Alltså dras inte några slutsatser enligt färdigställda mallar eller generaliseringar likt vid användning av en deduktiv metod (Olsen 2003: 69-72). I samband med presentationerna av intervjuerna stöds jordbrukarnas berättelser, åsikter och upplevelser med relevant lagstiftning och annat material för att skapa ett underlag till deras uttalanden. Presentationerna av intervjuerna är strukturerade med hjälp underrubriker, där samma underrubriker förekommer i samband med varje enskild jordbrukare på ett tematiserande vis. Underrubrikerna som strukturerar upp presentationerna är framtagna för att spegla uppsatsens syfte. Detta skapar en tydlighet när sedan kvalitativa analyser och jämförande kvalitativa studier av intervjuerna görs. Jordbrukarnas ordval är här viktiga att skilja mellan i analys och tolkning för att inte generalisera alltför mycket.

Denna kvalitativa och induktiva metod är i relation till syftesformuleringen passande eftersom materialet är direkt upphämtat i fält hos den samhällsgrupp studien behandlar. I brist på tidigare forskning inom området får det material som sedan finns tillgängligt ses som grundläggande material enligt metodiken som beskrivs ovan. Att någon kvantitativ metod inte används är på grund av att de uttryck som används av jordbrukarna är så pass olika att ett sådant upplägg möjligtvis skulle frångå den breda floran av upplevelser som den valda metoden tillåter. Metodvalet har däremot inneburit att inte några generaliseringar eller statistiska mätningar kan göras utifrån materialet som använts. Detta påverkar troligtvis inte studien negativt eftersom syftet med studien är att skapa en djupare förståelse snarare än att generalisera. Som tidigare nämnt öppnar metodvalet istället för en stor variation av åsikter och upplevelser att använda sig av.

Kontaktuppgifter till jordbrukarna i denna studie har insamlats främst med hjälp från representanter för Jordbrukarnas Riksförbund (LRF), vilka kontaktats per telefon med hjälp av kontaktinformation som finns i respektive kommungrupper samt lokalavdelningar på förbundets hemsida (Lantbrukarnas Riksförbund 2019(1)). Jordbrukarna har därefter kontaktats per telefon där arbetet har presenterats, och tid och plats för intervju bestämts. Eftersom alla jordbrukarna har fått näst intill samma frågor, enligt bilagorna nedan, kan också deras svar jämföras på ett rättvist sätt genom de strukturer som används när intervjuerna analyseras. Dessutom har alla jordbrukare i och med detta fått samma förutsättningar att uttala sig om ämnena studien behandlar. Detta är en semistrukturerad intervjumetodik, en modell som är ett mellanting mellan strukturerade intervjuer och ostrukturerade intervjuer, vilket har sina fördelar i att intervjun upplevs strukturerad och professionell, metoden lämnar utrymme för följdfrågor (May 2001: 150), samt att intervjuerna i en större utsträckning kan jämföras med varandra än om en ostrukturerad intervjumetodik använts. Intervjusvaren antecknades under intervjuerna med hjälp av en dator och finns återgivna i bilagorna nedan tillsammans med frågorna, vilka senare har använts för studien.

Enligt etiska riktlinjer har varje jordbrukare tillfrågats om de vill vara anonyma i samband med intervjuerna i bilagorna.¹

---

¹ I den slutgiltiga versionen av denna uppsats som publiceras på internet har jag som skribent själv valt att anonymisera dessa, trots att ingen av de elva jordbrukarna önskat detta.

Material urval och avgränsning

Grundmaterialet i denna studien är som tidigare nämnt intervjuer med jordbrukare. Eftersom LRF stått för stor del av nätverkandet jämföras mot jordbrukarna har också urvalet av intervjusubjekt till störst del skett utifrån de frivilliga kontakter som inkommit därifrån. Antalet intervjuer är elva, där alla jordbrukare som deltagit i denna studie bor och verkar inom Götenes och Lidköpings kommun, i tio olika socknar i nordvästra Skaraborg. Analysmaterialet är därmed stort vilket ökar studiens legitimitet. Den geografiska utbredningen är däremot liten vilket gör att vidare studier krävs för att få fram ett resultat som täcker ett större geografiskt område. Detta diskuteras vidare i källkritikdelen nedan. De intervjuade jordbrukarna har en stor variation av erfarenheter när det kommer till arkeologi och kulturarvsfrågor. Detta ger en bred flora av uppfattningar och åsikter från deras sida av myntet. Vissa av de intervjuade jordbrukarna har haft arkeologer hos sig vid ett flertal tillfällen, medan vissa aldrig har haft kontakt med arkeologisk verksamhet.

Annat material som använts i denna studie är bland annat lagar, framför allt kulturmiljölagen (SFS 1988:950), föreskrifter, propositioner, rapporter, europeiska landskapskonventionen (Europarådet 2000) samt annat material som kan relateras till ämnena som behandlas i studien. Eftersom flera av jordbrukarna hänvisat till relativt kända fornlämningar och fornfynd på deras marker, eller i närområdet, kommer källor till dessa finnas tillgängliga för den som vill läsa mer om dessa. Kring frågor som berör lagar och regler i relation till jordbruket ligger biologiska värden nära till hands. Detta är något som ej kommer få mycket utrymme i denna studie eftersom den är avgränsad till kulturarv och arkeologi. Däremot kommer i kapitel 3.1 (Jämförelser med Begagnade landskap) jämförelser att göras med liknande diskussioner, vilka har fokus på just jordbruk i relation till biologiska värden med tillhörande landskapsvård.

Källkritik

I denna studie är intervjuer det primära källmaterialet vilket medför potentiella utmaningar. Detta eftersom inga slutsatser kan dras utanför ramarna av jordbrukares upplevelser och uppfattningar av saker och ting. Detta beror på att intervjusubjektens fakta inte kan garanteras vara vetenskapligt belagt. Därför är lagar och annat material en viktig del för att öka jordbrukarnas trovärdighet, stärka validiteten, samt förankra intervjumaterialet till gällande samhällsstrukturer. Flera av intervjusubjekten har också medgett att minnet av alla händelser möjligtvis inte är helt korrekta, vilket man måste ha hänsyn till vid läsande och användande av studien i vetenskapligt syfte. Trots detta kan slutsatsen garanterat visa på jordbrukares upplevelser och uppfattningar inom det undersökta geografiska området på ett korrekt vetenskapligt vis.

Vid två kända fall är intervjusubjekten i den här studien släkt med varandra. Detta gäller *jordbrukare nr. 1* och *jordbrukare nr. 3*, samt *jordbrukare nr. 2* och *jordbrukare nr. 6*. Det finns därmed risk för att förberedelser har skett mellan dessa intervjusubjekt inför intervju. Hur detta skulle påverka resultatet är dock svårt att säga. En effekt det skulle kunna ha är att bredden av material möjligtvis smalnar av i och med deras gemensamma uppfattningar inom området. Deras berättelser kompletterar däremot delvis varandras, vilket kan ses som en positiv effekt sett till trovärdighet. Deras respektive släktband presenteras i samband med att deras intervjuer presenteras. Det relativt lilla avgränsningsområdet gör att man inte kan dra

några rikstäckande slutsatser, utan resultatet får ses som ett resultat i relation till frågeställningen inom just Lidköpings och Götene kommun.

Eftersom denna studiens syfte är att belysa och tolka jordbrukarnas åsikter och uppfattningar kommer troligtvis studien att få en skarp vinkel därefter, vilket man som läsare bör ha i åtanke och vara kritisk till. Exempelvis får inte länsstyrelsen eller andra aktörer, förutom jordbrukare, något utrymme att ge sin synvinkel på den möjliga problematiken. Denna studie bör därmed ses som material för vidare forskning på området och inte som ett etablerat resultat av en möjlig samhällssituation.

2.0 Presentation av intervjuerna

I följande presentation kommer först jordbrukarnas berättelser, uppfattningar och åsikter att återges enligt de teman som varit mest förekommande. Fokus kommer att ligga på kontext, lagar & regler, samt tematiska uppfattningar om arkeologi och kulturarvet där detta struktureras upp under rubrikerna; 1. **Erfarenheter**, 2. **Positiva och negativa upplevelser**, 3. **Lagstiftning och regelverk** samt 4. **Arkeologi och kulturarvet**. Detta kommer stödjas med hjälp av bland annat lagar och föreskrifter.

2.1 Jordbrukare nr. 1 – Skalunda socken, Lidköpings kommun

Jordbrukare nr. 1 är son till jordbrukare nr. 3.

Erfarenheter

Jordbrukare nr. 1 har haft arkeologer hos sig vid ett tillfälle, under våren eller sommaren år 2019, och då inte i grävande syfte. Arkeologerna var där i forskande syfte och inte i uppdragsarkeologiskt syfte. Arkeologerna hade fått syn på en informationsskylt tillhörande en gravhög på jordbrukarens mark, Kung Skjolmes hög som den kallas i folkmun. *Jordbrukare nr. 1* jobbade den dagen med sin far, *jordbrukare nr. 3*. Efter en pratstund fick arkeologerna ta del av en gammal karta över fastigheten där fornlämningar fanns markerade varav åtminstone en av dessa fornlämningar inte fanns kvar idag eftersom den troligtvis blivit borttagen för länge sedan. Arkeologerna ville undersöka gravens plats med hjälp av kartan genom grävning, vilket inte var några problem för de båda jordbrukarna och arkeologerna skulle återkoppla till fadern, *jordbrukare nr. 3*, efter dialog med länsstyrelsen angående detta. Vid återkoppling fick jordbrukarna informationen om att länsstyrelsen, vilka enligt kapitel 1, 2§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950) har ansvar för det statliga kulturmiljöarbetet i länet, ej tillät grävundersökning av den före detta gravhögen, möjligtvis eftersom att den är skyddad enligt kapitel två, 1§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950), men undersökning med hjälp av markradar kommer troligtvis att ske framöver.

Positiva och negativa upplevelser

Jordbrukare nr. 1 upplevde mötet med arkeologerna som positivt och han var överraskad över att mötet var så bra. Arkeologerna upplevdes intresserade och ”pekade inte med hela näven” som han uttrycker det. Han tillägger att mötet inte uppfattades som någon myndighetsutövning.

Lagstiftning och regelverk

Sett till lagstiftningen upplever *Jordbrukare nr. 1* att han har dålig koll, men känner bland annat till att man skall rapportera in upphittade fornföremål och inte gömma dom. Detta gäller dock endast under vissa speciella omständigheter som nämns i kulturmiljölagens andra

kapitel, 4§ (SFS 1988:950). *Jordbrukare nr. 1* menar på att processer för arkeologerna hade kunnat vara smidigare om det hade räckt med markägarnas tillstånd för att gräva. Han upplever att det faktum att man ej har hundra procents rätt att bruka sin mark på det sätt man vill som någonting dåligt, men framhåller att det inte är arkeologernas fel.

Arkeologi och kulturarvet

Uppfattningen om arkeologi och kulturarvet är positivt. Ämnet är enligt *jordbrukare nr. 1* intressant och han har alltid tyckt det. Han framhåller hur de tagit hand om Kung Skjölms hög och Skalunda hög (Burström 1996) i bevarandesyfte. *Jordbrukare nr. 1* menar dock att han inte vet hur hans bild av arkeologer hade sett ut om de skulle gräva på hans mark.

2.2 Jordbrukare nr. 2 – Rackeby socken, Lidköpings kommun

Jordbrukare nr. 2 är brorson till *Jordbrukare nr. 6*.

Erfarenheter

Jordbrukare nr. 2 har ej haft direkt kontakt med arkeologisk verksamhet, men har däremot haft mycket kontakt med andra aktörer inom kulturarvsfältet som till exempel länsstyrelsen. Han var vid ett tillfälle inblandad vid grävning av fiber, avlopp och vatten på sin mark där ledningen skulle dras under ett sund i närheten av fornborgen Jarlehus (Stibéus 1996: 125). Via dialog med länsstyrelsen ställdes kravet på att en marinarkeologisk undersökning skulle genomföras innan ledningarna drogs. Efter prisförslaget på den arkeologiska undersökningen, som enligt 11§, kapitel 2 i kulturmiljölagen (SFS 1988:950) skall betalas av företagaren, vilket enligt *jordbrukare nr. 2* var alldeles för högt, valde dom att lägga ned projektet.

Positiva och negativa upplevelser

Här finns främst åsikter om länsstyrelsen och inte om arkeologin i sig. Däremot det höga priset för den marinarkeologiska undersökningen, nämnt ovan, anser *jordbrukare nr. 2* var något negativt.

Det finns enligt *jordbrukare nr. 2* bra personer på länsstyrelsen, exempelvis vid ett tillfälle han återger då en tjänsteman från länsstyrelsen var på fältarbete hos *jordbrukare nr. 2* och då berättade om, samt pekade på olika fornlämningar som fanns på hans marker, vilket upplevdes positivt. Många från länsstyrelsen är enligt *jordbrukare nr. 2* ute efter att hjälpa till och förbättra för jordbrukaren inom flera områden. Det finns också dem på länsstyrelsen som *jordbrukare nr. 2* upplever näst intill vill sätta dit jordbrukare, samt har en egen agenda och jobbar utefter personliga intressen. Vid ett tillfälle då *jordbrukare nr. 2* utförde täckdikning på sin mark med, vad han trodde, dialog med länsstyrelsen, ledde projektet efter missförstånd till rättegång, möjligtvis enligt kapitel 11, 13§, i Miljöbalken (SFS 1998:808), vilket har gjort att tilltron till myndigheter sjunkit markant. Det har också lett till att han som jordbrukare numera är mer rädd för att fatta egna beslut i vissa fall, men påpekar att de oftast får utföra saker de ber om att få utföra. Djupare bakgrund kring detta fall finns i bilagorna nedan. Han känner däremot inte samma jämt mot arkeologer, utan endast emot myndigheterna och mer specifikt länsstyrelsen.

Lagstiftning och regelverk

Jordbrukare nr. 2 upplever sig har ganska bra koll på lagstiftningen, men inte på allt, och tror det beror på all kontakt med länsstyrelsen. Lagstiftningen ser *jordbrukare nr. 2* relativt

positivt på, men är mer skeptisk till tillämpningen av denna, och hur myndighetsföreträdarna i vissa fall betar sig. Landskapet har genom alla tider förändrats efter jordbrukets rationalisering, men nu, menar *jordbrukare nr. 2*, verkar det vara stopp i utvecklingen från myndigheternas sida. Han lägger till att jordbrukarna har skapat kulturlandskapet, och inte myndigheterna, och den här myndighetsutövningen som innebär att jordbrukare inte längre får anpassa landskapet efter jordbruket inte har funnits speciellt länge sett ur ett längre tidsperspektiv. *Jordbrukare nr. 2* menar att denna typen av myndighetsutövning skapar enfald snarare än mångfald, både inom det kulturella och det biologiska, eftersom samma regler gäller överallt och jordbrukarna blir styrda uppifrån. Han menar att detta leder till att alla landskap ser likadant ut i hela landet, till skillnad från om jordbrukare skulle få bestämma mer över sina egna marker, då mångfald hade skapats. Han hänvisar till att jordbruket såg mer olikt ut förr på olika platser i landet beroende på jordbrukarnas intressen och förutsättningar. *Jordbrukare nr. 2* vill öppna för mer kompensation när det kommer till kulturmiljöerna. Exempelvis genom att satsa på en specifik kulturmiljö och i kompensation utveckla jordbruket på ett annat ställe.

Arkeologi och kulturarvet

Uppfattningen om både arkeologi och kulturarvet är positivt. Ämnet i sig, men framför allt hembygden, anses vara spännande och intressant.

2.3 Jordbrukare nr. 3 – Skalunda socken, Lidköpings kommun

Jordbrukare nr. 3 är far till *jordbrukare nr. 1*.

Erfarenheter

Jordbrukare nr. 3 har inte haft några arkeologiska grävningar på sin mark, men har däremot varit i kontakt med arkeologer vid andra fåtal tillfällen. Dessa arkeologer har varit där i andra syften än uppdragsarkeologiska. Han har dessutom haft mycket att göra med länsstyrelsen och andra aktörer som tidigare utfört liknande uppdrag som dagens länsstyrelse utför när det kommer till fornlämnings- och kulturarvsfrågor.

Det första tillfället då *jordbrukare nr. 3* varit med om dessa kontakter var år 1969 då de skulle bygga ett nytt svinhus. De var enligt lag tvungna att söka tillstånd för bygget, detta enligt den dåvarande Byggnadsstadgan, kapitel 3, 54§ (SFS 1959:612), vilket ledde till en utdragen process där svinhuset inte fick byggas på önskad plats på grund av det höga kulturvärdet av Kung Skjolms hög i närheten. Detta möjligtvis på grund av den dåvarande byggnadslagen 122§ (SFS 1947:385). Motsvarande lagstiftning finns även i dagens plan- och bygglag (SFS 2010:900). Eftersom processen upplevdes så besvärlig har de vid senare tillfällen valt att bygga utan deras inblandning, med inriktningen om att länsstyrelsen själva får ta tag i att åtgärda det dom tycker skulle vara opassande.

Under slutet av 70-, och början av 80-talet har de åter byggt flera byggnader med inblandning av länsstyrelsen, varav de vid ett tillfälle inte fick lov att bygga ett bostadshus med husets front mot vägen, som man helt enkelt brukar göra, på grund av närheten till Kung Skjolms hög vilket ledde till att huset står vänt åt sidan idag. Troligtvis var detta enligt samma lag som vid föregående tillfälle (SFS 1947:385). Detta upplever *jordbrukare nr. 3* förstör kulturmiljön mer än att huset skulle stå någon meter närmre gravhögen. Denna gången fanns inte engagemanget att försöka ändra länsstyrelsens beslut på grund av tidigare utdragna processer.

Under samma tidsperiod fick jordbrukarna i området ekonomiskt stöd av Lidköpings kommun för att köra bort stenmurar som problematiserade framkomsten av fordon samt snöröjning av vägen genom byn. En av murarna längs vägen var delvis placerad på kanten av Kung Skjolms hög, vilken också plockades bort och sedermera gjorde graven mer synlig för förbipasserande. Senare samma år renoverades Skalunda kyrka (Holmström 1996: 93) som ligger i närheten och då fick dom (om det gäller arkeologer eller annan organisation vet inte *jordbrukare nr. 3*) se att det inte fanns någon växtlighet på kanten av gravhögen, vilket gjorde att fallet anmäldes. Troligtvis eftersom man anade ingrepp eller ändring i gravhögen enligt kapitel 2, 6§ i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Fallet ledde till rättegång för *jordbrukare nr. 3* och hans far, men fallet lades efter ett tag ned. *Jordbrukare nr. 3* hävdar att de bland annat kunde påvisa att hans far kände till då de byggt stenmuren någon generation tidigare och hävdade att gravhögen nu var återställd och mer synlig för besökare och förbipasserande.

Vid ett senare tillfälle har *jordbrukare nr. 3* avverkat träd på Kung Skjolms hög för att vårda den och göra den mer synlig. En man från Stockholm som inventerade fornlämningar i området fick se spåren från detta och påpekade att det var ett ingrepp och sedermera ett lagbrott enligt kapitel 2, 6§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Detta anmäldes ej, men det har lett till att *jordbrukare nr. 3* inte vågar göra något för att vårda gravhögen, vilket resulterat i att gravhögen idag är igenvuxen. Detta oroar *jordbrukare nr. 3* bland annat på grund av att trädens vikt och rötter kan skada gravhögen. Den senaste kontakten med arkeologer gäller samma fall som presenteras ovan under *jordbrukare nr. 1* och hans möte med arkeologer.

Positiva och negativa upplevelser

Jordbrukare nr. 3 har upplevt stora delar av kontakten med länsstyrelsen på ett negativt sätt, bland annat enligt processerna som nämnts ovan. Han nämner framför allt fallet som ledde till rättsprocess samt problematiken kring utdragna processer. Mötet med mannen som påpekade lagbrottet då *jordbrukare nr. 3* tagit ned träd på Kung Skjolms hög har lett till att han inte längre vågar vårda gravhögen. Det senaste mötet med arkeologer tillsammans med *jordbrukare nr. 1* upplevde *jordbrukare nr. 3* som positivt och han tillägger att dom arkeologerna var jättebra.

Lagstiftning och regelverk

Sett till lagstiftningen menar *jordbrukare nr. 3* att han tror sig ha koll. *Jordbrukare nr. 3* ser däremot flera problem med dagens regler och lagar. Bland annat vill han se mer tillåtande regler när det kommer till att få välja färg på husens fasader och tak, vilket idag är väldigt strikt inom området. Detta är troligtvis enligt Lidköpings kommuns bestämmelser, vilket är lagstadgat enligt kapitel 2, 6§ i plan- och bygglagen (SFS 2010:900). Området är också en del av ett större område som är riksintresse för sina kulturmiljövärden (Riksantikvarieämbetet 2018), skyddat enligt kapitel 3 och 4 i miljöbalken (SFS 1998:808). Han ser även en problematik kring att det alltid blir utdragna processer om man vill bygga i området, vilket troligtvis beror på samma sak.

Ett exempel som *jordbrukare nr. 3* berättar om anser han är problematiskt för både kulturmiljön, men också för den biologiska mångfalden. Det handlar om då jordbrukarna i området ville göra Skalunda hög (Burström 1996) och dess kringområde till ett stiftsreservat, Stiftsreservat 13 i Skara stift (Svenska kyrkan 2018), för att säkerställa att högen aldrig skulle riskera att hamna under vanvård i privat ägo. För att säkerställa den ekonomiska aspekten för

vården av reservatet sökte jordbrukarna ekonomiska medel från länsstyrelsen. För att bli beviljade ekonomiskt stöd var jordbrukarna tvungna att anpassa landskapet i länsstyrelsens regi (Länsstyrelsen Västra Götalands län 2019 (1)), vilket ledde till att de fick ta bort stora delar av området enbuskar, vilket ersatts av mestadels träd. Detta har lett till att man idag till exempel inte ser sjön från toppen av Skalunda hög, vilket man tidigare gjort. *Jordbrukare nr. 3* menar att kulturlandskapet kring Skalunda hög består av enbuskar som i vissa fall kan vara flera hundra år gamla och att enbuskar med dess tillhörande fåglar med mera också har rätt till den biologiska mångfalden. Han sätter länsstyrelsens krav på borttagning av hundraåriga enbuskar i kontrast med lagbrottet han begick då han rensade en grav från 20 år gamla träd. Numera har jordbrukarna sagt upp bidragsberoendet för vården av reservatet och sköter nu allt i egen regi. *Jordbrukare nr. 3* menar att detta fall bidragit till dålig respekt för länsstyrelsens regler för bidrag från hans egen sida.

Ett hinder för jordbrukare som *jordbrukare nr. 3* exemplifierar är om brukarna till två marker intill varandra lastar sten som kommer från åkrarna från båda håll i en hög på gränsen mellan de båda fälten, får de sedermera inte flytta på dessa stenar när dessa blir ett problem för jordbrukarna. Detta enligt kapitel 2, 6§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950), alternativt kapitel 8 i miljöbalken (SFS 1998:808). Om båda åkrarna sedermera hamnar under samma ägare kan detta röse hamna mitt på en åker vilket skapar problem för jordbrukaren i fråga. *Jordbrukare nr. 3* vill här se mer tillåtande regler. Han poängterar samtidigt värdet av bevarandet av ”original-stenhagar” som han kallar dom, vilka han anser är dom verkliga fornlämningarna i jämförelse med relativt nybildade stenrösen som hela tiden växer och skapar problem. Samtidigt påpekar han att han känner till att dessa gamla stenhagar, vilka är skyddade enligt kapitel 2 i kulturmiljölagen (SFS 1988:950), också kan skapa problem för jordbrukarna och hänvisar till jordbrukslandskapet i Falbygden där flera fågator finns välbevarade och i många fall fortfarande används för djurhållning. Att beakta är att rösen och stenvägar också kan vara skyddade enligt kapitel 8 i miljöbalken (SFS 1998:808) för sina biologiska värden vilket inte diskuteras i den här studien.

Ett av problemen som finns för dagens jordbrukare är enligt *jordbrukare nr. 3* att man är skyldig till att känna till alla lagar, i kombination med att lagar och regler ständigt ändras utan att information går ut till jordbrukarna. Han upplever i och med detta en ständig yxa mot strupen eftersom man blir skyldig till brott om man ovetande bryter mot lagen. Han menar också att det måste finnas en gråzon att kunna agera efter och att myndigheterna inte behöver se allt i svart eller vitt. *Jordbrukare nr. 3* skulle vilja ha tydligare information om vad för regler som gäller, samt exempelvis få hem brev med information vid ändring av lagar och regler som kan leda till böter för företagaren, detta för att förhindra missförstånd. Han tillägger att parterna skall visa respekt för varandra. Han vill också se mindre byråkrati, eftersom det skapar mycket extrajobb för de redan tidspressade jordbrukarna.

Arkeologi och kulturarvet

Jordbrukare nr. 3 tycker att mycket av det som arkeologerna kommer fram till är intressant och det faktum hur de kan kartlägga hur en bygd sett ut i gångna tider. Han påpekar däremot att det kan finnas en baksida om man som jordbrukare hittar något på sin mark och ser det inte som en omöjlighet att han ändrar uppfattning om arkeologi om de skulle utföra arbete på hans marker. Nuvarande uppfattning är däremot positiv.

Han framhäver också arbetet jordbrukarna i området lagt på vården av Skalunda hög, samt informationsskylten som sattes upp i anslutning till Kung Skjolms hög.

2.4 Jordbrukare nr. 4 – Sunnersbergs socken, Lidköpings kommun

Jordbrukare nr. 4 är upphittaren av de berömda Fröslundasköldarna (Hagberg 1996).

Erfarenheter

Jordbrukare nr. 4 har mer djupgående erfarenheter kring arkeologi än de föregående jordbrukarna. Orsaken till detta är att han under allahelgona-helgen år 1985 körde sin plog in i de, inom arkeologin, näst intill världsberömda Fröslundasköldarna. Detta ledde till utgrävning av dessa året därpå och *jordbrukare nr. 4* hävdar själv att det var ett skeende som på olika sätt delvis har satt hans liv i en annan riktning.

När *jordbrukare nr. 4* såg att han kört in i något märkligt med sin plog ringde han, i enighet med den dåvarande lagen om fornminnen, 12§ (SFS 1942:350), till Lidköpings Hantverks- och Sjöfartsmuseum, idag Vänermuseum, vilka sade att det inte var deras sak. Därefter ringde han till Västergötlands museum i Skara, vilket ledde till att två arkeologer anlände dagen därpå för att undersöka saken. ”Du kan inte drömma om vad du har hittat” sade en av dem och sedan rullade de stora processerna igång. Medier av alla dess slag från alla hörn kom till platsen för att intervjua *jordbrukare nr. 4* och rubrikerna var många. På grund av den sena tiden på året var de tvungna att täcka över sköldarna, dels för säkerheten i hänsyn till sabotage, men även på grund av syrets destruktiva effekter på brons av denna ålder. Någon form av plåt vill *jordbrukare nr. 4* minnas att de använde för detta. *Jordbrukare nr. 4* plöjde färdigt marken och sådde till våren, men fick lämna en stor lucka kring fyndplatsen. I väntan på våren var det helt förbjudet att besöka platsen. Till våren kom de grävande arkeologerna och de kom från flera olika delar av landet. Det stora mediapådraget drog också åter igen igång i samband med detta. Arkeologerna delade upp det berörda jordlagret i flera block som fraktades till Stockholm där sköldarna grävdes ut i detalj för att sedan pusslas ihop och konserveras under ledning av Margareta Klockhoff (Hagberg 1996: 44).

Bild 1: Utgrävning av Fröslundasköldarna år 1986. Foto: Lars Hasselberg.

Arkeologer har vid flera andra tillfällen besökt *jordbrukare nr. 4*, men då i syfte av andra fornlämningar som till exempel de alla gravfält som det finns gott om i området. Det mest kända är Stenhusbackens gravfält (Länsstyrelsen Västra Götalands län 2019 (2)). Det senaste tillfället då arkeologer besökt *jordbrukare nr. 4* var våren 2019 då de av nyfikenhet ville undersöka källaren på den äldsta bostaden på hans mark. Arkeologerna fick med sig några benrester som sedan länge legat i denna källare för att datera dessa, vilka *jordbrukare nr. 4* tror är från vuxna individer. Källaren tros vara av intresse på grund av dess ålder och källaren har exempelvis rester från skottgluggar kvar i väggarna.

Positiva och negativa upplevelser

Upplevelserna från möten med arkeologin anser *jordbrukare nr. 4* har varit mestadels bra och han tillägger att arkeologerna har varit bra att ha att göra med. Sett till arkeologerna har det inte uppstått några problem och inga dispyter har förekommit. Han tillägger också att han generellt sett tycker att arkeologer är roliga typer. Även den dåvarande chefen vid Västergötlands museum i Skara har varit bra att ha och göra med. De båda har haft god kontakt och museichefen hjälpte *jordbrukaren* mycket under processen med sköldarna.

En sak som *jordbrukare nr. 4* upplever var ett problem var att bronsföremål, med dåtidens lagstiftning, ej skulle tillföras staten. Detta enligt 12§ i lagen om fornminnen (SFS 1942:350). Utan i denna lag gällde endast bland annat föremål av guld, silver och koppar. På cirka tre veckor var den lagen, i och med detta fynd, ändrad till att gälla även bronsföremål menar *jordbrukare nr. 4*. Detta stämmer sett till att kulturmiljölagens kapitel 2, 4§ (SFS 1988:950) även omfattar föremål av brons. Sett till att kulturmiljölagen utfärdades år 1988 (SFS 1988:950) stämmer däremot inte att lagen ändrades efter 3 veckor, vilket *jordbrukare nr. 4* hävdar. Samtidigt hävdar han att han fick informationen om att lagen hade ändrats, vilket är svårt att förklara utan en djupare studie av detta fall. Angående att lagen på så kort varsel skulle ändras på grund av detta fynd ledde till åsikter där flera personer hörde av sig till *jordbrukare nr. 4* och uppmanade honom till att inte lämna över sköldarna. *Jordbrukare nr. 4* tror att lagändringen skedde så fort i och med att Riksantikvarieämbetet på något sätt hamnade i kläm inom lagstiftningen. Han riktar däremot en stor eloge till att arkeologerna så varsamt tog hand om sköldarna även fast arkeologerna inte visste med säkerhet om de skulle få förvärva sköldarna.

Ekonomisk ersättning fick *jordbrukare nr. 4*. Han menar däremot att den kunde ha varit bättre men det är ingenting han framfört eller krävt. Om denna ersättning skedde enligt den tidigare lagen om fornminnen (SFS 1942:350) eller den nuvarande kulturmiljölagen (SFS 1988:950) är svårt att säga på grund av problematiken som påstöttes i analysen av fallet ovan.

Lagstiftning och regelverk

Sett till lagstiftningen anser *jordbrukare nr. 4* att han har dålig koll. Han lägger till att om han däremot skall gräva och hittar något så är det lika bra att inte rapportera det. Han menar också på att många bönder gör likadant eftersom de känner till konsekvenserna. I övrigt ser han varken positivt eller negativt på lagstiftningen, eller möjligtvis positivt, men har förståelse för *jordbrukare* som drabbas hårdare än han själv av detta. Han lyfter fram *jordbrukare* kring Falbygden med alla murar som exempel, vilka som tidigare nämnt är skyddade enligt kapitel 2 i kulturmiljölagen (SFS 1988:950) och problematiserar för *jordbrukarnas* verksamhet.

Jordbrukare nr. 4 anser att till exempel riksantikvarieämbetet och naturvårdverket besitter en fruktansvärt stor makt där det är dom som bestämmer - och så är det bara. Vill man exempelvis fördjupa ett dike är det bättre att inte fråga, vilket är lagstadgat enligt kapitel 11, 9§, i miljöbalken (SFS 1998:808), utan att bara göra det, menar han och tillägger att till och med en tjänsteman på länsstyrelsen uppmanat till detta för vissa fall.

Jordbrukare nr. 4 anser att jordbrukare bör få mer att säga till om och att jordbrukare skall få bättre ekonomisk ersättning om ekonomin drabbas för jordbrukaren vid arkeologisk undersökning. Det finns fler faktorer runt omkring än bara ytan arkeologerna gräver som spelar in än vad myndigheterna räknar med, vilket kan drabba jordbrukaren ekonomiskt säger han och tillägger att bondelivet inte är så väl ekonomiskt genererande idag. Regelverken anses överlag vara tuffa, inte som han själv varit med om inom arkeologi, men rent generellt när det gäller myndigheter. Mycket hade kunnat lösas på enklare sätt med lite mer framförhållning från myndigheternas sida menar *jordbrukare nr. 4*.

Arkeologi och kulturarvet

Arkeologi tycker *jordbrukaren nr. 4* är roligt och intressant. Intresset för kulturarvet och arkeologi växer med åldern och framför allt efter upphittandet av sköldarna. Innan dess var han inte ett dugg intresserad, men numera tar han bland annat in stenar från åkrarna och spolar av dom för att se om de kan vara något intressant.

2.5 Jordbrukare nr. 5 – Medelplana socken, Götene kommun

Jordbrukare nr. 5 är själv skogsbrukare men arrenderar ut jordbruksmark till andra jordbrukare.

Erfarenheter

Vid ett tillfälle, och då i uppdragsarkeologiskt syfte, då *jordbrukare nr. 5* skulle underhålla en avloppsledning i anslutning till huvudbostaden på gården fann dom en murad vägg som de inte kände till tidigare. Anledningen till att den inte var påträffad tidigare var att den nya ledningen drogs någon meter annorlunda än den tidigare sträckningen. En person uppmanade honom att inte anmäla det eftersom han menade att det skulle leda till problem, men *jordbrukare nr. 5* valde att ändå göra det av nyfikenhet. Detta i enighet med kapitel 2, 10§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Dagen därpå kom arkeologer från Västergötlands museum i Skara för att undersöka väggen. Arkeologerna grävde ingenting utan dokumenterade endast det som blottades. Enligt *jordbrukare nr. 5* tror han inte att de behövde betala något för dokumentationen, vilket bör stämma sett till kapitel 2, 14§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Det blev inte heller några problem vilket han varnades för. *Jordbrukare nr. 5* tror däremot att många i vanliga fall undviker att rapportera in liknande fynd. Utöver detta tillfälle har *jordbrukare nr. 5* ej varit i kontakt med arkeologer, utan endast med länsstyrelsen när det gäller kulturarvsfrågor.

Positiva och negativa upplevelser

Mötet med arkeologerna ser *jordbrukare nr. 5* som ett positivt exempel på hur det bör gå till. Som tidigare nämnt problemfritt och dessutom kunde arkeologerna komma på kort varsel. Han anser dock att återkoppling från arkeologerna angående vad de tror att det kan vara för vägg skulle vara intressant, men antyder att han själv inte legat på för att få ta del av det. Enligt Riksantikvarieämbetets föreskrifter om uppdragsarkeologi anges under 35§ att

företagaren skall få ett exemplar av den arkeologiska basrapporten (KRFS 2017:1). Något som här alltså uteblivit. Ingenting fungerade enligt *jordbrukare nr. 5* dåligt under den arkeologiska processen.

Lagstiftning och regelverk

Jordbrukare nr. 5 påstår att han bland annat inte känner till vad som är tidsgränsen för vad som är en fornlämning, vilket enligt kapitel 2, 1a§, i kulturmiljölagen är lämningar som står utan ägare och har tillkommit före år 1850 (SFS 1988:950), en relativt ny paragraf tillkommen vid ändring av kulturmiljölagen år 2013 (SFS 2013:548). Han tillägger att han inte känner att han har koll på lagstiftningen. Att man ska rapportera in upphittade fornyfynd känner han däremot till. Detta enligt kapitel 2 i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Det påstår han däremot att han hade gjort även om det inte vore lagstiftat av ren nyfikenhet.

Det finns flera exempel från *jordbrukare nr. 5* på hur situationen skulle kunna förbättras för jordbrukarna sett till frågor som berör kulturarvet. Bland annat menar han att nyskapade rösen skall få tas bort, vilket skall vara lagligt att utföra så länge tillkomsten av röset inte är tidigare än år 1850 enligt kapitel 2, 1§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950), och det med eventuellt ekonomiskt stöd när dessa skapar problem för jordbruket. När jordbrukarna bidrar till arkeologin bör de också få rättvis ekonomisk ersättning för detta, vilket gäller i vissa fall enligt kapitel 2 i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Detta bland annat för att skapa en drivkraft för att ta hand om kulturarvet menar *jordbrukare nr. 5*. Sett till ekonomisk ersättning bör det också enligt *jordbrukare nr. 5* finnas en ömsesidig balans för finansiering av arkeologin när det finns intresse från flera parter att utföra exempelvis anläggande av ledningar eller annan samhällsnytta. Detta är något som redan förekommer i viss utsträckning sett till kapitel 2 i kulturmiljölagen (SFS 1988:950), men med fel förutsättningar kan kostnaderna helt och hållet hamna på exploatören. Han tillägger att exempelvis en ny terrass inte är en sådan samhällsnytta och att den som i sådana fall bygger skall stå för kostnaden för den arkeologiska undersökningen.

Det bör enligt *jordbrukare nr. 5* råda bättre framförhållning när det kommer till tidsplanen för arkeologiska undersökningar som stannar upp exempelvis byggnationer eller grävarbeten, detta eftersom det kan drabba den berörde på andra fronter om detta inte finns. Information om planerad tidsplan är något som företagaren skall få ta del av inför undersökning genom en kopia av undersökningsplanen som skall finnas bifogad i länsstyrelsens beslut enligt 1§ i Riksantikvarieämbetets föreskrifter om uppdragsarkeologi (KRFS 2017:1). Detta gäller visserligen inför exploatering och inte då fornlämning eller fornyfynd påträffas under exploatering. Bättre dialog mellan olika parter ser *jordbrukare nr. 5* som en viktig nyckel för att uppnå ett hållbart samspel mellan jordbrukare och berörda aktörer inom kulturarvsfrågor, vilket han menar i sin tur troligtvis skulle gynna arkeologin, samt att det dessutom skulle hålla jordbrukare ständigt informerade om arbetet med kulturarvet. En dialog med sunt förnuft skulle kunna bidra till att man som jordbrukare känner sig som en del av arbetet med kulturarvet. Denna dialog bör alltid finnas där och inte bara under skarpt läge och stridbara situationer anser *jordbrukare nr. 5*. Han lägger till att utan denna dialog i beslutsfattande finns risk att jordbrukarna kan känna sig åsidosatta.

Enligt *jordbrukare nr. 5* måste flera åtgärder göras för att jordbruket skall bli mer rationellt, vilka ofta hindras av länsstyrelsen av både kulturarvsrelaterade, men också av biologiska skäl.

Exempel på detta är sänkor, stenmurar, stenrösen och öppna diken, vilka är skyddade av kulturmiljölagens kapitel 2 (SFS 1988:950) samt miljöbalkens kapitel 11 (SFS 1998:808) och skulle behöva åtgärdas, vilket i flera fall inte tillåts på grund av dess värden, som *jordbrukare nr. 5* menar inte borde gå före jordbrukets rationalisering i så stor utsträckning om det idag gör. På sikt skulle sådana rationaliseringar förbättra jordbruket och leda till uppehållet av öppna landskap och en levande landsbygd säger han. Han tillägger att regelverken också bör vara mer tillåtande och att vi istället bör koncentrera oss på det som har ett verkligt arkeologiskt värde och inte precis allt som är möjligt att konservera. Gamla jordbruksmiljöer bör i vissa fall absolut bevaras, men inte överallt anser *jordbrukare nr. 5*. Han lägger till att det bör finnas tydligare långsiktiga planer för kulturmiljöer, detta för att förenkla för alla inblandade parter. Detta skall finnas enligt den europeiska landskapskonventionen (Europarådet 2000), vilket Sverige skall följa i enighet kulturmiljölagen (SFS 1988:950) och regeringens proposition för kulturarvspolitik (Prop. 2016/17:116). När myndigheter lägger i sig för mycket på liknande sätt enligt exemplen ovan tror *jordbrukare nr. 5* att finns risk att man som jordbrukare kan förlora förtroendet för myndigheterna.

Arkeologi och kulturarvet

Jordbrukare nr. 5 är själv väldigt intresserad av arkeologi. Han anser att det måste finnas en drivkraft hos jordbrukarna att vilja bidra till att bevara kulturarvet och att det annars finns risk att kulturarvet försvinner, och därför måste åtgärder vidtas. Jordbrukare som hittar fornlämningar vill inte drabbas ekonomiskt tillägger han. Som tidigare nämnt skulle man kunna kompensera med kostnader och hitta nya vägar för jordbrukarnas och statens intressen med dialog. Förhoppningsvis skulle det kunna leda till skapandet av en sådan drivkraft tror *jordbrukare nr. 5*. Han tillägger att vi måste komma ifrån det faktum att det göms undan istället för att rapporteras in om upphittade fornlämningar.

Jordbrukare nr. 5 påstår att han ibland blir förvånad över att fornlämningar inte är bättre skyddade, utmarkerade och vårdade. Han nämner som exempel en hällkista i närheten som delvis är förfallen, där skyltningen är dålig och träd som spränger ut med sina rötter hotar fornlämningen. Exempel på hur *jordbrukare nr. 5* varit involverad i vården av kulturarvet och naturreservat återges i berättelser om vården av bland annat en tidigare misskött stenmur, samt ett naturreservat i området.

2.6 Jordbrukare nr. 6 – Söne socken, Lidköpings kommun

Jordbrukare nr. 6 är farbror till *jordbrukare nr. 2*.

Erfarenheter

Jordbrukare nr. 6 har inte haft arkeologer på sin mark. Han har däremot nära kopplingar till kulturarvet i sig och har synpunkter på eventuell problematik som kan uppstå i relation till detta. Att hitta förhistoriska föremål i sten är inte helt ovanligt i området enligt *jordbrukare nr. 6*. Förr åkte han in med sten-föremålen till Västergötlands museum i Skara, men i och med, vad han upplevt det som, brist på intresse från deras sida har han valt att sluta med det. Han har heller aldrig fått återkoppling från dom angående ålder eller annan information om föremålen. En annan anledning till att han slutat åka till Skara med föremålen är att han oroar sig över konsekvenserna som kan uppstå om dom i Skara blir fundersamma över alla sten-föremål han kommer med.

Vid ett tillfälle då *jordbrukare nr. 6* arbetade på sina marker fann han under jordytan en mindre cirkel av sten tillsammans med ett tydligt svart lager. Av nyfikenhet och i försiktighet tog han vara på den mörka jorden i en påse, som han sedan tog till Västergötlands museum och bad om hjälp att få det daterat genom en C-14-analys. Han var främst nyfiken på om det var förhistoriskt, eller en gammal lägerplats från då dansken härjade i området. På museet tog dom emot jordprovet, men återkopplade aldrig, och när *jordbrukare nr. 6* bad om att få tillbaka jorden för att söka hjälp från annat håll verkade det som att dom hade slarvat bort jordprovet.

Positiva och negativa upplevelser

Jordbrukare nr. 6 påstår att han inte har haft några större kontroverser angående kulturarvet, men menar att han är glad att han sluppit involvering på kulturarvsområdet. En negativ upplevelse som *jordbrukare nr. 6* berättar om är bristen på återkoppling inom arkeologin och syftar på kontakten han haft med Västergötlands museum. Han menar att det hade varit roligare att åka in med föremålen och bidra till arkeologin om han fått återkoppling och ta del av till exempel kopior på dokumentation och eventuell åldersbedömning. Han tillägger att dom åtminstone kan fråga om man är intresserad av uppföljningen. Han frågar sig också om det inte borde vara deras skyldighet att fråga detta eftersom man faktiskt bidrar till arkeologin på egen bekostnad.

Enligt *jordbrukare nr. 6* är den strikta myndighetsutövningen något som ofta är problematiskt för jordbrukare. Han nämner exempel på hur nära dialog med länsstyrelsen resulterat i att beslut fattats snabbt och att jordbrukarna då har fått göra förändringar i landskapet. Samtidigt berättar han om då dialog uteblivit under jordbrukares förändringsprocesser vilket resulterat i konsekvenser då länsstyrelsen motarbetat jordbrukarnas arbete. Detta gäller främst naturvårdsfrågor, men han menar att detta skulle kunna appliceras även på kulturarvsfrågor.

Lagstiftning och regelverk

Sett till lagstiftningen påstår *jordbrukare nr. 6* att han nästan inte har koll på något av den anledningen att reglerna och lagarna som gäller hela tiden är en färskvara och att han inte är uppdaterad på området. Han säger däremot att han känner till att man inte får göra vad som helst, som till exempel med stenmurar i jordbrukslandskapet, vilka är skyddade enligt kapitel 2, 1§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950).

Jordbrukare nr. 6 återger exempel på hur länsstyrelsens strikta beslut problematiserar både för jordbrukarna, men också för värden av kulturarvet. Ett exempel han återger berör en byggnad på en grannes mark, vilken länsstyrelsen beslutade skulle vara skyddas för sitt kulturhistoriska värde enligt plan- och bygglagen (SFS 2010:900). Detta skedde under ett större projekt då byggnader av högt kulturhistoriskt värde i Region Västra Götaland skulle skyddas (Östlund, 2013). I grannens fall ansåg grannen att kraven och reglerna var så tuffa att han valde att sluta vårda den gamla byggnaden för att istället låta myndigheterna få ta tag i det på egen hand om dom ville skydda byggnaden. Detta resulterade i att byggnaden förföll helt och hållet, och nu möjligtvis ska rivs påstår *jordbrukare nr. 6*. Han påstår att detta är ett gott exempel på konsekvenserna av strikta regler och brist på dialog med ägaren angående vad som är bäst för kulturarvet. Han menar i och med detta att beslutsfattarna måste förstå konsekvenserna av deras beslut i en större utsträckning än i dagens rådande situation.

Ett exempel som *jordbrukare nr. 6* nämner på hur de hårda reglerna kan problematisera för jordbruket är svårigheterna när det kommer till att åtgärda hinder i landskapet som till exempel de tidigare nämnda stenväggarna. Han påstår att man inte behöver göra sig av med väggarna, men att markerna som väggarna omger ibland inte går att komma åt med dagens stora maskiner eftersom öppningarna i väggarna är alldeles för små och inte anpassade för dagens jordbruk. Regler och lagar bör enligt *jordbrukare nr. 6* anpassas efter jordbrukets förutsättningar och det måste finnas ett bättre samspel mellan jordbruket, den biologiska och den kulturella mångfalden. För cirka 50 år sedan fick man enligt *jordbrukare nr. 6* hjälp med att rationalisera jordbruket genom att åtgärda sådana problem, men idag finns inget sådant stöd, vilket han anser är ett stort problem för utvecklingen av jordbruket.

Jordbrukare nr. 6 tror att situationen skulle se mycket bättre ut för alla aktörer om myndigheterna agerade som rådgivare, snarare än maktutövare. Att myndigheterna ofta agerar som maktutövare leder, enligt *jordbrukare nr. 6*, till att jordbrukarna ständigt har taggarna utåt jämt mot myndigheterna och att det kvittar vad det egentligen gäller. Han tillägger att man som jordbrukare blir mycket enklare att ha och göra med och mer intresserad om man får rådgivning om hur man kan gå till väga för att få ett bra resultat enligt deras agenda, snarare än strikta regler att förhålla sig till. Får man bara regler att förhålla sig till anpassar man sig endast till den nödvändiga nivån, men får man rådgivning och tips kan man få drivkraft att gå ännu längre påstår han. Dialog är A och O och en mjuk ingång från myndigheternas sida där rådgivning står i fokus är nyckeln till en god dialog enligt *jordbrukare nr. 6*.

Arkeologi och kulturarvet

Jordbrukare nr. 6 är jätteintresserad av allt gammalt. Allt ifrån gamla bostäder till vad som funnits i landskapet. Han har varit med och dokumenterat hembygden med hjälp av flygfotografering, samt bidragit när hembygdsföreningen skrev en bok för ett antal år sedan om ett före detta tegelbruk i området, AB Söne Tegelbruk (Riksarkivet, 2019).

2.7 Jordbrukare nr. 7 – Karaby socken, Lidköpings kommun

Erfarenheter

Jordbrukare nr. 7 har inte haft med arkeologer att göra. Däremot har han påträffat flera blandade fornlämningar då han brukat jorden som exempelvis stenväggar med mera. Dock påstår han att det nu är länge sedan senast. Han tillägger däremot att hans far för länge sedan lämnat in ett relativt stort antal lösa sten-fornlämningar till Västergötlands museum i Skara. Vid ett tillfälle då han var med och grävde ledningar på sin mark med hjälp av en grävmaskinist fann dom ett stort, runt, svart fält, som han själv tror kan ha varit ett stolphål. Han tillägger att dom lade ned röret och grävde igen det direkt, vilket gör att det finns kvar om någon skulle gräva på samma plats i framtiden. Den möjliga fornlämningen kom aldrig till skada, men skall ha rapporterats in till länsstyrelsen enligt kapitel 2, 10§ i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Det finns också ett område i anslutning till gården som inte får bebyggas eller brukas. *Jordbrukare nr. 7* har inte någon vidare information om det förutom att arkeologer har hittat saker där förr.

Positiva och negativa upplevelser

Den generella uppfattningen *jordbrukare nr. 7* har om länsstyrelsen är att många som arbetar där fattar beslut utefter en egen agenda. Detta gäller däremot inte specifikt inom kulturarvsområdet eftersom att han inte haft kontakt med dom i sådana syften.

Lagstiftning och regelverk

Jordbrukare nr. 7 påstår att han inte har någon speciell koll på vad som gäller sett till lagstiftningen. Han nämner däremot faktorn om de kostnader som medföljer arkeologin som någonting negativt. Att man som jordbrukare eller enskild företagare skall stå för kostnader vid arkeologiska undersökningar som avstannar projekt menar han är snett. Att man som företagare skall stå för kostnader vid arkeologisk undersökning då fornlämning eller fornfynd påträffats stämmer ej enligt 14§, kapitel 2 i kulturmiljölagen (SFS 1988:950), däremot skall företagaren stå för de kostnader som arkeologiska undersökningar kan medföra, vilket avstannar ett projekt, om länsstyrelsen anser att en undersökning krävs inför exploatering enligt samma lag och paragraf. Han påstår att det kan leda till att man som upphittare av föremål, även om man är historieintresserad, inte anmäler det vilket sedermera blir en förlust för arkeologin. *Jordbrukare nr. 7* menar att om man som jordbrukare slapp medföljande kostnader skulle arkeologin få ta del av fler intressanta fynd och dom skulle få bättre möjligheter att undersöka områden som ligger i deras intressen.

För att förbättra för jordbruket nämner *jordbrukare nr. 7*, som flera av de föregående jordbrukarna, att stenmurar i landskapet måste gå att öppna upp i större utsträckning eftersom dom är ett hinder för dagens jordbruk. Som tidigare nämnt kan detta ofta vara problematiskt i relation till kulturmiljölagen (SFS 1988:950) och miljöbalken (SFS 1998:808).

Arkeologi och kulturarvet

Jordbrukare nr. 7 är mycket intresserad av både arkeologi och historia. Han vill ta del av hembygdens historia i större utsträckning.

2.8 Jordbrukare nr. 8 – Skeby socken, Götene kommun

Jordbrukare nr. 8 är två av sju jordbrukare som driver jordbruksföretag tillsammans. De bådas respektive åsikter har framförts som en i bilagorna nedan, detta eftersom vi hade intervjun tillsammans, de hade förberett sig för intervjun tillsammans, och de delade åsikter med varandra näst intill helt och hållet. Här kommer de båda jordbrukarna, likt tidigare, presenteras som *jordbrukare nr. 8*.

Erfarenheter

Jordbrukare nr. 8 har haft arkeologer på sina marker vid två olika tillfällen och då i uppdragsarkeologiskt syfte vid båda dessa tillfällen. När Götene kommun för ca 15 år sedan drog nya ledningar över *jordbrukare nr. 8* marker krävdes en arkeologisk undersökning inför detta. *Jordbrukare nr. 8* hade ingen kontakt med dessa. Kostnaden för detta bör ha fallit helt och hållet på Götene kommun enligt kapitel 2, 11 §, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950).

När det byggdes en statlig väg, färdigställd år 2018, tvärs över *jordbrukare nr. 8* marker gjordes en uppdragsarkeologisk undersökning år 2012 till år 2013 på uppdrag av länsstyrelsen (Norrman, 2013). Inför detta ringde länsstyrelsen och förvarnade om detta enligt *jordbrukare nr. 8*. Varför detta är relevant trots att vägen är statlig är för att marken fortfarande var i *jordbrukare nr. 8* ägor när undersökningarna utfördes. Hade man därmed påträffat en fornlämning som hade förändrat den planerade vägsträckan hade marken där de arkeologiska undersökningarna gjordes troligtvis fortfarande tillhört *jordbrukare nr. 8*. Kostnaderna för dessa utgrävningar fick trafikverket stå för eftersom dom var exploitörerna, detta också i

enighet med kapitel 2, 11 §, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). *Jordbrukare nr. 8* skall framöver få ersättning för förlorad arbetsinkomst vid detta arbete, vilket däremot inte har skett än. Arkeologerna har inte vid något av dessa två tillfällen återkopplat om resultat enligt *jordbrukare nr. 8*. Eftersom jordbrukarna själva inte varit exploatörer vid dessa tillfällen har troligtvis denna återkoppling av resultat endast gjorts till de berörda exploaterings-företagen i enighet med 35§ i Riksantikvarieämbetets föreskrifter om uppdragsarkeologi (KRFS 2017:1).

Positiva och negativa upplevelser

Vid dessa tillfällen har det enligt *jordbrukare nr. 8* inte uppstått några konstigheter. De har heller inte blivit negativt drabbade. *Jordbrukare nr. 8* upplever däremot att myndigheter överlag ibland bara kommer och gör saker utan större förvarning. Andra aktörer, som till exempel företag eller privatpersoner, har oftast bättre framförhållning. Ibland upplevs myndigheter överlag ha dålig koll på relevanta saker i deras beslutsfattning, vilket *jordbrukare nr. 8* menar inte alltid gäller just kulturarvsfrågor.

Lagstiftning och regelverk

Jordbrukare nr. 8 känner att de definitivt inte har koll på regler och lagar. Detta eftersom dom inte har varit i kontakt med det. Det borde finnas bättre sätt att finansiera vården av kulturarvet anser *jordbrukare nr. 8*. Annars, menar de, finns det risk att kulturarvet blir bortprioriterat av jordbrukarna i brist på ekonomiska resurser för detta. De tillägger att en rimlig ekonomisk ersättning är viktigt eftersom det finns ett stort allmänt intresse kring kulturarvet.

Jordbrukare nr. 8 anser att myndigheter i större utsträckning bör lyssna på markägarna och andra boende i området i samband med beslutsfattning. Detta eftersom de bofasta ofta har bra koll på sitt område och den problematik som finns. Som exempel lyfter de bygdens värdefulla kulturarv, vilka stenmurar som är gamla och inte, med mera. På så sätt får myndigheterna en bättre inblick i vad som har ett högt bevarandevärde, samt vad man bör satsa på att utveckla, både inom jordbruket och kulturarvet, påstår *jordbrukare nr. 8*.

Framförhållning, ödmjukhet och nära dialog är saker som *jordbrukare nr. 8* lyfter fram som viktiga framgångsrecept. De tillägger att med bättre framförhållning kan jordbrukarna bland annat förbereda bättre hur dom ska bruka sina marker och att en större del av marken än den ytan som undersöks av arkeologerna drabbas. Finns en bättre dialog kan man minimera bortfallen arbetsinkomst menar *jordbrukare nr. 8*. De anser att jordbrukarna måste känna sig delaktiga i dialogerna där de får rådgivning och hjälp för att samarbetet skall stärkas. Delaktighet skulle troligtvis gynna arkeologin och kulturarvet på sikt menar *jordbrukare nr. 8*.

Morötter är bättre än piskor när man ser till myndigheternas arbete jämt mot jordbrukarna hävdar *jordbrukare nr. 8*. Dom lägger till att myndigheterna har lätt för att vara kritiska, men de måste vara mer positiva till jordbrukarna för att skapa ett ömsesidigt samarbete. Som jordbrukare skall man känna en drivkraft att anmäla om man hittar något och inte att det leder till bekymmer menar *jordbrukare nr. 8*.

Arkeologi och kulturarvet

Arkeologi är mycket intressant och sett till kulturarvet finns ett allmänt intresse för de flesta jordbrukare enligt *Jordbrukare nr 8*. De anser däremot att man inte kan bevara allt eftersom det problematiserar för rationaliseringen av jordbruket. *Jordbrukare nr. 8* lyfter fram exempel på hur jordbrukarna i området vårdar fornlämningar som till exempel domarringar, där alla sköter om det som finns på deras marker. De lägger däremot till att det är en stor uppgift som både kostar tid och pengar vilket är en anledning till att det ekonomiska stödet är viktigt för att kulturarvet inte skall förfalla. *Jordbrukare nr. 8* anser också att markägarna borde få ta del av de arkeologiska rapporterna, eller åtminstone få förfrågan om de vill ta del av dessa. Detta eftersom det är ens marker och hembygd det berör vilket man som markägare kan finna intressant. De tillägger att det också skulle kunna leda till en känsla av delaktighet i arbetet med kulturarvet.

2.9 Jordbrukare nr. 9 – Källby socken, Götene kommun

Erfarenheter

Jordbrukare nr. 9 har haft arkeologer hos sig vid tre olika tillfällen, och då endast i uppdragsarkeologiska syften. *Jordbrukare nr. 9* framhåller att han inte haft speciellt mycket kontakt med arkeologerna själva utan att den mesta kontakten har skett via länsstyrelsen.

Vid det första tillfället, år 2002, skulle *Jordbrukare nr. 9* tillsammans med några andra jordbrukare anlägga vindkraftverk. Information om arkeologisk undersökning fick dom av länsstyrelsen via telefon. Anledningen till att platsen skulle undersökas var oklart enligt *Jordbrukare nr. 9*. Vid undersökningen grävde jordbrukarna och arkeologerna stod vid sidan av och övervakade enligt *Jordbrukare nr. 9*. Detta är en typisk schaktningsövervakning, en arkeologisk fältmetod som i viss utsträckning används vid uppdragsarkeologiska undersökningar enligt Riksantikvarieämbetets föreskrift om uppdragsarkeologi (KRFS 2017:1). Han tillägger att det blev förvånansvärt dyrt med tanke på den, enligt *Jordbrukare nr. 9*, korta tiden arkeologerna var ute i fält och att dom fick betala många tusen kronor.

Vid det andra tillfället, år 2004, skulle *Jordbrukare nr. 9* anlägga en relativt kort sträcka privat väg vilket krävde arkeologisk undersökning. Enligt *Jordbrukare nr. 9* ringde dom åter igen från länsstyrelsen för att informera om detta. Han påstår att kravet på undersökning möjligtvis berodde på närheten till Husaby kyrka samt biskopsborgen (Stibéus 1996: 133). Strax inför den planerade undersökningen tog *Jordbrukare nr. 9* kontakt med arkeologerna av den anledningen att undersökningen skulle bli för dyr och uppmanade dom till att låta honom gräva med grävmaskin medan dom skulle övervaka, för att sedermera inte behöva betala för den arkeologiska undersökningen. Detta gick arkeologerna med på enligt *Jordbrukare nr. 9*. Vid undersökningen gick allt som *Jordbrukare nr. 9* planerat. Han drog bort matjorden med grävmaskin, medan arkeologerna inspekterade arbetet. Detta blev med andra ord också en schaktövervakning (KRFS 2017:1). Enligt *Jordbrukare nr. 9* var arkeologerna på plats endast drygt 30 minuter vid detta tillfälle och hans egen uppfattning är att de inte ville lägga mer tid i fält vid denna undersökning eftersom dom hade förhandlat bort inkomsten för arbetet.

Vid det tredje och sista tillfället som var cirka år 2015 påstår *Jordbrukare nr. 9* att han var helt oinformerad inför den arkeologiska undersökningen. Det gällde ett kommunalt anläggande av en cykelväg då arkeologerna plötsligt var i markerna tillhörande *Jordbrukare nr. 9* och grävde

en dag påstår han. Han lägger till att arkeologerna verkade lika förvånade som han själv och undrade om han inte hade blivit informerad om det. En vecka senare, då undersökningen var slutförd, fick *jordbrukare nr. 9* ett brev om att den arkeologiska undersökningen skulle utföras på hans mark.

Positiva och negativa upplevelser

De arkeologiska processerna har enligt *jordbrukare nr. 9* fungerat bra. Att dom vid anläggandet av vägen kunde kompensera bort kostnaderna för den arkeologiska undersökningen upplevde *jordbrukare nr. 9* som positivt. Det enda inom de arkeologiska processerna som upplevts dåligt var det höga priset på den arkeologiska undersökningen inför anläggandet av vindkraftverket påstår *jordbrukare nr.9*. Att arkeologerna dök upp utan förvarning inför anläggandet av cykelvägen anser *jordbrukare nr. 9* inte heller var bra, detta eftersom han inte fick möjligheten att yttra sig om saken. Enligt Riksantikvarieämbetets vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen inom uppdragsarkeologi är företagaren, i detta fall Götene kommun, skyldig att sköta kontakter med markägare inför arkeologisk undersökning (Riksantikvarieämbetet 2015).

Enligt *jordbrukare nr. 9* är det länsstyrelsen som är det största problemet och dom är alltid svåra att ha och göra med, vilket upplevs negativt. *Jordbrukare nr. 9* upplever att länsstyrelsens uppfattning om jordbrukare är att jordbrukarna bara förstör, vilket *jordbrukare nr. 9* upplever är tråkigt. Han tillägger att jordbrukare bara vill bruka marken som dom gjort i alla tider.

Enligt *jordbrukare nr. 9* säger länsstyrelsen numera nej till all typ av förändring vilket skapar problem. Han påstår att allt är problem från länsstyrelsens sida och nämner åtgärder av stenmurar och allt miljörelaterat som faktorer, vilket som tidigare nämnt är skyddat enligt kulturmiljölagen (SFS 1988:950) och miljöbalken (SFS 1998:808). *Jordbrukare nr. 9* påstår att det inte var på samma sätt för bara 10 till 15 år sedan och att man tidigare fick bidrag för att rationalisera jordbruket. *Jordbrukare nr. 9* anser att bara för att landskapet ser ut som det gör nu behöver det inte gälla för all framtid. Han frågar sig varför det som är just nu är rätt, när jordbrukare ständigt förändrat landskapet i alla tider vilket resulterat i dagens utseende. All förändring är inte av ondo säger han och tillägger att jordbruket måste utvecklas precis som allt annat. Enligt *jordbrukare nr. 9* behöver inte precis allt av ålder bevaras, utan han anser att man istället för att konservera allt bör prioritera det som har ett riktigt värde.

Lagstiftning och regelverk

Jordbrukare nr. 9 anser att han egentligen vet för lite om lagstiftningen, men att han följer den så gott han kan. Han påstår att han känner till att man ska undvika att skada, rubba och täcka över saker av kulturhistoriskt värde. Detta är helt i enighet med kapitel 2, 6§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Enligt *jordbrukare nr. 9* är däremot inte lagstiftningen något problem, utan endast uttolkningen av den.

Enligt *jordbrukare nr. 9* gav Lantbrukarnas riksförbund tidigare ut en tidning varje år, som numera finns online (Lantbrukarnas Riksförbund 2019(2)), vilken består av en lång checklista över lagar och regler, vilket gör att man kan se över att man följer alla lagar och regler inom alla områden som berör lantbruk. I denna tidning finns en del lagar och regler som berör

kulturarvet omnämnda och *jordbrukare nr. 9* tycker att den tidningen var ett bra sätt att ha koll på saker och ting.

Varje år ansöker *jordbrukare nr. 9* om EU-bidrag, och i samband med detta uppdateras de ekonomiska kartorna. Enligt *jordbrukare nr. 9* medföljer uppdateringarna av kartan fler områden som skall skyddas eller ej får röras. Detta upplevt negativt eftersom man inte får någon information om detta, utan måste ständigt vara uppdaterad på hur kartan ser ut, samt att detta görs utan dialog.

Jordbrukare nr. 9 efterlyser mer samförstånd, samarbete och en vettig dialog. Han tillägger att dagens situation liknar envägskommunikation där man ansöker om projekt till länsstyrelsen, men alltid får nej helt utan dialog. En inställning hos länsstyrelsen som *jordbrukare nr. 9* anser måste ändras. Han menar att det måste finnas ett starkare förtroende för myndigheter och påstår att länsstyrelsen har tappat sin respekt från jordbrukarnas sida. *Jordbrukare nr. 9* anser att länsstyrelsen borde komma ut till jordbrukarna oftare eftersom det skulle kunna resultera i bättre förståelse från deras sida. Enligt *jordbrukare nr. 9* bör utgångsläget vara att lösa problemet och att det då skapas en större acceptans kring när något inte går att lösa. *Jordbrukare nr. 9* påstår att man tidigare kunde föra en dialog med länsstyrelsen där man fick rådgivning om hur man kunde gå tillväga för att utföra ett projekt samt att man kunde kompensera med saker och ting. Numera påstår företrädarna på länsstyrelsen att dom inte får agera som rådgivare och därmed inte får tala om hur man kan gå tillväga för att lösa ett problem, enligt *jordbrukare nr. 9*. Han tillägger att dom istället vill att man ska göra en ny ansökan, vilket ändå enligt *jordbrukare nr. 9* resulterar i ett nej. Det är väldigt underligt eftersom det är dom på länsstyrelsen som vet hur det får vara enligt lagar och regler anser *jordbrukare nr. 9*. Därför, tillägger han, är det bäst om länsstyrelsen från början förklarar hur man kan gå till väga för att utföra projekten och att ett starkare samarbete skulle kunna lösa mycket av dagens problem.

Arkeologi och kulturarvet

Jordbrukare nr. 9 är intresserad av arkeologi, kulturarvet och det som är gammalt. Han är mer intresserad av historia än det extremt gamla påstår han.

2.10 Jordbrukare nr. 10 – Strö socken, Lidköpings kommun

Erfarenheter

Jordbrukare nr. 10 har vid ett tillfälle haft arkeologer hos sig och då i uppdragsarkeologiskt syfte. Han fick nämligen hösten år 1997 upp en stockbåt med sin plog. Enligt *jordbrukare nr. 10* uppmanade hans far honom att ringa och anmäla om fyndet, vilket han också gjorde. Detta i enighet med kapitel 2, 4§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). När arkeologerna anlände togs, enligt *jordbrukare nr. 10*, en provbit från båten för att genomföra en C-14 analys. Därefter uppmanade arkeologerna *jordbrukare nr. 10* och hans far att gräva ned båten igen på ca 2m djup tillsvidare. Enligt *jordbrukare nr. 10* grävde arkeologerna inte upp båten direkt eftersom den nödvändigtvis inte var värd konservering på land. Bland annat eftersom stockbåtar använts fram tills relativt nyligen. C-14 analysen visade enligt Ole Thirup Kastholm (2015: 1363) att stockbåten härrör från bronsåldern, 1130-930 år före vår tidräkning, vilket därmed är det äldsta båtfyndet i Sverige. Enligt *jordbrukare nr. 10* återkom därmed arkeologerna för att gräva upp båten. Därefter togs den enligt *jordbrukare nr. 10* till

Stockholm för konservering och ligger numera på Västergötlands museum i Skara. Om de fick någon ekonomisk ersättning enligt kapitel 2, 7§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950) minns inte *Jordbrukare nr. 10*, men det var inget de brydde sig om påstår han.

Positiva och negativa upplevelser

Enligt *Jordbrukare nr. 10* har hela den arkeologiska processen fungerat bra. Han påstår att uppfattningen kan ha blivit sådan eftersom han själv är intresserad och att jordbrukare med annan uppfattning möjligtvis får en annan upplevelse, exempelvis att arkeologerna är besvärliga och i vägen. Med andra ord har ingenting enligt *Jordbrukare nr. 10* fungerat dåligt under den arkeologiska processen. Han tillägger att eftersom det skedde på hösten drabbades inte heller deras produktion. *Jordbrukare nr. 10* har uppfattningen om att länsstyrelsen är svåra att ha och göra med och lägger till att man inte i så stor utsträckning bör bestämma över landsbygden från storstäderna.

Lagstiftning och regelverk

Jordbrukare nr. 10 känner bland annat till att man inte får röra fornlämningarna. Detta enligt kapitel 2, 6§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950) Däremot påstår han att han inte ser fornlämningarna som ett hinder och ställer dom i kontrast till ovårdade stenmurar, vilket han inte uppskattar lika mycket. Han tillägger att fornlämningarna ska respekteras, men att de måste gå att flytta om de utgör ett hinder för jordbruket. Sådana åtgärder är möjliga enligt kapitel 2, 7§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). *Jordbrukare nr. 10* ger exempel på marker som sedan länge brukats, där jordbrukarna inte fått åtgärda vissa problem som funnits på grund av dess värden. När det sedan skall byggas en väg eller bostadsområde på samma plats kan man jämna precis allt med marken, allt som tidigare var så värdefullt att skydda. Där finns en problematik anser *Jordbrukare nr. 10*. Enligt *Jordbrukare nr. 10* bör det finnas en öppnare dialog där det diskuteras om vad som ska bevaras, och vad som kan rationaliseras. Han tillägger att det är viktigt att det är lätt att få kontakt med dom som jobbar med dessa frågor och att kontakten kan uppehållas, detta eftersom man numera aldrig vet vem man får prata med på länsstyrelsen enligt *Jordbrukare nr. 10*.

Enligt *Jordbrukare nr. 10* kan det möjligtvis finnas jordbrukare som är oroliga för att dom ska bli näst intill extremt hårt drabbade om dom hittar någonting på deras marker, vilket han påstår att han själv inte är.

Arkeologi och kulturarvet

Uppfattningen om arkeologi är enligt *Jordbrukare nr. 10* att det är väldigt intressant. Han tillägger att Skaraborg är intressanta gamla bygder. *Jordbrukare nr. 10* medger sin fulla förståelse för bevarandet av kulturarvet, men anser att det måste finnas en balansgång. Han tillägger att vi ska vara glada att vi haft dessa lagar som bevarar kulturarvet i Sverige.

2.11 Jordbrukare nr. 11 – Forshems socken, Götene kommun

På marken *Jordbrukare nr. 11* äger ligger ruinen från medeltidsborgen Aranäs (Stibéus 1996: 137).

Erfarenheter

Jordbrukare nr. 11 har haft kontakt med arkeologer som både arbetat i forskande syfte, men också på uppdrag av länsstyrelsen.

De första mötena med arkeologer gäller medeltidsborgen i Årnäs, Forshems socken, som har varit känd sedan arkeologiska undersökningar på 1920-talet enligt *jordbrukare nr. 11*. Vidare undersökningar skedde år 1999 - 2001 då *jordbrukare nr. 11* var huvudman på gården och dessa grävningar, som finansierades av en privat stiftelse, påstår han var vidare undersökningar av borgområdet efter de tidigare undersökningarna på 1920-talet då bland annat den berömda Aranäshjälmen (Statens historiska museum 2019) åter fick se dagens ljus. Dessa arkeologiska undersökningar skedde alltså i forskande syfte och syftet var att sätta borgen i ett större sammanhang, vilket undersökningarna enligt *jordbrukare nr. 11* också resulterade i. Undersökningarna innefattade enligt *jordbrukare nr. 11* bland annat marinarkeologiska undersökningar, grävningar, samt undersökning med markradar. Han tillägger att en stor del av de föremål som återfunnits på platsen idag finns på Årnäs bruksmuseum på gården.

Andra tillfällen då *jordbrukare nr. 11* har varit i kontakt med arkeologer var cirka år 2006 – 2008 och då i uppdragsarkeologiskt syfte. Under denna period skulle det gamla parkområdet på gården renoveras, vilket enligt *jordbrukare nr. 11* krävt arkeologisk närvaro på grund av det höga kulturhistoriska värdet området har, vilket också är i enighet med kapitel 2, 7§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Detta i samarbete med länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet lägger han till.

Positiva och negativa upplevelser

Enligt *jordbrukare nr. 11* har kontakten med arkeologer vid alla tillfällen gått som på räls. Han tillägger att även kontakten med länsstyrelsen fungerat jättebra under dessa processer. Han står fast vid att ingenting som berör arkeologin har fungerat dåligt under dessa processer.

Lagstiftning och regelverk

Jordbrukare nr. 11 känner till vad man får och inte får göra med borgruinen, samt att man inom skogsbruket har skyldighet att säkerställa att det inte finns fornlämningar som kan komma till skada. Detta i enighet med kulturmiljölagen, kapitel 2, 6§ (SFS 1988:950). Han tillägger att hans syn på lagstiftningen är positiv eftersom kulturarvet bör skyddas.

Ett konkret problem som *jordbrukare nr. 11* pekar på inom regelverken berör en annan fastighet han rör över. I detta fall finns enligt *jordbrukare nr. 11* en känd fornlämning på en plats där han vill anlägga ett fåtal tomter och han har dessutom idéer om hur dessa tomter kan anläggas utan att fornlämningen påverkas negativt. Däremot påstår han att länsstyrelsen kräver att han i samband med anläggandet av tomterna behöver undersöka området arkeologiskt och att han behöver lösa detta på egen hand med hjälp av en, enligt länsstyrelsen, godkänd grävmaskinist. Detta fall går möjligtvis att koppla till kapitel 2, 11§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). I övrigt anser *jordbrukare nr. 11* att han inte är jättedrabbad av denna problematik eftersom han inte har något överflöd av fornlämningar på sina jordbruksmarker.

För att förbättra och förenkla situationen mellan jordbrukare och kulturarvet anser *jordbrukare nr. 11* att tydligare och förenklad information kring lagar och regler som berör kulturarvsområdet bör finnas tillgänglig. Han anser också att processer hos länsstyrelsen som i många fall blir utdragna bör effektiviseras. Exempel på hur dessa processer kan effektiviseras är enligt *jordbrukare nr. 11* att man i större utsträckning bör få tillgång till sina tidigare

handläggare på länsstyrelsen, detta eftersom det skulle kunna leda till bättre förståelse för hur situationen ser ut, samt har sett ut tidigare. Han anser också att länsstyrelsen i större utsträckning bör ta sig ut i fält för att se problematiken med egna ögon, vilket han själv brukar uppmana till och har gett positiva resultat. *Jordbrukare nr. 11* anser också att jordbrukare tillsammans med länsstyrelsen bör hitta vägar för att kompromissa mellan parternas intressen, exempelvis genom att mötas halvvägs. Han tillägger att när bra dialog finns blir markägarna mer välvilliga, vilket i större utsträckning skulle leda till bra lösningar för alla parter.

Arkeologi och kulturarvet

Jordbrukare nr. 11 är arkeologiskt och historiskt intresserad. Bland annat har han tagit en grundkurs i historia då han studerade vid Lunds Universitet. Intresset för kulturarvet i sig går inte ta miste på då han berättar om arbetet de lagt på Årnäs bruksmuseum och borgområdet. *Jordbrukare nr. 11* hade velat se en populärvetenskaplig uppföljning på de arkeologiska undersökningarna för bättre förmedling av kulturarvet. Han tillägger däremot att det finns eventuella planer på att verkställa detta i egen regi. Enligt Riksantikvarieämbetets förordning om uppdragsarkeologi står det skrivet under 29§ att resultat av betydelse från arkeologisk undersökning skall förmedlas till allmänheten genom en populärvetenskaplig publikation (KRFS 2017:1). Antingen anses alltså Aranäs-borgen inte vara av tillräckligt hög betydelse för arkeologisk forskning eller av tillräcklig relevans för allmänheten, vilket kan diskuteras, eller så har *jordbrukare nr. 11* inte informerats om detta populärvetenskapliga verk.

3.0 Analys, tolkning och jämförelser

I denna del kommer intervjumaterialet att analyseras, tolkas och jämförelser mellan jordbrukarnas skildringar kommer att göras utifrån de tematiska underrubrikerna. Här kommer främst likheter och skillnader mellan de olika datakällorna att belysas.

Erfarenheter

De elva intervjusubjekten har väldigt olika mycket erfarenhet när det kommer till arkeologi. Av dessa elva har tre av jordbrukarna inte beträffats av arkeologisk verksamhet, dessa är *jordbrukare nr. 2, 6 och 7*.

Fyra av jordbrukarna har haft arkeologer hos sig i forskande syfte, dessa är *jordbrukare nr. 1, 3, 4 och 11*. Ett av tillfällena berör både *jordbrukare nr. 1* och *3* eftersom dom till stor del arbetar tillsammans och detta var en kortare vistelse utan grävning. Hos *jordbrukare nr. 4* var arkeologerna i forskarsyfte vid ett tillfälle, även där en kortare vistelse utan grävning. Hos *jordbrukare nr. 11* skedde ett mer långvarigt projekt i forskande syfte vilket innefattade bland annat grävningar och marin arkeologisk undersökning.

Sex av jordbrukarna har haft arkeologer hos sig i uppdragsarkeologiska syften, dessa är *jordbrukare nr. 4, 5, 8, 9, 10 och 11*. Till *jordbrukare nr. 4, 5 och 10* kom arkeologerna på grund av att fornlämningar och fornfynd påträffats vid brukande av mark samt grävning av ledningar. Hos *jordbrukare nr. 5* krävdes endast dokumentation och alltså ingen grävning. Till *jordbrukare nr. 8, 9 och 11* kom arkeologerna på uppdrag från länsstyrelsen inför exploateringar och markarbeten av olika slag och det rör sig om totalt sex olika processer av undersökningar. Tre av dessa undersökningar har varit inför exploatering av jordbrukaren, medan resterande tre inför exploatering av Götene kommun samt Trafikverket. Hos *jordbrukare nr. 8* har uppdragsarkeologiska undersökningar skett vid två tillfällen, ett inför

exploatering av Trafikverket och ett inför exploatering av Götene kommun. Hos *jordbrukare nr. 9* har uppdragsarkeologiska undersökningar skett vid tre tillfällen, två inför exploatering av jordbrukaren och ett inför exploatering av Götene kommun. Hos *jordbrukare nr. 11* skedde den uppdragsarkeologiska undersökningen inför markarbeten av han själv.

Utöver detta har *jordbrukare nr. 3* varit i kontakt med en möjlig arkeolog, eller någon form av arbetare inom kulturarvssektorn, då denne inventerade fornlämningar i området och kommit i kontakt med *jordbrukare nr. 3*.

Positiva och negativa upplevelser

För att få en tematisk bild av upplevelser i samband med möten med arkeologer kommer studien här att utgå från de åtta jordbrukare som haft arkeologer hos sig. Alltså alla förutom *jordbrukare nr. 2, 6* och *7*. Vissa av jordbrukarna som haft arkeologer hos sig har haft det vid flera tillfällen, vilket man som läsare bör ha i åtanke. Totalt har 14 möten med arkeologi skett.

Sett till alla möten med arkeologer har alla åtta jordbrukare uttryckt sig positivt till sina möten med dessa. Uttrycken varierar från att det varit mestadels bra, till att ha varit helt problemfritt, eller gått som på räls. Fem av dessa jordbrukare har även uttryckt att ingenting har fungerat dåligt eller varit negativt i samband med deras möten med arkeologer.

Vid endast två möten med arkeologer har jordbrukare upplevt någonting negativt. Det ena fallet gäller då *jordbrukare nr. 9* upptäckte arkeologer på sina marker utan förvarning. Något som hängde på exploitören Götene kommun och inte arkeologerna enligt Riksantikvarieämbetets vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen inom uppdragsarkeologi (Riksantikvarieämbetet 2015). Det andra fallet gäller då *jordbrukare nr. 3* mötte en person, som möjligtvis var en arkeolog, och påpekade lagbrott enligt 6§, kapitel 2 i kulturmiljölagen (SFS 1988:950) då *jordbrukare nr. 3* röjt träd för att vårda en fornlämning, vilket lett till att *jordbrukare nr. 3* inte vågat vårda fornlämningen efter det. Förutom dessa möten med arkeologer har höga priser på arkeologisk undersökning inför exploatering, enligt *jordbrukare nr. 2* och *9*, upplevts som något negativt och har i ett av dessa två fall förhindrat exploatering. Vid endast två andra tillfällen har arkeologer utfört undersökning inför exploatering av jordbrukare, varav *jordbrukare nr. 9* förhandlade bort kostnaden vid ett av dessa fall, vilket han såg positivt på.

En aktör som skulle kunna ses som arkeologisk är Västergötlands museum i Skara. Med denna aktör finns en negativ upplevelse från *jordbrukare nr. 6* som upplevde ett ointresse vid inlämning av stenföremål från sina jordbruksmarker. Kontakt med detta museum har däremot upplevts bra av andra jordbrukare som till exempel *jordbrukare nr. 4* och *5*.

Upplevelser och uppfattningar kring myndigheter och länsstyrelsen är inget konkret ämne som diskuterats med jordbrukarna under intervjuerna, men har i flera fall tillkommit genom sidospår i samband med andra generella frågor om lagstiftning och kulturarvet. Som läsare bör detta finnas i åtanke eftersom flera aspekter angående länsstyrelsen och myndigheter möjligtvis skulle finnas att tillgå i denna analys om denna typ av frågor ställts till jordbrukarna. Det finns med andra ord en stor möjlighet att fler jordbrukare har fler positiva erfarenheter kring kontakt med exempelvis länsstyrelsen.

Av de intervjuade jordbrukarna har fyra av dessa påpekat bra upplevelser med länsstyrelsen. *Jordbrukare nr. 5, 6 och 11* påpekar att de haft bra dialog med tjänstemän på länsstyrelsen, och att detta lett till bra resultat för jordbrukarna. Sedan har även *jordbrukare nr. 2* uttryckt att det finns flera tjänstemän på länsstyrelsen som är välvilliga jämt emot utvecklingen av jordbruket.

Åtta av de elva intervjuade jordbrukarna har däremot nämnt negativa upplevelser i samband med kontakt med länsstyrelsen. Dessa uppfattningar är väldigt olika men kommer här att summeras kort. *Jordbrukare nr. 2* upplever att det finns vissa tjänstemän som är ute efter att sätta dit jordbrukarna, samt att de i vissa fall fattar beslut efter egen agenda, något som även *jordbrukare nr. 7* upplever. *Jordbrukare nr. 3* och *9* uttrycker att kontakt med länsstyrelsen oftast är problematisk, och *jordbrukare nr. 10* upplever att länsstyrelsen är överlag svåra att ha och göra med. Enligt *jordbrukare nr. 6* har dålig dialog med länsstyrelsen lett till att länsstyrelsen blivit svårare att ha och göra med - i kontrast med hans uppfattning om att bra kontakt med länsstyrelsen genererar goda resultat. *Jordbrukare nr. 4* upplever att myndigheter besitter en makt som är svår att påverka. En uppfattning som går vidare i *jordbrukare nr. 9* uppfattning om att länsstyrelsen säger nej till all typ av förändring, samt *jordbrukare nr. 5* och *6* uppfattningar om att många beslut av länsstyrelsen problematiserar för rationaliseringen av jordbruket. Enligt *jordbrukare nr. 9* bör länsstyrelsens utgångsläge vara att lösa problemet i fråga för båda parterna. *Jordbrukare nr. 6* upplever att länsstyrelsen i vissa fall fattar beslut utan att förstå konsekvenserna, vilket stärks med exemplet han återgav angående byggnaden som skyddsförklarades (Östlund 2013) vilket lett till dess förfall. Här bör nämnas att ägaren till byggnaden hade rätt till ekonomisk ersättning som stöd inom en viss tid, minst två månader, av länsstyrelsen bestämd efter skyddsbestämmandet, detta enligt kapitel 3, 11§ i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Brist på dialog och att ägaren av byggnaden ansåg regelverken som krångliga kan ha varit orsaker till att detta uteblev och sedermera lett till byggnadens förfall. *Jordbrukare nr. 8* upplever också att länsstyrelsen i vissa fall har dålig koll i sin beslutsfattning, men också att myndigheter i vissa fall haft dålig framförhållning inför saker som skall ske.

Lagstiftning och regelverk

Det finns en lång rad olika perspektiv på rådande lagstiftning och regelverk, vilket här kommer att presenteras tillsammans med hur jordbrukarnas uppfattningar om hur deras situation skulle kunna förbättras i relation till lagar, regler och dess tillämpning.

En majoritet av jordbrukarna upplever själva att de inte har speciellt bra koll på dagens lagstiftning. Sju av de elva intervjuade jordbrukarna uttrycker sig i form av att dom själva känner att de har dålig koll, att de inte har någon koll, eller att de helt enkelt vet för lite om lagstiftningen. Två av de övriga fyra, *jordbrukare nr. 2* och *3*, påstår att de har koll, respektive tror sig ha koll. De sista två, *jordbrukare nr. 10* och *11*, svarar med lagar de känner till. Två av jordbrukarna, *jordbrukare nr. 6* och *8*, vilka känner att de inte har koll, tror att det beror på att de inte har varit i så mycket kontakt med problematik på området och att lagar och regler är en färskvara som uppdateras. *Jordbrukare nr. 2*, som anser sig ha ganska bra koll, hävdar att det beror på att han har haft mycket kontakt med länsstyrelsen. Flera av jordbrukarna talar dock om lagar de känner till, detta gäller både jordbrukare som känner att de har koll, men också jordbrukare som känner att de inte har koll. De vanligaste förekommande lagarna de talar om är att man ej får skada, rubba och täcka över fornlämningar, enligt kapitel 2, 6§, i

kulturmiljölagen (SFS 1988:950), samt att man skall rapportera in angående upphittande av fornfynd, enligt kapitel 2, 4§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950).

Jordbrukare nr. 2, 4 och 11 ser tematiskt positivt på den rådande lagstiftningen, och *jordbrukare nr. 9* anser att den rådande lagstiftningen inte är något problem. Däremot är *jordbrukare nr. 2* och *9* mer skeptiska till tillämpningen och uttolkningen av regelverk och lagstiftning. *Jordbrukare nr. 10* uttrycker glädje över att vi har en så skyddande lagstiftning, sett till kulturarvet. Ingen av de elva jordbrukarna har en uttalad negativ syn på regler och lagstiftningen. Däremot finns som sagt en lång rad synpunkter på detta. *Jordbrukare nr. 2* och *3* anser att länsstyrelsens krav för att få ekonomiskt stöd (Länsstyrelsen Västra Götalands län 2019(1)) i viss utsträckning drabbar både den kulturella, men också den biologiska mångfalden. *Jordbrukare nr. 3* återger ett konkret exempel där en hel kultur- och naturmiljö, Stiftsreservat 13 (Svenska kyrkan, 2018), blivit helt förändrad efter länsstyrelsens krav på hur miljön skall se ut för att jordbrukarna skall få bidrag för vården av området. *Jordbrukare nr. 2* hävdar att detta typ av stöd skapar en enfald snarare än mångfald där alla miljöer kommer sluta upp med att se likadana ut och hänvisar till jordbrukets historia där alla jordbrukare utvecklat sin egen mark efter intressen och förutsättningar. Sett till att jordbruket historiskt sett ständigt förändrats uttrycker också *jordbrukare nr. 9* missnöje över att myndigheternas intresse tycks vara att frysa landskapet i dagens utseende snarare än att rationalisera jordbruket.

Flera jordbrukare berättar om hinder för rationaliseringen av jordbruket. *Jordbrukare nr. 3, 6* och *9* berättar om det ekonomiska stöd man kunde få för att rationalisera jordbruket förr, ett stöd som dom alla tre upplever är näst intill obefintligt idag. Ett sådant stöd anser även *jordbrukare nr. 5* borde finnas. Exempel på hinder för rationaliseringen av jordbruket, som *jordbrukare nr. 3, 4, 5, 6* och *7* nämner, är bland annat stenrösen och stenmurar, vilka flera av dessa jordbrukare menar utgör hinder för åtkomst av jordbruksmark med dagens stora jordbruksmaskiner, samt förändring och utveckling av brukbar mark. Några av dessa jordbrukare menar också att många av dessa rösen och stenmurar inte är några verkliga fornlämningar, utan är relativt nya konstruktioner, vilka i sådana fall inte är skyddade av kulturmiljölagen (SFS 1988:950), däremot kan de vara skyddade enligt kap 8 i miljöbalken (SFS 1998:808) på grund av höga biologiska värden. *Jordbrukare nr. 2, 3, 5* och *10* anser att man bör föra en bättre dialog kring vad som har ett verkligt bevarandevärde och vart jordbruket kan rationaliseras. Att kompensera helt enkelt som *jordbrukare nr. 2* uttrycker det. *Jordbrukare nr. 5* föreslår en långsiktig plan för detta. Sådana planer bör finnas enligt Europeiska landskapskonventionen (Europarådet 2000) och regeringens proposition om kulturarvspolitik (Prop. 2016/17:116). Enligt *jordbrukare nr. 11* bör företrädare från länsstyrelsen i större utsträckning ta sig ut i fält för att se problemen på plats, något som han själv, men även *jordbrukare nr. 9* erbjudit dom till att göra, och enligt *jordbrukare nr. 11* gett positiva resultat.

Exempel på åtgärder som *jordbrukare nr. 6, 7* och *10* föreslår är möjligheten att öppna upp stenmurar för bättre åtkomst av jordbruksmark, eller möjligtvis flytta fornlämningar som utgör hinder, något som efter ansökan beslutas av länsstyrelsen enligt kapitel 2, 23§ i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Kring framför allt rösen vill *jordbrukare nr. 3* se mer tillåtande regler. *Jordbrukare nr. 10* upplever samtidigt att när det gäller en väg eller ett nytt bostadsområde går det bra att ta bort eller flytta vad som helst som är i vägen för projektet.

Jordbrukare nr. 5 efterfrågar ett överlag mer tillåtande regelverk, och *Jordbrukare nr. 3* efterfrågar mindre byråkrati. *Jordbrukare nr. 9* upplever att myndigheter tror att jordbrukarna bara vill förstöra miljöer, vilket han tycker är tråkigt, och *jordbrukare nr. 8* anser att länsstyrelsen bör vara mer positiva till, samt lyssna på jordbrukare och skapa ett ömsesidigt samarbete sinsemellan. *Jordbrukare nr. 3, 9* och *11* efterfrågar bättre och mer tillgänglig information kring lagar och regler, där *jordbrukare nr. 3* framför allt syftar till då ändringar av lagar och regler görs, vilka kan medföra konsekvenser för jordbrukare.

Jordbrukare nr. 7 anser att jordbrukare inte bör stå för arkeologiska kostnader. *Jordbrukare nr. 5* anser att det bör finnas en bättre balans kring finansieringen av arkeologiska undersökningar då det gäller inför exploateringar av samhällsnyttiga ändamål i form av till exempel utbyggnad av ledningar. *Jordbrukare nr. 4* och *8* anser att jordbrukarna bör få bättre ekonomisk ersättning vid uppdragsarkeologiska undersökningar på deras marker, detta eftersom undersökningarna ofta medför ekonomiska förluster för jordbrukaren. Något som går vidare i att *jordbrukare nr. 5* vill se en ekonomisk ersättning till jordbrukare som bidrar till arkeologin för att säkra inrapportering vid upphittande av fornyfynd och fornlämningar, samt bevarande av kulturarvet. *Jordbrukare nr. 8* är inne på ett liknande spår och anser att ett ekonomiskt stöd bör finnas för vården av kulturarvet, något som många jordbrukare är engagerade i men medför kostnader enligt *jordbrukare nr. 8*.

En bättre dialog och framförhållning är något som flera jordbrukare efterfrågar och verkar vara eniga om. Enligt *jordbrukare nr. 4* skulle mycket kunna lösas med bättre framförhållning från myndigheter. Enligt *jordbrukare nr. 5* och *8* skulle bättre framförhållning bidra till att jordbrukarnas projekt och jordbruksverksamhet kan planeras bättre och den ekonomiska förlusten skulle sedermera kunna minimeras. En bättre dialog med sunt förnuft skulle enligt *jordbrukare nr. 5* och *8* bidra till en känsla av delaktighet i arbetet med kulturarvet från jordbrukarnas sida. Enligt *jordbrukare nr. 6* och *11* leder en bra dialog till välvilliga markägare. Dialogen bör enligt *jordbrukare nr. 6* ha en mjukare ingång än idag. I dialogen efterfrågar *jordbrukare nr. 8* ödmjukhet, och *jordbrukare nr. 9* efterfrågar samförstånd och samarbete. Utan en bra dialog påstår *jordbrukare nr. 5* att jordbrukarna känner sig åsidosatta. *Jordbrukare nr. 6* och *8* anser att myndigheter bör agera som rådgivare snarare än maktutövare, något som enligt *jordbrukare nr. 6* annars leder till att jordbrukarna har taggarna utåt jämt mot myndigheter, och enligt *jordbrukare nr. 9* har jordbrukarna tappat respekten för myndigheterna, vilket stärks genom exempelvis *jordbrukare nr. 3*. *Jordbrukare nr. 9* har däremot av länsstyrelsen hänvisats till att dom ej får agera som rådgivare, vilket han anser är problematiskt eftersom det är dom på länsstyrelsen som vet hur dom själva vill ha det. Enligt *jordbrukare nr. 9* liknar dagens dialog en envägskommunikation snarare än en ömsesidig dialog. Enligt *jordbrukare nr. 10* bör det vara enklare att få kontakt med någon som snabbt kan hantera deras ärenden, och enligt *jordbrukare nr. 10* och *11* bör man på ett enklare sätt få tag i handläggare som tagit hand om ens tidigare ärenden för att effektivisera processer.

Arkeologi och kulturarvet

Av de elva intervjuade jordbrukarna har samtliga uttryckt sig positivt till arkeologi. De har uttryckt sin positiva syn på ett fåtal olika sätt med vissa skillnader. Det helt klart vanligaste uttrycket för sin positiva syn är att arkeologi är intressant, vilket påståtts av samtliga elva jordbrukare. Att tillägga har vissa uttryckt sig som väldigt intresserade av arkeologi. Flera jordbrukare har även påstått sig vara intresserade av hembygden, historia och kulturarvet.

Andra uttryck som framkommit angående jordbrukarnas uppfattning om arkeologi och kulturarvet är att dom överlag ställer sig positiva till det, det är spännande, och roligt. Enligt *jordbrukare nr. 8* finns det ett allmänt intresse hos jordbrukare, och för *jordbrukare nr. 4* har intresset vuxit med åldern. *Jordbrukare nr. 1* och *3* påstår däremot att de inte ser omöjligt på en annan uppfattning om dom hade varit hårdare drabbade.

Annat som belyser jordbrukarnas intresse för arkeologi och kulturarvet är *jordbrukare nr. 1, 3, 5, 8* och *11* som berättar om deras arbete för att vårda fornlämningar på deras mark och *jordbrukare nr. 8* framhåller att många jordbrukare gör det. Enligt *jordbrukare nr. 5* borde många fornlämningar vårdas bättre. *Jordbrukare nr. 6* har varit delaktig i dokumentation av hembygden, samt varit med och skrivit en bok i ämnet, och *jordbrukare nr. 11* är mycket delaktig i ett museum på gården. Minst tre av jordbrukarna sparar dessutom på stenar vilka möjligtvis är arbetade av mänsklig hand.

Återkoppling med resultat från arkeologerna är något som *jordbrukare nr. 5, 6* och *8* hade velat se efter undersökningar på deras mark eller efter bidragande av andra slag till arkeologin. Något som enligt *jordbrukare nr. 8* skulle kunna bidra till en känsla av delaktighet och i längden leda till en större drivkraft hos jordbrukarna angående vård och bevarande av kulturarvet. Återkoppling skall ske till den berörde företagaren (KRFS 2017:1), vilket markägaren i fråga i många fall inte är då det gäller exempelvis exploatering av vägar på jordbrukarens mark där andra aktörer ligger bakom exploateringen. En sådan drivkraft vill även *jordbrukare nr. 5* se, vilket han tror att förbättringar av jordbrukarnas förutsättningar kan skapa.

4.0 Diskussion

Som tidigare presenterats har elva jordbrukare deltagit i denna studie och av dessa elva har åtta jordbrukare varit i kontakt med totalt 14 arkeologer vid olika tillfällen. Tematiskt sett har jordbrukarna i denna studie en mycket positiv syn på arkeologi och på arkeologer, där alla åtta berörda jordbrukare uttryckt sig positivt till det. Att tillägga är att även de tre jordbrukare utan tidigare erfarenheter av arkeologi också uttryckt sig positivt. Detta stämmer väl överens med uppfattningen *jordbrukare nr. 8* har om att det finns ett generellt arkeologiskt intresse hos jordbrukare, vilket alla elva jordbrukare i denna studien också medgett att dom själva har.

Flera jordbrukares uppfattningar vittnar däremot om att det troligtvis finns en bild hos jordbrukare om att man drabbas hårt av arkeologin när man hittar fornfynd eller fornlämningar i sina marker och rapporterar in det. Att det finns jordbrukare som är oroliga för detta berättar *jordbrukare nr. 10* om. Enligt *jordbrukare nr. 4* är det bättre att inte rapportera in om man hittar något, han tillägger också att många andra inte gör det eftersom dom känner till de möjliga konsekvenserna. En baksida som även *jordbrukare nr. 3* talar om. *Jordbrukare nr. 6* som tidigare lämnat in upphittade sten-föremål till Västergötlands museum har också uttryckt viss oro för att hans jordbruksverksamhet skall drabbas om han fortsätter komma dit med föremål från hans marker. Exempel som vittnar om att dessa negativa uppfattningar kan härledas till ekonomiska aspekter är det *jordbrukare nr. 5* hävdar angående att jordbrukare inte vill drabbas ekonomiskt på grund av arkeologi, samt en uppfattning *jordbrukare nr. 7* har om att jordbrukaren behöver stå för kostnaderna vid arkeologisk grävning som avstannar jordbrukarens projekt. *Jordbrukare nr. 7* hävdar också att denna

uppfattning drabbar arkeologin eftersom det leder till att jordbrukare inte rapporterar in upphittade fornlämningar och fornfynd. Något som är svårt att argumentera emot.

Detta leder oss vidare till jordbrukarnas egna upplevelser och uppfattningar om den ekonomiska problematiken och de kostnader som arkeologin kan medföra. Jordbrukare med olika erfarenheter pekar på olika typer av kostnader som problem. Jordbrukare som utfört, eller planerat att utföra, exploatering på sin mark ser den arkeologiska undersökningen som eventuellt krävs som den stora ekonomiska boven, medan jordbrukare som haft grävande arkeologer på sin mark av andra anledningar ser den uteblivna ekonomiska inkomsten som problemet, vilket flera menar bör ersättas på ett bättre sätt än idag. Vad exempelvis *jordbrukare nr. 4* och *8* här berättar är att det inte bara är den arkeologiska grävytan som påverkar det ekonomiska bortfallet, utan att fler faktorer runt omkring spelar in i ett bredare perspektiv. Något som enligt *jordbrukare nr. 5* och *8* delvis skulle kunna åtgärdas med bättre framförhållning inför det arkeologiska arbetet, detta eftersom jordbrukarna då kan planera sitt arbete på ett bättre sätt utefter inplanerade tidsramar. Man syftar här på hur stora arealer mark som vid det arkeologiska arbetet kan komma att vara obrukbar samt vilka tidsramar som arkeologerna räknar med. Detta är aspekter som behandlas på olika sätt beroende på kontexten arkeologerna är inblandade i. Då arkeologer kommer inför exploatering skall bland annat tidsplaner finnas i undersökningsplanen, vilket skall finnas bifogat i länsstyrelsens beslut som skall förmedlas till företagaren enligt 25§ i Riksantikvarieämbetets föreskrifter om uppdragsarkeologi (KRFS 2017:1). Om företagaren ej är markägaren är dessutom företagaren skyldig att sköta dessa kontakter med markägare enligt Riksantikvarieämbetets vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen (Riksantikvarieämbetet 2015). Om en företagare påträffar fornfynd eller fornlämning under arbete finns däremot svårigheter med planering för rimliga tidsramar. Något som delvis skulle kunna åtgärdas med bättre dialog.

Sett till lagstiftningen finns det inget som säger att jordbrukaren ska stå för några arkeologiska kostnader för grävning på deras marker, förutom som tidigare nämnt inför exploatering av jordbrukare då arkeologisk undersökning krävs - vilket kommer diskuteras nedan. Däremot kan de enligt tidigare exempel drabbas ekonomiskt på andra sätt. Kulturmiljölagen, kapitel 2, 7§ (SFS 1988:950), säger här att ”Om åtgärderna medför kostnader eller skada för ägaren eller någon annan, har han eller hon rätt till skälig ersättning av allmänna medel. Beslut om ersättning fattas av länsstyrelsen och delges den som berörs av beslutet” (SFS 1988:950). En ersättning som enligt *jordbrukare nr. 4* och *8*, vilka båda varit drabbade, skulle kunna vara bättre. Dessa beslut från länsstyrelsen om ersättning får ej heller överklagas enligt 25§ i kapitel 2 i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Något som möjligtvis kan ses negativt på som företagare. En förhöjd ekonomisk ersättning kan därmed möjligtvis leda till en delvis mer positiv syn på den arkeologiska verksamhetens konsekvenser.

Enligt kapitel 2, 11§, i kulturmiljölagen (SFS 1988:950) skall företagaren endast stå för kostnaden för det eventuella arkeologiska arbetet inför exploatering. Detta är någonting som vid ett tillfälle drabbat *jordbrukare nr. 9*, och vid ett tillfälle hindrat *jordbrukare nr. 2* från att exploatera. Dessa två fall handlade om byggande av vindkraftverk, respektive anläggande ledningar i form av el, avlopp och fiber. Enligt *jordbrukare nr. 5* bör det finnas en ömsesidig balans kring finansiering av arkeologiska undersökningar inför samhällsnyttiga exploateringar. Vindkraftverk och ledningar på landsbygden bör ses som samhällsnytta. Enligt regeringens proposition om en klimatpolitisk handlingsplan från år 2019 bör åtgärder

vidtas för att det ska bli enklare och mer lönsamt för företagare att investera i förnybar energi, där specifikt vindkraft nämns (Prop. 2019/20:65). Enligt regeringens proposition om en sammanhållen politik för Sveriges landsbygder från 2018 skall ersättningslösningar finnas tillgängligt för utbyggnad av fiber, och hinder för utbyggnad av vatten och avlopp skall undanröjas (Prop. 2017/18:179). Med andra ord kan detta tolkas som samhällsnytta även från regeringens sida. Att de arkeologiska kostnaderna hindrar utbyggnad av denna samhällsnytta kan ses som problematiskt och kontraproduktivt. Detta är något som skulle kunna åtgärdas, även om det inte påverkar jordbruket i sig i så stor utsträckning. Det är ett ämne som kan diskuteras i samband med landsbygdens utveckling överlag.

För att minimera den oro som jordbrukarna uttrycker om att arkeologi kan medföra problem, framför allt ekonomiska sådana, borde bättre information kring vad som, sett till lagar och regler, faktiskt gäller finnas tillgänglig på ett enklare sätt för jordbrukare. Något som bland annat *jordbrukare nr. 3, 9 och 11* nämner. Detta eftersom lagstiftningen säger att jordbrukaren skall få ersättning då de drabbas ekonomiskt vid upphittande av fornföremål och fornlämningar enligt 7§ i kapitel 2 i kulturmiljölagen (SFS 1988:950), något som verkar uppfattas inte vara självklart för jordbrukare som ej varit drabbade av arkeologisk verksamhet. Därför skulle sådan information möjligtvis kunna ändra denna uppfattning. Uppdaterad information kring vad som gäller angående lagar och regler finns tillgängligt på ett enkelt sätt på Lantbrukarnas Riksförbunds hemsida (Lantbrukarnas Riksförbund 2019(2)), däremot nämns där inget om att markägaren ej behöver stå för kostnader vid upphittande av fornföremål och fornlämningar vilket såklart bidrar till okunskap på området. Samtidigt visar analyserna att jordbrukarna som haft arkeologer hos sig i efterhand ser positivt på arkeologin. Däremot kan ersättningen vara bättre enligt två av de drabbade jordbrukarna, *jordbrukare nr. 4 och 8*, vilket också skulle kunna vara en möjlig åtgärd för att öka intresset och bidragandet till arkeologin från jordbrukarnas sida. Att man som jordbrukare drabbas ekonomiskt av arkeologin inför exploatering kan ses som ett generellt problem för företagare, vilket är något som helt klart kan diskuteras vidare i fråga om samhällsnytta, men inte i denna studie. Därmed låser vi diskussionen kring den ekonomiska problematiken till följd av arkeologiskt arbete här.

Rationalisering av jordbruket och de tuffa reglerna kring detta är något som belyses som ett mycket större problem från jordbrukarnas sida när det kommer till kulturarvsfrågor. Det finns en stor efterfrågan för utveckling av jordbruket där kulturarvet i många fall utgör hinder för detta. Samtidigt finns ett stort intresse för kulturarvet från jordbrukarnas sida enligt denna studie. *Jordbrukare nr. 3, 4, 5, 6 och 7* pekar främst på stenrösen och stenmurar som hinder för denna rationalisering, bland annat eftersom man inte kommer åt brukbara ytor med dagens stora maskiner. Tillgängliggörs inte dessa inmurade marker för jordbruksmaskiner finns risk att marken beskogas eftersom boskapsskötsel, vilket dessa marker i stor utsträckning används för idag, generellt minskar ur ett längre tidsperspektiv. När sådan mark beskogas står dessa fornlämningar inför ett större hot än om de skulle anpassas efter dagens jordbruksmaskiner eftersom rotsystem och skogsmaskiner utgör en allt större fara för dessa. Annat som nämns berör främst naturvårdsfrågor. Flera av jordbrukarna i denna studie anser att en bättre dialog bör föras om vad som har ett verkligt bevarandevärde och vart jordbruket kan rationaliseras. Helt enkelt att man kompenserar kring alla parter intressen. *Jordbrukare nr. 2 och 9* upplever att myndigheter bestämt sig för att frysa dagens landskap vilket hindrar jordbrukets utveckling. Något som såklart är problematiskt eftersom jordbruket utvecklas liksom allt

annat i samhället. Därför kan en sådan dialog helt klart anses vara lämplig. *Jordbrukare nr. 6, 7 och 10* ser möjligheter till en förbättrad situation genom möjligheten att flytta fornlämningar, eller i fallen med stenmurar öppna upp dom i den utsträckning som krävs för att maskiner skall kunna ta sig fram. Något som med dagens lagstiftning, när det gäller fornlämningar, kan medföra arkeologiska kostnader för jordbrukaren enligt kapitel 2, 14§ i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). En intressant infallsvinkel kommer från *jordbrukare nr. 10* som ger exempel på jordbruksmarker där hinder funnits och inte fått åtgärdas, men när en väg eller bostadsområde skall byggas verkar de inte utgöra ett hinder som när jordbrukare vill rationalisera. Detta visar på att möjligheten för rationalisering i många fall skulle vara möjlig, frågan är bara om vems intressen som går först. Är inte närodlat ett tillräckligt stort statligt intresse tro?

Bild 2: Hage med stenrösen i Kvill naturreservat i Vimmerby kommun. Foto: Anna Lindberg.

Jordbrukarna i denna studie efterfrågar i stor utsträckning, som tidigare nämnt, en bättre dialog kring detta område. Genom att arbeta fram långsiktiga planer för landskapet där utrymme för rationalisering av jordbruket ges kan jordbrukarnas situation förbättras, samtidigt som möjligheterna att satsa på vården av kulturarvet kan stärkas anser de. Sådana planer skall vid det här laget vara inarbetat i den svenska lagstiftningen och den svenska politiken sett till den europeiska landskapskonventionen som trädde i kraft år 2011 efter att Sverige ratificerat den (Riksantikvarieämbetet 2019). Konventionen bygger till stor del på hållbar planering av landskapet inom kulturella, ekologiska, miljörelaterade och sociala aspekter (Europarådet 2000). Här kan jordbruket definitivt ses som en social aspekt. Bland annat skrivs det att man är skyldig till att skapa och implementera policyer i syfte att planera landskapets utveckling. I denna planering skall man också vara starkt framåtblickande (Europarådet 2000). Man lyfter även fram främjandet av samarbete mellan aktörer i arbetet med landskapet (Europarådet 2000), vilket också efterfrågas av flera jordbrukare i denna studie. Dessa långsiktiga planer bör jordbrukarna och markägarna i större utsträckning få tillgång till att ta del av för dialogen och informationens skull. För att också återkoppla till rationaliseringen av jordbruket lyfter även konventionen att man bör notera att bland annat utvecklingen av jordbruket accelererar

förändringen av landskapet (Europarådet 2000), vilket gör länsstyrelsen, i och med att Sverige ratificerat konventionen, skyldiga att ha det i åtanke sett till landskapets utveckling och planering. Att ha i åtanke är också att ingen internationell konvention har någon effekt om det inte finns någon nationell lagstiftning i botten.

Flera jordbrukare i denna studie anser att man i större utsträckning behöver lyssna på jordbrukarna. *Jordbrukare nr. 9* upplever dock att länsstyrelsen tror att jordbrukarna vill förstöra kulturmiljön och den biologiska mångfalden, vilket han själv anser inte är sant, och sett till jordbrukarnas syn på kulturarvet i denna studie är det något som inte heller verkar stämma. En sådan uppfattning hos beslutstagare är däremot något som i viss utsträckning skulle kunna förhindra utvecklingen av jordbruket. Hand i hand med uppfattningen vissa jordbrukare, bland annat *jordbrukare nr. 2* och *9*, har om maktutövning och hur lagar och regler tillämpas, kan det leda till tappad respekt och förtroende jämt mot myndigheter från jordbrukares sida. En sådan situation kan skapa splittring och möjligtvis leda till en känsla av att man som jordbrukare med sina intressen blir åsidosatt. För att öka förtroendet från jordbrukarnas sida anser *jordbrukare nr. 6* att länsstyrelsen bör agera som rådgivare snarare än maktutövare i deras kommunikation. Något som *jordbrukare nr. 9* håller med om, men har däremot upplevt tjänstemän uppge att dom inte får agera som rådgivare, vilket blir problematiskt i en situation där länsstyrelsen är beslutsfattare. Framförhållning och effektivare processer som oftare leder till resultat är i samband med dessa aspekter också något som enligt flera jordbrukare skulle förbättra dagens situation. Tillsammans med en ömsesidig dialog där man lyssnar till jordbrukaren och där ett förtroende skapas skulle man kunna hitta nya vägar som i sin tur leder till en minskad splittring mellan olika parter, detta enligt flera jordbrukares samlade uppfattningar i denna studie.

Sett till den här studien har jordbrukare ett stort intresse för både arkeologi, kulturarvet, men också för hembygden. Det finns en stark vilja för att bevara och vårda fornlämningar och kulturarvet. Vården och bevarandet av kulturarvet är något som flera av jordbrukarna i denna studie är involverade i. *Jordbrukare nr. 8* vittnar också om att många andra jordbrukare gör detta. Detta är såklart något som bör tas till vara på eftersom det är en stor björntjänst för samhället eftersom det finns ett stort allmänt intresse kring kulturarvet. Denna vård är också något som bör utvecklas, snarare än att låta den rinna ut i sanden med tidens gång. Trots allt är det en stor uppgift att ta sig an och jordbrukare kan omöjligt stå för all vård av kulturarvet som står utanför den allmänna vården från andra organisationer. Som *jordbrukare nr. 5* nämner finns det många fornlämningar som idag förfaller, en företeelse som såklart alltid har förekommit. En aspekt som kan stå i vägen för jordbrukarnas bidragande till denna vård är enligt *jordbrukare nr. 8* det ekonomiska stödet för detta. Enligt *jordbrukare nr. 8* måste jordbrukare ibland prioritera och i en tuff bransch finns risken att tid och resurser för vården av kulturarvet läggs på annat, av helt förståeliga skäl. Att tillägga är att det också hänger på att jordbrukarna med exempelvis fornlämningar på sin mark är intresserade av kulturarvet, vilket inte går att garantera varken nu eller i framtiden. I denna studie har vi stött på exempel, framför allt från *jordbrukare nr. 3*, då man avslutat vården av en fornlämning eftersom han fick höra att han begick lagbrott då han avverkat träd som hade kunnat skada fornlämningen. Genom att istället uppmuntra till denna typen av vård och möjligtvis informera om hur denna vård kan gå till, istället för att påpeka lagbrott vid god vilja, skulle vi möjligtvis kunna uppnå mer hållbara resultat för bevarande och vård av fornlämningar.

Hur kan vi då garantera att det allmänna intresset hos jordbrukare ej försvinner? Trots allt skulle det vara förödande för kulturarvet. Ett ekonomiskt stöd för vården av kulturarvet är något som *jordbrukare nr. 3, 5* och *8* lyfter fram som förslag. Ett sådant stöd skulle säkerställa att ekonomiska aspekter ej utgör hinder för denna vård och möjligtvis skapa en drivkraft hos jordbrukarna. Dagens system för ekonomiskt stöd (Länsstyrelsen Västra Götalands län 2019(1)) kan tyckas vara svårtolkat och sker ofta i samhörighet med vård eller utveckling av den biologiska mångfalden, något som gör att stöd för vård av enskilda fornlämningar är svårare att komma åt. Ett sådant ekonomiskt stöd kan vara möjligt att få genom ansökning till Riksantikvarieämbetet förutsatt att mottagaren av bidraget är ett arkivmuseum, hembygdsmuseum eller en ideell kulturverksamhet, enligt förordningen om statsbidrag för kulturarvsarbete (SFS 2017:628). Något som gör det väldigt problematiskt om enskilda företagare i form av jordbrukare vill ta del av stödet för att vårda fornlämningar.

Ett praktexempel på hur missnöje kan skapas kring dagens möjligheter till ekonomiskt stöd för denna typ av vård är fallet *jordbrukare nr. 3* återger om Stiftreservat 13, Skalunda hög, (Svenska kyrkan 2018). Som tidigare nämnt sökte jordbrukarna bidrag från länsstyrelsen för att vårda reservatet, men i och med länsstyrelsens strikta regler om hur reservatet skulle utformas för att bidrag skulle utbetalas valde jordbrukarna att säga upp bidragsberoendet då de ansåg att den biologiska mångfalden och kulturmiljön förstördes på grund av detta. Idag står jordbrukarna helt och hållet för finansieringen av vården, något som åter igen inte kan garanteras ur ett långsiktigt perspektiv. Att miljöer förändras till det sämre på grund av regler för bidrag är något som även *jordbrukare nr. 2* lyfter fram och beskriver dagens jordbrukslandskap som en enfald snarare än mångfald på grund av de strikta reglerna. Även *jordbrukare nr. 9* talar om negativa aspekter kring att landskapets utformning skall bestämmas uppifrån. Dessa infallsvinklar talar helt klart om ett missnöje som i viss utsträckning finns kring dagens system för ekonomiskt stöd för vården och utveckling av landskapet (Länsstyrelsen Västra Götalands län 2019(1)). Med andra ord är detta något som, när det gäller enskilda företagare, skulle kunna ses över för att garantera en säker vård av landskapet och kulturarvet som engagerar jordbrukarna.

Såklart finns det flera vägar som skulle kunna leda till att jordbrukares intresse och drivkraft för kulturarvet och arkeologi stärks. En väg som möjligtvis skulle kunna leda till ökat intresse och stärkt drivkraft är återkoppling från arkeologernas sida. Detta är något som i några fall denna studie behandlat verkar ha uteblivit och några av dessa jordbrukare medger att det skulle vara av intresse. De menar bland annat att arkeologerna åtminstone borde fråga om återkoppling av resultat av undersökningen skulle vara av intresse när undersökning sker på deras mark. Förmedling av den arkeologiska basrapporten är något som skall ske till den exploaterande företagaren enligt Riksantikvarieämbetets föreskrifter om uppdragsarkeologi (KRFS 2017:1). Detta gör att markägaren i regel inte får ta del av denna typ av förmedling om den exploaterande företagaren inte äger marken själv, vilket är något som skulle kunna förändras. Denna förmedling till markägare är viktigt i fall där exempelvis kommunen skall anlägga en ny vägsträcka på mark som ägs av jordbrukare och de arkeologiska undersökningarnas resultat leder till att vägsträckan behöver planeras om på grund av fornlämning. I sådana fall består marken i markägarens ägor utan kännedom av undersökningarnas resultat. Dessutom har denna förmedling till markägare uteblivit vid ett tillfälle då *jordbrukare nr. 5* i regel skulle ha detta. Möjligtvis eftersom *jordbrukare nr. 5* i det fallet ej sågs som företagare vid markarbetet. Förmedling och rapportering till markägaren i

alla fall skulle med stor möjlighet kunna leda till ett större intresse och en känsla av delaktighet eftersom jordbrukaren i fråga kan få en förstärkt koppling till kulturarvet, fornynd och fornlämningar på sin mark vid återkoppling av forsknings- och dokumentationsresultat. En garanti av återkoppling av dessa resultat skulle sedermera kunna leda till högre grad av inrapportering av upphittade fornföremål vid jordbrukande eller annat grävarbete. Trots allt skall resultaten förmedlas till alla berörda aktörer enligt samma föreskrifter (KRFS 2017:1) och kapitel 2, 13§ i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Om man som företagare är skyldig att rapportera om upphittade fornlämningar och dylikt bör också återkoppling om undersökningens resultat också vara en rättighet att få ta del av. Man bör som privatperson ha rätt till sin hembygds kulturarv. Att tillägga skrivs det även i den europeiska landskapskonventionen om att aktörer i landskapet skall informeras om landskapets värden (Europarådet 2000), och eftersom konventionen till stor del berör kulturella aspekter bör också information om det kulturella värdet i landskapet tillgängliggöras för markägarna på ett bättre sätt. *Jordbrukare nr. 5* lyfter även ekonomisk ersättning för upphittande av arkeologiska föremål, vilket idag endast sker under vissa specifika omständigheter, enligt 16§, kapitel 2 i kulturmiljölagen (SFS 1988:950), för att skapa en drivkraft hos jordbrukare att anmäla upphittade fornynd. *Jordbrukare nr. 8* tror att, kort och gott, ett bättre samarbete skulle bidra till stärkt drivkraft för att rapportera in upphittade fornynd och fornlämningar.

Många av de möjliga lösningarna som lyfts fram i dessa diskussioner handlar om ekonomiskt stöd. Något som, precis som alltid när det handlar om ekonomiskt stöd, finns många problem kring. Pengarna måste även från dessa håll prioriteras på rätt saker, och vad som är rätt saker önskar vi alla fanns ett enkelt svar på. För en arkeolog kan kulturarvet ses som en prioritering och investering, men att få igenom dessa typer av förändringar är såklart svårt och något som behöver diskuteras på ett djupare och möjligtvis mer politiskt plan.

4.1 Jämförelser med Begagnade landskap (Wästfelt 2014(1))

Anders Wästfelt, docent inom kulturgeografi vid Stockholms universitet, har tillsammans med andra forskare bedrivit forskning om jordbruk och landskapsvård där man kan dra flera paralleller till denna studie. Dom har i arbetet med antologin *Begagnade landskap* (Wästfelt 2014(1)) arbetat i nära relation till jordbrukare och problematiserat dagens system och regelverk för landskapsvård i Sverige. De mest framträdande aspekterna i *Begagnade landskap* som kan jämföras med dessa studier är problemen kring kraven uppifrån på hur landskapet skall utformas, dess konsekvenser och de ekonomiska stöden för detta. Här följer några exempel.

I en diskussion om Sveriges nationalparker belyses två exempel på områden vilka avsatts som nationalparker för sina unika biologiska värden, men på grund av reglerna som i stort sett innebär att områdena skall förbli orörda förändrades hela landskapet, vilket ledde till att man fick vidta åtgärder för att återskapa landskapet till vad det var innan (Helldin & Dahlberg 2014). Detta stämmer väl överens med uppfattningen bland annat *jordbrukare nr. 6* har om att beslutsfattare ibland fattar beslut utan att förstå konsekvenserna. Man får också en inblick i hur färdiga ramar av regelverk inte alltid fungerar på det sätt som är planerat. Jordbrukare får ofta bidrag för att landskapet skall se ut på ett visst sätt, men när regler ställer sig över det dynamiska bruket av mark finns risk för att landskapet istället tappar sina tidigare biologiska värden. Att beakta är att ett sådant område kan ha fornlämningar av alla möjliga slag, vilka i och med sådana strikta regelramar där all mänsklig påverkan uteblir, kan växa igen eller till

och med förstöras i bristen på aktivt brukande och vård av jordbrukare om ingen annan organisation tar över värden av dessa. Detta går även att relatera till uppfattningarna *jordbrukare nr. 2* och *3* beskriver om att de strikta regelverken kan leda till enfald snarare än mångfald. Det aktiva bruket av mark skapar mångfald enligt denna princip. Vi kan också se hur viktigt det är att se varje plats för sina unika värden, både kulturella och biologiska, och vårda området efter det och inte enligt färdiga ramverk, något som även Helldin & Dahlberg (2014) argumenterar för.

Ett annat exempel Dahlberg (2014) skriver om i *Begagnade landskap* behandlar ett fall då en hel jordbruksfastighet skulle bli ett reservat på grund av sina unika kultur- och naturvärden. Fastigheten skulle fortsätta brukas av sin ägare och detta skulle ske på gammalt vis under strikta restriktioner mot ekonomiskt stöd för detta. Brukaren var ensam på gården och grannarna var få. Bristen på moderna jordbruksmetoder gjorde arbetet tufft och ekonomin var svår att få till att gå runt. Han var fortsatt tvungen till att utföra dagens typ av pappersarbeten riktat till flera olika myndigheter utöver att få jordbruket och gården att gå runt, vilket gjorde att han vid flera tillfällen var nära att ge upp, men viljan att bevara gården höll honom kvar. Dahlberg (2014) lyfter flera faktorer vilket gör dagens kontext ohållbar för denna typ av reservat sett till bland annat ekonomi, politik, avfolkad bygd, minskad tillgång till arbetskraft, myndigheter och restriktioner i kombination med dagens förväntningar på bekvämlighet, fritid, trygghet och välbefinnande. Samtidigt skulle bostaden fungera som museum. Att kombinera reservat med ekonomisk fastighet visade sig i detta fall vara ohållbart. Värdena av natur och kultur som fastigheten besatt gav möjligheter till ekonomiskt stöd, men ledde till merarbete för brukaren. När allt ansvar på vård av kulturarv läggs på markägaren behöver markägaren också få rätt möjligheter för att klara av den önskade typen av vård. Att frysa landskapet för kulturell skull är problematiskt i dagens ekonomiska kontext. *Jordbrukare nr. 6* exempel på hur skyddsregler (Östlund 2013) ledde till utebliven vård av en byggnad som nu förfaller går här att jämföra med eftersom det är ett gott exempel på hur regelramar används utan förståelse för dess konsekvenser i den dynamiska kontexten. Landskapet bör ej ses som något förbestämt utan måste ses till utveckling av jordbruket, ekonomi och mångfald inom både kultur och biologi. Landskapet är dynamiskt och dess värden skapas av denna dynamik, enligt *Begagnade landskap* (Wästfelt 2014(1)) skapas ej denna dynamik genom färdigställda regelramar. Enligt Dahlbergs (2014: 55-58) studie av detta fall blev situationen för jordbrukaren tillslut bättre vid mer deltagande i beslut och utformning av reservatet. Vilket går att jämföra med denna studiens jordbrukares suktande efter deltagande och dialog i frågor om jordbrukets rationalisering. En uppfattning som belyses i *Begagnade landskap* (Wästfelt 2014) är jordbrukarnas syn på regelverk och myndigheter, en uppfattning som blivit sämre med tiden. Något som till viss del kan jämföras med jordbrukarnas uppfattning om regelverk och myndigheter i den här studien enligt analyserna och tidigare diskussioner. Det skrivs också om en uppfattning jordbrukare beskrivit om att bidrag och medel också medför regler. Något som kan jämföras med hur *jordbrukare nr. 3* beskrivit fallet med Skalunda högs stiftsreservat (Svenska kyrkan 2018) där man valde att säga upp bidragsersättningen på grund av regelverken. Sett till Dahlbergs (2014) fall kan vi möjligtvis få en hint om hur jordbruket påverkas negativt om deras verksamhet ej får rationaliseras i takt med övriga samhällets ständiga utveckling. Dahlbergs artikel (2014) i *Begagnade landskap* kokar ned i att berörande parter ofta är ute efter samma sak. Den djupa dialogen är dock i behov av utveckling eftersom det fortfarande finns olösta problem inom värden av landskapen. Detta är jämförbart med vad

denna studie diskuterat kring och analyserat utifrån jordbrukarnas berättelser och uppfattningar.

Det sista jämförbara exemplet i *Begagnade landskap* som Wästberg (2014(2)) skriver om handlar om Söne mad där en betesförening har skapats för att flera mindre markytor med flera ägare skall uppgå till en större markyta för bete via denna förening. Området har skapat nya förutsättningar för markanvändning samt bidragit till att området numera uppnår flera kriterier för förbättrad landskapsvård. Däremot har den stora markytan bidragit till ett ojämnt bete, vilket kritiserats av länsstyrelsen och näst intill ledde till sänkt bidrag på grund av detta. Ett exempel som går att jämföra med *jordbrukare nr. 2* och *3* uppfattning om att länsstyrelsen vill förändra allt i sin regi och inte tillåter andra utseenden av landskapet.

4.2 Vidare forskning

Denna studie behandlar ett stort antal ämnen som kan relateras till uppsatsens syften. De flesta av dessa ämnen har endast berörts på ytan och besitter troligtvis en stor kunskapspotential inför vidare forskning på området.

För att kunna dra tydligare slutsatser inom de ämnen denna studie har behandlat behövs fler liknande studier där de olika ämnena får ett större fokus och där exempelvis intervjuer av jordbrukare från flera delar av landet analyseras för att jämföra denna studie med. Detta för att se om det finns regionala skillnader angående hur jordbrukarnas situation ser ut, om deras åsikter och uppfattningar ser ut, men också för att resultatet skulle bli mer rikstäckande vilket skulle vara mer användbart inom forskningen.

För att skapa en mer nyanserad bild och ett mer regelrätt resultat angående hur det ser ut kring problematiken mellan jordbrukare, arkeologi och kulturarvet bör fler och mer djupgående studier göras på området där exempelvis länsstyrelsen, riksantikvarieämbetet, arkeologi eller/och lagstiftning får mer centrala roller. Studier likt den här skulle i ett sådant sammanhang kunna användas som underlag för att belysa jordbrukarnas uppfattningar och åsikter. Kort och gott kan det summeras som att ett helhetsperspektiv behövs för att se den verkliga bilden från alla möjliga synvinklar.

4.3 Slutsats

Sett till kulturmötet i den här studien, enligt postkolonial teori, finns inga direkta splittringar mellan jordbrukare och arkeologin i sig, utan snarare finns det en stor potential för ett handlingskraftigt samarbete där värden av kulturarvet stärks. Jordbrukare är enligt denna studie väldigt intresserade av arkeologi och närliggande ämnen vilket är en förutsättning vilket bör tas tillvara på. Att belysa är att jordbrukare enligt denna studie har en positiv syn på arkeologi oavsett om de haft med arkeologer att göra eller inte, samt oavsett om det varit i forskande syfte eller i uppdragsarkeologiskt syfte. Den positiva bilden kan tolkas som stärkt efter möten med arkeologer. Arkeologer har därmed en stor möjlighet att påverka jordbrukarnas intresse för kulturarvet ytterligare. Detta genom att för det första vara trevlig, prata med de boende om bygden och dess historia då de ofta är väldigt kunniga och intresserade av området, återkoppla om vad arkeologiska undersökningar har lett till, detta eftersom länsstyrelsen inte nödvändigtvis ser markägaren som en berörd aktör som skall få resultat förmedlat till sig enligt Riksantikvarieämbetets föreskrifter för uppdragsarkeologi (KRFS 2017:1) och kapitel 2, 13§ i kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Som arkeolog kan man

även ge råd om hur man kan bidra till vården av eventuella fornlämningar som finns på deras marker på ett sätt som inte drabbar dem enligt lagar och regler, man kan även informera om sitt arbete som disciplin och informera om annat som kan vara relevant inom exempelvis lagstiftning och regelverk för att hålla jordbrukaren uppdaterad på detta. Detta för att bland annat döda myten om att arkeologi alltid medför stora kostnader för markägaren och istället bygga upp ett mer positivt rykte kring detta.

Den splittring man möjligtvis kan se i denna studie är en splittring mellan jordbrukare och myndighetsföreträdare, ofta från länsstyrelsen. Det handlar här inte om hur lagstiftningen ser ut idag, utan snarare om hur den tillämpas av beslutsfattare där den kan uppfattas som godtyckliga. En splittring som kan jämföras med hur situationen beskrivs i *Begagnade landskap* (Wästfelt 2014(1)). Jordbrukare upplever att beslut fattas över deras huvuden, deras involvering i dessa beslut verkar upplevas obefintlig och dialogen däremellan upplevs kunna förbättras avsevärt. Eftersom jordbrukare ofta är markägare för områden där fornlämningar och andra kulturarv finns och är en viktig aktör inom vården av kulturarvet bör det ses som en angelägenhet att de ska få ta del av, vara med och utforma, samt yttra sig i frågor som berör deras mark och långsiktiga planer för dessa platser. Långsiktiga planer för landskapet skall finnas enligt Europeiska landskapskonventionen (Europarådet 2000) och regeringens proposition för kulturarvspolitik (Prop. 2016/17:116). Sådana planer är en utgångspunkt för att dels skapa förutsättningar för att fortsatt kunna rationalisera jordbruket, men också för att ge jordbrukare de förutsättningar som krävs för att klara av vården av landskapet utifrån ekonomiska, biologiska och kulturella förutsättningar. Flera förslag från jordbrukare i denna studie om hur dagens situation kan förbättras för jordbruket har delvis analyserats och diskuterats i denna studie och bör studeras vidare. Om denna möjliga splittring blir större kan det möjligtvis leda till förödande konsekvenser för alla parter där kontrollen över natur och kulturarv blir slagträn mellan de olika parterna där en ond cirkel blir allt djupare.

Varje fall som berör ekonomiskt bidrag för vård av ett område bör ses för sin unika kontext vilket gör jordbrukarnas kännedom och kunskap om dessa platser viktiga i beslutsfattning. Detta gör att platser kan utvecklas utefter sina förutsättningar snarare än att exempelvis låta dem växa igen eller förfalla på grund av färdiga regelramar som försvårar vården. Detta är också något som kan jämföras ytterligare med *Begagnade landskap* (Wästfelt 2014(1)).

Utifrån denna studie vill alla parter bevara och utveckla värden i landskapet och dess inblandade faktorer där bland annat ekonomi, biologi och kultur ingår. Detta bör vara en angelägenhet för hela samhället. En sak som delvis står i vägen för denna utveckling är den uteblivna dialogen som tillåter alla parter att göra sig hörda och få möjligheten att påverka beslut och långsiktiga planer. Samtidigt måste alla parter anpassa sig till hur verkligheten förändras. Detta gäller bland annat inom jordbruk, turism, politik, ekonomi, natur och mycket, mycket mer. Alla delar denna studie behandlat ingår i ett stort komplext system som forskare inom alla möjliga discipliner försöker få kläm på. Denna problematik är därmed ingenting som endast arkeologer kan lösa, utan det behöver lösas med hjälp av flera kulturmöten mellan olika aktörer på alla plan, via ömsesidiga dialoger, och framför allt med välvilja. Denna studie har bidragit till en mängd olika utgångspunkter där endast toppen av isberget har blottats för den som är intresserad av att gräva djupare på området i vidare forskning.

5.0 Sammanfattning

Denna studie är skriven med syftet att ta reda på hur jordbrukare ser på den möjliga problematik som finns i frågor gällande kulturarvet och arkeologi som disciplin, samt berörande regler och lagstiftning i relation till jordbruket. Den har också för avsikt att få inblick i och diskutera kring hur jordbrukare ser på arkeologi och kulturarvet.

Detta har gjorts genom en kvalitativ analys-studie där elva olika jordbrukare från Lidköpings och Götene kommun har intervjuats, vilket utgör basen av materialet för studien. Detta material har sedermera stöttats med lagar, föreskrifter med mera. Uppfattningar och åsikter har sedan sammanställts och jämförts tematiskt innan det tillslut diskuterats i relation till annat material för att förankra analysmaterialet i en större kontext.

Slutsatsen visar att jordbrukarna är väldigt intresserade av arkeologi, och ingen har något illa emot arkeologi som disciplin. Ingen har något större agg mot rådande lagstiftning, men däremot finns åsikter om hur lagar och regler tolkas och tillämpas av myndigheter och andra beslutsfattare. Jordbrukarna känner sig i många fall uteslutna från dialog på detta plan. Denna studie berör många olika åsikter och idéer om hur arbetet med kulturarv i relation till jordbruket kan förbättras, vilka bör studeras vidare i framtiden. Den genomgående lösningen jordbrukarna i denna studien har på problematiken kring jordbruket, kulturarvet, lagar, regler och myndighetsutövning är att en starkare dialog behöver skapas där jordbrukare får utrymme att göra sig hörda. Förutsättningar för ett hållbart samarbete i frågor om kulturarvet finns från jordbrukarnas sida, men en ömsesidig förståelse för all parter intressen behöver bli en mer självklar del av arbetet.

6.0 Referenser

Burström, M. (1996). Historier kring en hög. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s. 78-92). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

Cornell, P., Fahlander, F. (2002). *social praktik och stumma monument – introduktion till mikroarkeologi*. Göteborg: Kompendiet AB.

Dahlberg, A. (2014). Reservat, jordbruk, aktörer och världen. Flexibla kategorier för en hållbar landskapsvård. I A. Wästfelt (Red.), *Begagnade landskap – använt, vårdat och värderat* (s. 41-64). Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Europarådet. (2000). *European Landscape Convention*. Florence: Europarådet.

Gadd, C-J. (1996). Storrjordbruken och den första lantbruksundervisningen i Sverige: Edward Nonnens Degeberg. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s. 285-306). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

Hagberg, U. E. (1996). Fröslundasköldarna – ett flertusenårigt europeiskt praktfynd vid Vänerens strand. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s. 42-50). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

Helldin, J-O., Dahlberg, A. (2014). Dags för en ny nationalparksmodell i Sverige? – för natur, kultur och samhälle. I A. Wästfelt (Red.), *Begagnade landskap – använt, vårdat och värderat* (s. 27-40). Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Holmström, E. (Red.). (1996). *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia*. Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

KRFS 2017:1. *Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om uppdragsarkeologi*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Lantbrukarnas Riksförbund. (2019(1)). *Kommungrupper i VG*. Hämtad 2019-12-8 från <https://www.lrf.se/mitt-lrf/regioner/vastra-gotaland/kommungrupper-i-vg/>

Lantbrukarnas Riksförbund. (2019(2)). *Välkommen till Miljöhusesyn!*. Hämtad 2019-12-27 från <http://www.miljohusesyn.nu/s/6>

Lillehammer, G. (2004). *Konflikter i landskapet*. Stavanger: Arkeologisk museum i Stavanger.

Länsstyrelsen Västra Götalands län. (2019 (1)). *Stöd till utveckling av natur- och kulturmiljöer*. Hämtad 2019-12-26 från <https://www.lansstyrelsen.se/vastra-gotaland/natur-och-landsbygd/stod-for-landsbygdsutveckling/stod-till-utveckling-av-natur--och-kulturmiljoer.html>

Länsstyrelsen Västra Götalands län. (2019 (2)). *Stenhusbackens gravfält*. Hämtad 2019-12-26 från <https://www.lansstyrelsen.se/vastra-gotaland/besoksmal/kulturmiljoer/stenhusbackens-gravfalt.html>

May, T. (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.

Norrman, M. (2013). *Väg 44, Källby-Lidköping – Arkeologisk utredning Steg 1, komplettering*. (2013, 32). Skara: Västergötlands museum / Västarvet.

Olsen, B. (2003). *Från ting till text*. Lund: Studentlitteratur.

Prop. 2016/17:116. *Kulturarvspolitik*. Hämtad från <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2017/02/prop.-201617116/>

Prop. 2017/18:179. *En sammanhållen politik för Sveriges landsbygder – för ett Sverige som håller ihop*. Hämtad från <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2018/03/en-sammanhallen-politik-for-sveriges-landsbygder--for-ett-sverige-som-haller-ihop/>

Prop. 2019/20:65. *En samlad politik för klimatet – klimatpolitisk handlingsplan*. Hämtad från <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2019/12/prop.-20192065/>

Riksantikvarieämbetet. (2015). *Uppdragsarkeologi – Det uppdragsarkeologiska systemet*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetet. (2018). *Riksintressen för kulturmiljövården – Västra Götalands län (O)*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetet. (2019). *Europeiska landskapskonventionen*. Hämtad 2019-12-28 från <https://www.raa.se/samhallsutveckling/internationellt-arbete-och-eu-samarbete/europaradet/europeiska-landskapskonventionen/>

Riksarkivet. (2019). *AB SÖNE TEGELBRUK*. Hämtad 2019-12-27 från https://sok.riksarkivet.se/?Ort=&AvanceradSok=False&tab=post&FacettFilter=arkis_aukt_huvudkategori_facet%24F%C3%B6retag%3A&page=1&postid=ArkisRef+SE%2FFAR%2F1_1400&type=2&s=Siv

SFS 1942:350. *Lag om fornminnen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

SFS 1947:385. *Byggnadslag*. Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS 1959:612. *Byggnadsstadga*. Stockholm: Kommunikationsdepartementet.

SFS 1988:950. *Kulturmiljölag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 1998:808. *Miljöbalk*. Stockholm: Miljö- och energidepartementet.

SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*. Stockholm: Finansdepartementet.

SFS 2013:548. *Lag om ändring i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.*; . Stockholm: Kulturdepartementet.

SFS 2017:628. *Förordning om statsbidrag till kulturarvsarbete*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Statens historiska museum. (2019). *Arns hjälm*. Hämtad 2019-12-27 från <https://historiska.se/upptack-historien/artikel/arns-hjalm/>

Stibéus, M. (1996). Södra Vänerbygden – ett maktens landskap. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s. 115-139). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

Svenska kyrkan. (2018). *Besök ett stiftsreservat!*. Hämtad 2019-12-18 från <https://www.svenskakyrkan.se/skarastift/stiftsreservat>

Thirup Kastholm, O. (2015). Plankboat skeuomorphs in Bronze Age logboats: a Scandinavian perspective. *Antiquity*, 89(348), 1353-1372. doi:10.15184/aqy.2015.112

Vretemark, M. (2018). *KRISTNA VIKINGAR I VARNHEM*. Vårgårda: Rydins Tryckeri AB.

Wästfelt, A. (2014(1)). (Red.). *Begagnade landskap – använt, vårdat och värderat*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Wästfelt, A. (2014(2)). Landskapets historiska värden i framtidens landskapsvård. Sociala och ekologiska effekter av bildandet av Söne mad betesförening. I A. Wästfelt (Red.), *Begagnade landskap – använt, vårdat och värderat* (s. 41-64). Stockholm: Riksantikvarieämbetet.

Östlund, E. (2013). *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse skyddad enligt PBL*. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götalands län.

6.1 Bildförteckning

Omslagsbild: Beteshage – Hämtad 2020-01-06 från <http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/miljoklimat/ettriktodlingslandskap/sejordbruksmarkensvarden/kulturochhistoriskavarden.4.4d857f2814e3cf3eeda2b546.html>

Bild 1: Utgrävning av Fröslundasköldarna år 1986 – Hämtad 2020-01-08 från <https://digitaltmuseum.se/021017229431/skoldarna-nu-i-vastergotlands-museums-samlingar>

Bild 2: Hage med stenrösen i Kvill naturreservat i Vimmerby kommun – Hämtad 2020-01-08 från <https://www.lansstyrelsen.se/kalmar/besoksmal/naturreservat/kvill.html>

Bilaga 1: Jordbrukare nr. 1

Namn anonymiserats, Skalunda socken, Lidköpings kommun, 19 november 2019.

Son till jordbrukare nr 3.

Varför kom arkeologerna till er (bakgrund)?

Ja jag har haft arkeologer här, sommaren eller våren 2019 var det. Jag är ju från den yngre generationen, och jag har bara haft positiva upplevelser. Dom har la kommit på att dom inte kan peka med hela näven. Det var ju för högen där ute, Kung Skjolms hög. Dom hade sett skylten som vi hade bekostad och stannade till där, och sedan tagit kontakt med farsan för att få komma ut och prata om den. *visar mig massa fornlämningar på google maps, och berättar berättelser om dalbofolk och kyrkan med mera*. Dom frågade lite om högen, sedan visade vi dom en gammal karta över gården dom tyckte var intressant där flera fornlämningar finns, varav en inte finns kvar idag. Angående den som inte finns kvar idag frågade dom om de fick undersöka, och vi hade ju inget emot det.

Dom kontaktade sedan farsan per telefon och sa att de inte fick tillstånd av länsstyrelsen att göra dom proverna dom ville göra, men dom ska göra en markradar-undersökning.

Någon mer gång har det inte varit, bara som jag fått berättat av farsan och farfar från när jag var en liten pojke.

Vad tyckte du fungerade bra under processen?

Att dom inte pekade med hela näven. Dom var väldigt intresserade av att få höra på vad vi hade att berätta. Jag fick visa en karta och den utgick dom efter när dom kollade efter fornlämningarna i landskapet. Den har farfar fått tag i någon stans. Jag fick uppfattning om att de var väldigt intresserade, ingen direkt myndighetsutövning. Det var överraskande att det fungerade så bra, och kul att dom tyckte kartan var kul.

Vad tyckte du fungerade dåligt under processen?

Nej ingenting som fungerade dåligt där. Det som fungerar dåligt är ju att vi tydligen inte äger jorden som vi äger, men det är ju inte arkeologernas fel. Det fick vi reda på när de återkom att vi bara äger jorden 30 cm under markytan. I alla andra sammanhang är det vårt ansvar, men när det gäller sånt här äger vi tydligen inte jorden och får inte bestämma något. Jag trodde att; köper du mark så ska du ha rättigheter att göra vad du vill, men tydligen får man ju bara gräva 30cm ner.

Vad vet du om dagens lagstiftning?

Jag tror nog att jag är för dåligt insatt i lagstiftningen. Jag vet ej vad jag har var skyldigheter och rättigheter, men jag vet ju att om jag hittar nåt ska jag ju inte gömma det. Man ska inte gräva ned det igen, utan att rapportera in. Det har blivit inpräntat sen barnsben.

Hur ser du på dagens lagstiftning?

Hur skulle jordbrukarnas villkor kunna förbättras?

Processer hade gått fortare för arkeologerna med bara markägarnas tillstånd, för det fick dom ju samma dag som dom kollade på kartan, men nu fick dom ju söka andra ägarnas, statens, tillstånd. Jag menar de skulle ju inte gräva en kilometer ner i marken utan bara lite på ytan.

Klart dom måste ha koll på ledningar o så, men det tyckte ju jag var lite konstigt att dom inte

fick undersöka. Jag trodde inte markägande hade med djupet att göra, i alla andra syften som kablare och rör är jag ju ägare och ansvarig.

Hur ser du på arkeologi?

Intressant! Men det är la jag som person, allt med medeltid och forntid var ju intressant redan i skolan. Sen kanske jag ändrar uppfattning om arkeologerna kommer till mina marker. Hembygden, här omkring finns ju massor. Jag bor ju också på en utgård till första jordbruksskolan, Degeberg¹. Sen tror jag det har varit mer här ute än vad vi vet och har redovisats, tror jag, med tanke på den gamla kyrkan och allt.

Hur ser du på kulturarvet?

Oj... Nej men jag vill inte att skiten ska växa igen. Det gör vi ju med Skalunda hög², vi har ju djur som går där och betar för att det ska se fint ut, annars hade det ju varit igenvuxet. Vi har det ju på lån, det finns ju fler generationer som ska få veta.

Övrigt?

Det är en intressant bygd. Hela Västergötland mer eller mindre. Sedan Arn kom har det blivit ett uppsving dessutom.

---

¹ Gadd, C-J. (1996). Storbordbruken och den första lantbruksundervisningen i Sverige: Edward Nonnens Degeberg. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s. 285-306). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

² Burström, M. (1996). Historier kring en hög. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s. 78-92). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

Bilaga 2: Jordbrukare nr. 2

Namn anonymiserats, Rackeby socken, Lidköpings kommun, 21 november 2019.
Brorson till jordbrukare nr. 6.

Varför kom arkeologerna till er (bakgrund)?

Vi har inte haft direkt kontakt med arkeologer här, vad jag känner till. Jag har gårdar i Söne och har lite mark här, denna ägs av min far, i Söne har vi haft gården sedan 1600-talet. Jag har bara lite personlig kontakt med Anna Nyqvist (arkeolog) då hennes pappa hyr bostad av oss i Söne. Hon har varit här och tipsat om saker och ting angående bostaden, till exempel vad man får göra och inte får göra. Det är Nonnens gamla skolbyggnad¹, han bodde även i samma byggnad. Elevbostad ligger bredvid. Det var en stor träff här med olika myndighetspersoner här ca 2015, ledd av Anders Westfält, han hade ett föredrag om sitt arbete. Risk finns att jag kommer i kontakt med arkeologer tror jag däremot eftersom det finns gamla saker här. Jarlehus² ligger till exempel på samma fastighet, där har dom varit och tittat innan vi ägde det. Vi har ägt fastigheten sedan 2007. Det finns även skeppssättningar och andra saker i närheten. När länsstyrelsen var ute och kollade så pekade han på massa gravar. Andra aktörer än just arkeologer, som länsstyrelsen, har vi varit i mycket kontakt med.

Vad tyckte du fungerade bra under processen?

Finns inte mycket att tillägga där. Länsstyrelsen är riktiga motsträvare. Det finns bra personer där också. En kille som är duktig med betesmarkerna har kommit ut här och vill hjälpa oss för att få det bra, han hjälper till med att fixa saker till det bättre.

Vad tyckte du fungerade dåligt under processen?

Sen finns det dom här på länsstyrelsen som bara är ute efter att sätta dit oss. Min far har varit uppe i rätten ca år 2012. En åkerlapp var inte täckdikad, utan öppna diken, så vi behövde lägga dränering. Vi kontaktade länsstyrelsen och sade att om 3 veckor vill vi börja. Hon sade att hon skulle höra av sig vid bekymmer. Efter en och en halv månad hade vi inte hört något, och utförde arbetet. Senare på hösten fick vi brev om att vi inte fick, och då var jobbet klart. Då blev det rättegång. Anledning minns jag inte riktigt, något med biologisk mångfald. Bekymret var att vi var tidigt ute och var tydliga, men hon väntade ut tiden. Vid den vanliga rättegången var det böter, som sedan blev överklagad. Rättegång nummer två blev inte av, för då kom andra folk ut och gjorde en förlikning. Det har gjort att vi varit rädda för egna beslut om saker senare, dock har vi fått göra vissa saker vi velat. Sedan dess har vi inte mycket tilltro. Jag känner inte detsamma för arkeologer, sedan har dom väl samarbete där de gör uppgifter för varandra. Det roliga var att 1983 hade länsstyrelsen varit här för att planlägga dränering på exakt samma ställe och sagt hur det ska göras, och nu när det utfördes blev det plötsligt brottsligt. Slutet av rättsprocessen var ett bra avslut, även om det inte var helt okej rent myndighetsmässigt. Aldrig trevligt att råka ut för en rättsprocess.

---

¹ Gadd, C-J. (1996). Storjordbruken och den första lantbruksundervisningen i Sverige: Edward Nonnens Degeberg. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s. 285-306). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

² Stibéus, M. (1996). Södra Vänerbygden – ett maktens landskap. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s. 115-139). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

Myndighetsutövningen skapar snarare biologisk enfald med alla likartade regler de har. Både inom kulturella och det biologiska. Om alla bönder fick bestämma över sina egna marker så skapas ju mångfald, därför var allt så olikt förr. Nu är allt likadant över hela landet. Jordbruket är styrt på samma sätt.

Jag var inblandad vid Jarlehus vid fibergrävning, och då skulle en dykare göra en arkeologisk undersökning i vattnet där. Då fick vi ett prisförslag av länsstyrelsen, och det var ju flera hundra tusen bara för arkeologens undersökning. Bara för att få dra vatten, avlopp och fiber över sundet, vilket egentligen hade varit en miljöinsats. Där hade de ju arkeologerna säkert hittat något.

Vad vet du om dagens lagstiftning?

Jag har inte hundra procent koll på allt, men jag har väl ganska bra koll. Jag har nog lite mer koll än många andra. Möjligtvis för all kontakt jag haft med länsstyrelsen.

Hur ser du på dagens lagstiftning?

Många grejer är väl relativt bra, tillämpningen har jag däremot mer åsikter om, och om hur dom betett sig. Flera gånger känns det som om dom har en egen agenda. Att de jobbar i egna intressen, kanske en politisk inställning, där de använder sitt jobb för att få utöva den.

Hur skulle jordbrukarnas villkor kunna förbättras?

Jag tycker att om vi tittar på lagstiftningen, så tycker jag att dom ska öppna för kompensation. Vi ska skydda våra kulturlandskap. Om vi gör något bra för fornlämningen "här borta" så kanske vi kan luckra på den "lille grejen här borta". Kompensera helt enkelt. Vi har genom alla tider förändrat vårt landskap, men nu är det tydligen stopp. Det är ju inte myndigheterna som skapat kulturlandskapet, utan det är ju jordbrukarna. Den här myndighetsutövningen har ju inte funnits så länge rent historiskt. På sikt tror jag vi kommer ändra synen på mark. Jordbruken och fastigheterna blir bara större och större, men det kommer nog svänga, och marken kommer bli mer värdefull. Jag tror att gårdarna kommer luckras upp till fler ägare. Monopol finns ju redan över jordbruket, även om monopolet inte äger fastigheterna så har de kontroll över bönderna. Hur många företag idag står för jordbrukarnas insatsvaror idag? Och vår försäljning, Ica och Dagab köper ju upp allt. Där är vi redan. Över marken låter dom bonden ta risken. Finns andra exempel, när bönder gör uppror sätter dom dit advokater så blir det rättsprocess. Jag vill att jordbruket ska kunna vara självständigt. Vi här jobbar ekologiskt med egna sädeslag, utan patent, för att göra oss kvitt dessa monopol på bekämpningsvaror med mera.

Hur ser du på arkeologi?

Det är spännande och intressant. Hade jag själv varit arkeolog (...), min syn utifrån är att det går lite långsamt, att det är ineffektivt. Då sparar man pengar eftersom det är otroligt många timmar. Man borde kunna göra det mer effektivt, men det är bara min reflektion.

Hur ser du på kulturarvet?

Också spännande och intressant. Historia och hembygd är intressant. Här omkring finns mycket historia och det är jättesköj. Runt Nonnen och det dom höll på med, SLU o det. Hon som startade Wästerbottenosten i Burträsk utbildade sig här på Degeberg, och var, tror jag, både elev och lärare. Så den osten är ju härifrån.

Bilaga 3: Jordbrukare nr 3

Namn anonymiserats, Skalunda socken, Lidköpings kommun, 21 november 2019.

Far till jordbrukare nr. 1. Ledamot för Moderaterna i Kommunfullmäktige i Lidköpings kommun. Ledamot i Kyrkofullmäktige i Sunnersbergs församling.

Varför kom arkeologerna till er (bakgrund)?

Första tillfället var när vi byggde svinhuset där *pekar ut genom fönstret* 1969. Bygget var för nära Kung Skjolms hög, så vi var tvungna att ha tillstånd för det. De andra husen var inga problem när vi renoverade för de var gamla, men svinhuset skulle byggas och det var lantbruksnämnden - som hade hand om det då. Vi var tvungna att få intyg, tillslut fick vi bygga men dom skulle ha något yttrande. Så nästa gång byggde vi bara så fick la dom yttra sig i så fall. Då var vi för nära både vägen och högen, början på 90 talet. Dom ville att det skulle byggas på andra ställen osv, jag var inte så gammal men pappa hade hand om det. Jag var med när de kom från lantbruksnämnden. Så då byggde vi bara, för de var så besvärliga. Under andra vevan var det flera grejer, vilket gör ordningen på allt svårt att komma ihåg. Allt drog igång då pappa köpte kvarnen 77 eller 78, och vi började då bygga flera nya byggnader i området. Det var runt slutet av 70-, början av 80-talet. Då fick vi till att börja med inte bygga ett bostadshus åt rätt håll, mot vägen, så vi fick bygga huset på sidan för att inte vara för nära högen, Kung Skjolms hög, vi orkade inte slåss med dom den gången.

Vid ett annat tillfälle under samma veva, när vi rensade upp området på gamla stenhagar för att bland annat få bort snöhindren från vägen, murar längs vägarna som problematiserar snöröjning, så hade vi möjlighet att bli av med alla stenar gratis med hjälp av kommunen. Då skulle vi bland annat plocka bort stenar som låg i kanten på högen, o så gjorde vi det. Något senare, i samband med att kyrkan skulle renoveras, så fick dom se att vi hade plockat bort sten, och en hönsbonde hade dumpat hönsskit och jord på baksidan. Hade det gått lite längre tid innan de kom så hade gräset växt igen där vi tagit bort muren, så hade dom inte sett det. Då blev det ett ärende. Tanterna tog det vidare och de hade brevväxling med pappa. Det blev rättegång. Rättegången lades efter ett tag ned. Våra argumentationer var bland annat att min pappa visste om när de lagt muren för länge sedan, innan det var brottsligt med sånt här, så vi hade ju helt enkelt återställt högen och gjort den åter synlig från vägen.

Vid ett senare tillfälle hade vi avverkat träd på högen som var gamla o fula, från början var ju antagligen högen tom från träd. En man från Stockholm tror jag skulle inventera fornlämningar, o så fick han se detta. Då fick man tydligen inte ta ned dom, han menade att man inte fick ta ned om det började växa. Han sade att det var ett ingrepp på högen, men vi menade att vi återställde den. Nu vågar vi inte göra någonting med den, så nu är den igenväxt och högen trycks ned av vikten från träden, tråkigt. När jag var liten var inga träd där. Sedan hittade han inte en domarring som skulle finnas där ute på åkern *pekar i riktning*, men den sprängde vi bort när jag var 4-5 år, så då dokumenterade han att den inte finns längre. Minnet är så starkt från det för det var en sån unik upplevelse att se den sprängas.

Vad tyckte du fungerade bra under processen?

Dom arkeologerna vi har kontakt med nu som vill att vi ska kartlägga bygden är bra. När de varit och hållit på med kyrkan och Skalunda hög¹ har de varit trevliga. Det har fungerat jättebra. Dom ska nu inventera bygden med hjälp av kartor med mera. Bland annat vår karta.

---

¹ Burström, M. (1996). Historier kring en hög. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s. 78-92). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

Intressant för det har funnits fem högar, men nu finns det bara fyra kvar. Den borttagna har Nonnen² kört bort. Den vill dom nu undersöka eftersom den fanns på kartan vi hade. Den vill dom undersöka med markradar, och se om de hittar något. Jag tycker dom är jättebra.

Vad tyckte du fungerade dåligt under processen?

Vi får ju inte göra vad vi vill när det kommer till tak och färg när det är så nära kyrkan eller högarna. Vi får inte ha svart tak till exempel. Om det är kyrkan som bestämmer det vet jag ej. Skulle vi bygga om här nu skulle det säkert bli en process med tanke på Skjolms hög.

Bostäder får ej byggas i närheten av högarna. Om vi köper ihop marker där två olika jordbrukare brukat, och den gamla gränsen mellan dessa två är massa sten där vi lastat från var sitt håll sedan skiftena, så får vi inte ta bort dessa för länsstyrelsen.

Däremot hade vi en diskussion när vi bildade stiftreservatet Skalunda hög³, stiftreservat nr 13 i Skara stift. Det blev diskussion mellan oss o länsstyrelsen. För att vi skulle få bidrag och kunna sköta reservatet och ha bete där, så skulle vi ta bort enbuskar, träd och allting. Men kulturlandskapet här är ju enbuskar. Så det sa vi nej till. Tillslut tog dom bort dom kraven. Med de tidigare kraven räknade dom träd per hektar, och det skulle vara jätte-få, så nu är det lite mer original. Fåglar och enar har också rätt till biologiska mångfalden. Förr såg man hela vägen till sjön från toppen av högen, men nu har vi fått ta bort del enbuskar, och istället blivit träd, så nu ser man inte sjön alls. Jag sade upp bidragen för att markerna för bevarandet av enbuskarna. Folk vill se den biologiska mångfalden och utsikten, inte det länsstyrelsen är intresserade av. Vi vill ha både bete, enar med mera, Länsstyrelsen ville ha kalt mer eller mindre. Vissa enbuskar kanske är flera hundra år. Jag får inte ta bort träden som växt på högen senaste 20 åren, men enarna som stått där i flera hundra år ska bort. Jag förstår inte hur dom tänker. Allt är ju en kulturbygd och då måste vi se mångfalden. Dom tycker en sak med ena handen och en sak med den andra. Jag får dålig respekt för dom.

Stiftreservatet gör att vi inte kan sälja Skalunda-högen för privat ägo. Med bidrag har vi lyckats styra upp allt, allt för bevarandet av kulturarvet. Sedermera är den räddad för eftervärlden, då fick vi med alla olika aktörer på detta. Fantastiskt att den inte hamnade i privat ägo.

Vad vet du om dagens lagstiftning?

Jag tror jag har koll.

Hur ser du på dagens lagstiftning?

Förut gjorde man något o så fick man reda på att det var fel i efterhand. Nu är man skyldig att ta reda på vad lagen säger innan man gör åtgärd. Nu kan man inte säga saker i efterhand, till exempel att man var ovetande. Förut sa man ”jag vill inte veta hur det ska vara, för då kan jag inte göra nåt”, men nu är det straffbart bara för man inte tagit reda på det. Man har en yxa vid strupen hela tiden. Förut fanns en gråzon som idag bara är svart eller vit. Jag tycker jag har koll, men jag är irriterad på att när något ändras, inte just inom kulturarvs-regler, får man inget papper på det, utan man ska söka fram det själv. Det är nonchalant mot oss företagare. Alla är inte duktiga på dator. Vi vill man ska få papper på när nya regler skall gälla. Man

---

² Gadd, C-J. (1996). *Storjordbruken och den första lantbruksundervisningen i Sverige: Edward Nonnens Degeberg*. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s. 285-306). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

³ Svenska kyrkan. (2018). *Besök ett stiftsreservat!*. Hämtad 2019-12-18 från <https://www.svenskakyrkan.se/skarastift/stiftsreservat>

måste hela tiden kolla upp så man är laglydig. Man ska visa respekt för varandra. Gör man ändringar som kan leda till stora böter för företagaren så ska man informeras och inte behöva söka fram det.

Original-stenhagar finns inte många kvar, utan de murar med mera som numera ligger i landskapen är stenrösen enligt mig, och då tycker jag man ska få ta bort det. Att vi lagt sten där varje år under 50 år, och nu kanske vill ta bort, det tycker jag vi ska kunna få göra, och istället bevara dom verkliga fornlämningarna. De moderna stenhagarna blir bara större och större, och nu kommer man inte fram på vissa ställen längre. Där det finns bevarat med fägatorna och sånt, som nere runt Falköping, är det ett kulturvärde, men här har vi bara lagt stenar i högar för att dom är i vägen. Där är dom ju fortfarande till för djuren.

Hur skulle jordbrukarnas villkor kunna förbättras?

Mycket mindre byråkrati. Vi är ofta ensamma arbetare, och vi har inte tid med detta. För att vi inte ska hamna fel måste vi köpa in dyra tjänster.

Hur ser du på arkeologi?

Fantastiskt att folk vill jobba med det. Väldigt intressant det dom kommer fram till, och att man kan kartlägga hur en byggd sett ut. Sen om dom gör massa saker här kanske jag ändrar min uppfattning. Om man som jordbrukare hittar något så vet jag ju att det finns en baksida, men det är ju en annan sak. Tänk att bara få se en karta över Skalunda by så som det såg ut här under typ 16-, 17-, eller 1800 talet.

Övrigt?

Jag tycker inte att vi ska gräva ut Skalunda hög eftersom den är bra för turismen. Då kanske mysteriet försvinner. Mycket av skrönorna här ute går ju tillbaka till debatterna kring Svearikets vagga, vilket är bra för bygden på sitt sätt. Det är inte riktigt kartlagt hur det varit här omkring, och det skulle vara kul om det undersöktes lite mer, och att kartlägga hur det varit här ute under olika tider. Kyrkan till exempel, att vi haft den tillsammans med Dalsland. Vi gjorde ju också informationsskylten till Kung Skjolms hög.

Bilaga 4: Jordbrukare nr. 4

Namn anonymiserats, Sunnersbergs socken, Lidköpings kommun, 25 November 2019.

Varför kom arkeologerna till er (bakgrund)?

Fröslunda-sköldarna¹ år 1985-1986: Jag fårade upp i plöjprocessen, lade en rygg alltså, en konsulenttrygg, för att det skulle bli fint och tätt. Det var när jag körde andra gången, vilket gjorde att jag kom ned djupare. Det var under allahelgona-helgen. Sådan tur att jag fårade upp, annars hade jag aldrig sett dom. Det var därför dom syntes så väl. Jag ringde först till Lidköpings hantverks- och sjöfartsmuseum (idag Vänermuseum), och de sade att det inte var deras sak. Sedan ringde jag Västgötamuseet i Skara och sade att det ser ut som en vikingasköld. Frugan sade att det var brons för att det var grönt. ”Jag skiter la i vilket” tänkte jag. Grannen sade att det var brons. Dagen efter kom dom från västgötamuseet och sade ”du kan inte drömma om vad du har hittat”. Det blev ett jävla mediepådrag. Grävarkeologerna kom på våren. Jag lämnade en lucka där de låg och plöjde färdigt gärdet under hösten. Så sådde vi på våren. Jag har över fem timmars filmat material från när de grävde fram sköldarna. När dom grävde så sade de ”Jösses här var det mer sköldar”. Dom som grävde var från Västgötamuseet, men vissa arkeologer var från Gotland, Stockholm och överallt. Jag fick inte gå dit innan de grävde, för det var så hemligt. Dom täckte över det, vi lade över plåtar eller liknande för att skydda från syre. Ingen fick veta vart det var. Så fick det vara så till våren när de började gräva. Ett jävla pådrag med TV o grejer. Sen grävde dom och då skulle du höra de där arkeologerna, jäävlar vad teorier, jag jämför dom nästan med teaterfolk. Jag orkade inte lyssna på allt men det var roligt. Dom kom från Tyskland och allt möjligt för att få vara med om detta. ”Nej nu går jag o hämtar grävmaskin” sköjja jag. Dom plockade med hela jordlagret o tredimensionella rutor och transporterade det till Stockholm och grävde ut detaljerna. Margareta Klockhoff hette hon nog som grävde i Stockholm. Lite roligt för de verkar ha haft ett stort värde eftersom de offrades, och det går en sägen att det ska finnas en stor skatt här i Fröslunda, så jag tror att jag har hittat den!

Det har varit arkeologer här vid flera tillfällen. Vid Stenhusbacken finns massa gravar och så. Gravarna överallt häromkring, åt alla håll. Dom är där i Stenhusbacken² titt som tätt och kikar, där får man inte göra något.

Jag har hört att när dom grävde avlopp i bostadshuset på 40-talet trodde dom att det kunnat vara en kyrka, barnhem eller något. Dom hittade ben, skallar och allt möjligt. Nu för två år sedan när vi grävde vatten o avlopp igen, nu när alla ledningar ska gå till kommunens verksamhet, så hittade vi ju massa ben, verkar ha varit från vuxna. Nu i våras var det två arkeologer i källaren. Dom var bara nyfikna och ville datera. Då tog dom med dom benen och skulle datera sade de, men vi har inte hört något mer om det. Det är gamla skottgluggar i källaren, det är gammalt så in i helvete. Om dom arkeologerna inte var från Vänermuseum eller Skara.

Vad tyckte du fungerade bra under processen?

---

¹ Hagberg, U.E. (1996). Fröslundasköldarna – ett flertusenårigt europeiskt praktfynd vid Vänerstranden. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s.42-50). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

² Länsstyrelsen Västra Götalands län. (2019). *Stenhusbackens gravfält*. Hämtad 2019-12-26 från <https://www.lansstyrelsen.se/vastra-gotaland/besoksmal/kulturmiljoer/stenhusbackens-gravfalt.html>

Det mesta har varit bra. Arkeologerna är bra att ha o göra med. Det är inget som varit några problem. Dom var väldigt snälla, vi har aldrig haft dispyter. Roligaste med arkeologerna är att dom är nästan som teaterfolk, dom satt där o borsta o borsta o spekulerade. Chefen på museet i Skara var väldigt bra att ha att göra med, vi hade mycket kontakt och han hjälpte mig mycket.

Vad tyckte du fungerade dåligt under processen?

Det enda som är problem är att när man hittade löst fynd, på den tiden, som är av guld, silver och koppar, alltså inte brons, så är det statens. Många som ringde o sa att jag inte skulle lämna dom till museum. Är det lösa fynd så är det upphittarens. Då kom museet i kläm för de skulle räddas och behandlas. Då ändrade dom lagen på hur kort tid som helst, tre veckor eller något, så då plötsligt gällde det även brons. Dom tog däremot hand om det så fint, utan att få veta om dom skulle få förvärva det eller inte. Jag brydde mig inte så mycket då, dom fick göra som dom ville. Jag sade att i Stockholm ska dom inte vara, dom ska vara i Skara sa jag. # Jag har donerat sköldarna till Skara, med vissa förbehåll som jag inte har dikterat ÄN. Jag har skrivit ett avtal när jag donerade. Hon som var i Skara då är nu död. Jag skrev tydligt att; villkor för donation fastställer jag senare. Nu är det bråk mellan museet och politiker i Skara, vilket jag är lite besviken på.

Inget mer specifikt som varit dåligt. Jag fick ju ersättning för det jag inte kunde odlat, men den kunde varit högre. Den var faktiskt ganska dålig, men jag har ju klarat mig ändå. En del är mer negativa, o det kan jag förstå, dom alla i Falköping med alla murar. Jag fick heller ingen ekonomisk ersättning för själva bronset. Då blev det skriverier i tidningarna om att jag krävde massa pengar, och det gillade jag inte, för det gjorde jag faktiskt inte. Så vissa journalister var inte bra.

Vad vet du om dagens lagstiftning?

Hepp, det är dåligt med det. Om jag skulle gräva o hittar något när jag ska bygga så säger man ju inget, det är lika bra, o det vet jag många bönder som gjort så för dom känner till konsekvenserna.

Hur ser du på dagens lagstiftning?

Säg såhär att jag vill varken säga bu eller bä, men jag kan ha förståelse för andra. Men jag har satt mig in för dåligt. Men dom har ju en fruktansvärd makt dom här riksantikvarieämbetet, precis som naturvårdsverket. Dom som bestämmer, så är det bara. Så jag kan förstå att det är bönder som haft elände, exempelvis Falköping med alla stenmurar som inte funkar alls i jordbruket idag. Så jag förstår att det finns problem med det ena och et andra, men vi har klarat oss ganska bra. Bra lagstiftning, men förståelse för dom som råkar illa ut, vi har ju inga stenmurar. Om du vill fördjupa ett dike får du inte det enligt lagen, trots att marken ändrar sig med åren. Har fått lärt mig att bara göra och inte fråga längre, har dom även sagt på länsstyrelsen. Då är det bättre att bara göra o inte fråga.

Hur skulle jordbrukarnas villkor kunna förbättras?

Jag tycker kanske att jordbrukarna ska få ha lite mer att säga till om. Hittar man något måste dom ersätta jordbrukarna. Jordbrukarna får alltså för lite ersättning. Det kan ställa till det ordentligt för jordbrukaren. Det är ju från fall till fall, men dom måste ersätta för allt, för all skada runt omkring. Sådant dom själva kanske inte ser, men som drabbar jordbrukaren, till exempel körvägar med mera. Det ekonomiska måste verkligen beaktas, bondelivet är inte så

ekonomiskt bra idag precis. Det förstörde lite här med, men det löste sig ändå. Vissa bönder kanske är lite svårare att ha att göra med också. Sådana tuffa regelverk, inte just som jag varit med om inom arkeologi, men generellt när det gäller myndigheter. Onödiga dumheter som kunnat löst sig på enklare sätt med lite mer framförhållning.

Hur ser du på arkeologi?

Det är roligt och intressant. Ja, jag tror inte jag själv skulle velat utöva det för jag har för bråttom. Sedan jag hittade sköldarna har intresset vuxit väldigt. Sedan dess har jag sparat alla stenar och tvättat av när jag kommit hem.

Hur ser du på kulturarvet?

Jag tycker det är mer intressant med tiden. Väldigt roligt och intressant. Det stiger med åldern.

Övrigt?

När jag hitta sköldarna blev det väldigt medialt. Det gick väl bra, men däremot att de skriver så mycket skit utan att man får titta på artikeln innan dom slänger ut den. Men det är ju journalistiken. Det skrevs mycket skit om mig och sköldarna som inte var sanning. Detta med sköldarna kommer och går medialt. Ibland funderar man över hur det varit om jag aldrig hittat sköldarna.

Jag fick medalj av fornminnesföreningen för att jag inte gjort något, och jag är den enda som fått medalj där av den anledningen. Motivering med att jag inte tog i, eller gjorde något med dom.

Bilaga 5: Jordbrukare nr. 5

Namn anonymiserats, Medelplana socken, Götene kommun, 27 november 2019.

Varför kom arkeologerna till er (bakgrund)?

Jag personligen är skogsbrukare, men vi arrenderar ut jordbruksmark till jordbrukare. För ungefär 15 år sedan skulle vi gräva en avloppsledning intill huset, eller det var egentligen ett underhåll, och då vi fann en murad vägg som vi inte kände till tidigare. Vi gjorde sträckningen av ledningen ungefär en meter annorlunda än den tidigare sträckningen då vi hittade den. ”Detta kan du inte anmäla, då blir det bara problem” sade någon, men jag valde att ändå rapportera det av nyfikenhet. Då kom dom från länsmuseet i Skara dagen efter. Dom gjorde en dokumentation, och sedan kunde vi fortsätta arbetet. Arkeologerna grävde inget själva utan dokumenterade endast det som blottades. Det var ett positivt exempel på hur det kunde gå till. Så om de vill undersöka den lämningen igen så vet man ju nu vart det är. Jag tror inte vi behövde stå för den kostnaden, och det blev inte det här rabaldret som folk hade varnat mig för. Det vanliga är nog att folk undviker att rapportera in. Det tycker jag är förödande.

Exempel på hur vi bevarat kulturmiljön är att vi har snyggat till en gammal stenmur. Vi har under lång tid fyllt på muren med sten som kommit fram då vi brukat åkern vid muren. Det resulterade i att muren blev ful och det växte massor av sly bland stenen, vilket gjorde att muren inte såg speciellt rolig ut. Vi rensade upp slyet, och körde bort stenen som vi lagt vid muren, och nu liknar den mer sitt ursprungliga utseende och vi har därmed återställt en vacker kulturmiljö.

Vad tyckte du fungerade bra under processen?

Angående när arkeologerna var här och dokumenterade väggen/muren, och hur dom gick vidare med det vet jag ej, och återkoppling hade varit intressant, men jag har själv inte legat på för att få ta del av det. Men nästa gång jag gräver i det området kommer jag vara mer nyfiken och varsam.

Ytterligare bra exempel på kontakt med myndigheter är naturvårdsområdet, där har vi en bra dialog med länsstyrelsen just nu, och det är mycket av den personliga kontakten som avgör det. Vi har respekt för varandra.

Vad tyckte du fungerade dåligt under processen?

Nej absolut ingenting fungerade dåligt under den arkeologiska processen, utan det var dessutom på kort varsel. Det kan säkert, i andra fall, vara ett problem med knapp tid, att det kanske är resursproblem med arkeologer som kan åka ut på studs.

Vad vet du om dagens lagstiftning?

Jag vet ej vart gränsen går för vad som är fornlämnings-klassat. Vi hittade en gång en gammal ekstock, troligtvis en vattenledning. Jag vet inte om det var något som skulle behövas rapporteras. Nej, jag känner inte att jag har koll, jag trodde exempelvis att man kunde gräva på sin egen fastighet utan att anmäla det innan. Jag känner däremot till att man ska rapportera in om upphittade fornyfynd. Även om det inte var ett lagkrav hade jag nog gjort det för min egen skull, för att jag är så intresserad av områdets historia.

Hur ser du på dagens lagstiftning?

Man bör få ekonomisk hjälp med att få bort nyskapade rösen som problematiserar jordbruket, som exempel. Man bör också ha rätt att få ersättning om man som jordbrukare bidrar till arkeologin. Myndigheter ska inte stoppa upp grävarbeten på obestämd tid. Det ska alltså inte bli tvärstopp, utan bara man får ett besked om en rimlig tidsplan för det arkeologiska arbetet så är det lugnt. Tydligare tidsramar helt enkelt.

En ömsesidig balans inom finansiering av arkeologin sett till alla parter intressen inom området. För vissa saker finns en allmännytta och krav från staten, som idag betalas av exploatör. Utbyggnad av ledningar, el, med mera är goda exempel på detta, där måste det finnas ett samspel som inte bara är svart eller vitt. Om man vill bygga en terrass är det såklart ens egna ansvar att stå för kostnaderna. Som sagt hade en bättre dialog varit att föredra. Det skulle nog också gynna det arkeologiska resultatet.

Hur skulle jordbrukarnas villkor kunna förbättras?

En starkare dialog med ett ömsesidigt förtroende. Att man som jordbrukare inte känner sig åsidosatt där beslut fattas över ens huvud.

Exempelvis där det finns sänkor på en åker, och där det är uppenbart att det inte har ett arkeologiskt värde, utan att det bara är en sur-håla. Där ska man få fylla igen, utan problem, för att förenkla och förbättra jordbruksverksamheten. Det finns där en koppling till naturskydd, men vart går gränsen? Det arkeologiska är inte alls intressant i sådana fall, men ändå går dom i varandra. Man ska inte använda sig av en "fornlämnings-stämpel" för en naturskydds-argumentation.

Likadant med öppna diken, de måste få läggas igen för att göra jordbruket mer rationellt och på sikt förbättra jordbruket. Vi vill ha ett öppet landskap och en levande landsbygd, och då måste man tillåta sådana rationaliseringar. Generellt måste det vara mer tillåtande. Vi bör koncentrera oss på det som har ett verkligt arkeologiskt värde, och inte allt som är möjligt att konservera.

Ska vi bevara gamla jordbruksmiljöer så kan vi absolut göra det, men vi måste inte ha dom precis överallt.

Sådana här saker, om myndigheter som lägger sig i för mycket, kan leda till att man förlorar förtroende för myndigheterna. Det måste finnas ett sunt förnuft, och man måste känna att man är en del av arbetet med kulturarvet. Ofta är saker intressanta för att dom just har skötts om av jordbrukare eller hembygdsföreningar. Det måste finnas en ständig dialog, inte bara under skarpt läge och stridbara situationer. Jag skulle som sagt efterlysa mer dialog.

Hur ser du på arkeologi?

Jag är väldigt intresserad av arkeologi.

Det måste finnas en allmän drivkraft till att anmäla nya fornlämningar, och där man känner att man får stöd för att bidra till att bevara det. Annars finns risk att kulturarvet försvinner. Det finns skräckexempel då någon hittat något man anar är arkeologiskt intressant, och att man åker på en utgrävningskostnad själv. Det går ofta, som tidigare nämnt, kompensera med kostnader, och hitta nya vägar för statens och jordbrukarens intressen. Det skulle möjligtvis kunna bidra till skapandet av en sådan drivkraft. Hur ska vi komma ifrån detta med att det göms undan upphittade fornföremål tänker jag?

Hur ser du på kulturarvet?

Jag själv är som sagt intresserad, och blir ibland förvånad över att fornlämningar inte är bättre skyddade, utmarkerade och omhändertagna. Det finns här i närheten en hällkista som är utmarkerad, den är dock delvis förfallen, och den skulle behövas tas hand om. Dessutom tydligare skyltning för att bli mer tillgänglig. Det handlar exempelvis om träd som växer upp och spränger ut med sina rötter, som skadar fornlämningen. Vi behöver hitta en långsiktig plan över områden, hur man vill bevara kulturmiljöer.

Munkängarna är ett bra exempel. Där finns mängder av ekar som behöver luft och utrymme. Så vi kom överens med länsstyrelsen om att ta bort almar och annat för att bevara dessa fantastiska ekar. Men då kom någon ”typ av förening” med biologer som såg att det var nedhugget, och det blev ett mediadrev, och då blev jag uthängd, och jag fick ingen uppbackning. Numera finns en tydlig plan för området, och det har blivit mer uppskattat med bevarandet av ekarna. Det går ju lite mode i vad som är värt att bevaras. Jag hade också ett fall då jag var tvungen att ta bort enbuskar för att få bidrag för ett område, vilket är tråkigt eftersom de tar tid på sig att etablera sig i naturen.

Övrigt?

Det finns ju såklart alla exempel på bönder, precis som att det finns alla exempel på myndighetsutövare. Det finns också gamla exempel här omkring på okunskap då fornlämningar har tagits bort av jordbrukare.

Något jag vurmar över är jordkällare här i Kinnekulle-området. Med kalkstenen här kunde man bygga dom på ett annorlunda sätt än på andra håll. Jag efterlyser en dokumentation av dessa eftersom de försvinner, de raderas, och tas ej om hand.

Bilaga 6: Jordbrukare nr. 6

Namn anonymiserats, Söne socken, Lidköpings kommun, 2 december 2019.

Farbror till jordbrukare nr. 2.

Varför kom arkeologerna till er (bakgrund)?

Jag har inte haft arkeologer här eller större problem inom kulturarvsområdet, däremot finns mer inom naturaspekter. Där man inte får göra saker där det har naturvärde, som exempelvis dikning med mera.

För ett antal år sedan drog kommunen linjer på olika platser genom bygden, av anledningen att vissa byggnader skulle vara skyddade. Soldattorp till exempel skulle skyddas. I sådana fall är det bättre att inte veta exakt vad det innebär och gäller, av den anledningen att om man känner till alla regler så vågar man tillslut inte göra något.

När jag hittat sten-föremål har jag aldrig fått problem med det. Jag har förr åkt in till Skara med stenarna och dom har dokumenterat dom. Jag var inne där 5 till 10 gånger med olika stenar, men har inte brytt mig om det dom senaste åren. Jag har inte hört något om vad de kommit fram till om stenarna, ålder och sådant. Hade jag fått återkoppling hade det varit roligare att åka in med materialet. Hade man fått en kopia på vart och när det hittats så hade det blivit roligare. Dom verkade inte så intresserade av stenen i Skara. Dom kan åtminstone fråga om man vill ha resultatet av dokumentationen. Om jag bidragit till arkeologin, eller om dom har varit och kollat på någons marker tycker jag att dom har skyldighet att fråga om man vill ta del av dokumentationerna. Sen om jag hittar massor i markerna kanske det blir restriktioner på markerna också. Om dom märker att jag är inne med så mycket sten kanske det skapar problem för mig här hemma då markerna blir intressanta för dom.

En gång när jag hittade stenar i en cirkel under marken var det i samband med gammal kol, vilket gjorde att jag ansökte om dom kunde hjälpa mig med C14, och lämnade in en påse med prover till Västergötlands museum och dom sade att dom kunde ta emot det. Då slarvade dom bort det i Skara, så jag fick aldrig veta mer om det. Jag ville veta om det var väldigt gammalt, eller från till exempel då dansken var här och härjade.

I ett större projekt påbörjat för ca 20 år sedan skulle vi förändra landskapet till en större betesmark tillsammans med andra bönder. Då hade länsstyrelsen varit med och planerat, sedan när det var skarpt läge och bråttom ringde vi och frågade en brådskande fråga, då gick det väldigt snabbt att få besked, och dessutom positivt besked. Då var det jättebra. Vid ett senare tillfälle under samma projekt så åtgärdade de andra bönderna saker utan att först kolla med länsstyrelsen. Då blev det inte så bra. Efter det fick vi problem med dom i flera år. När vi hade nära dialog var dom bra och snabba att ha och göra med som sagt, men när vi gjort saker utan deras inblandning så vänder dom helt. Dom ville väl vara uppdaterade om vad som skulle ske. Så länge dom var uppdaterade fick vi snabb hjälp vid akut läge. Tar man myndigheterna på rätt sätt så går det oftast bra.

Vad tyckte du fungerade bra under processen?

Vad tyckte du fungerade dåligt under processen?

Enklast att inte bry sig om det, då slipper man problem. Kommer man som rådgivare skulle jag vara enkel att ha och göra med, men kommer man som myndighet så blir det tvärstopp. Jag brukar utveckla verksamheten på egen hand, men sen när myndigheterna kommer och

bestämmer hur det ska vara så blir jag svårare. Kommer dom ut som rådgivare skapar det ett intresse. Annars gör man bara det mest nödvändiga som man måste.

För en massa år sedan satte jag ut höbalar på mina marker för att variera den biologiska mångfalden eftersom det skapar liv av andra slag än markerna som annars ofta är en öken för djuren. Då fick jag indraget EU-bidrag, men det struntade jag i. Numera uppmuntrar dom till det. Det går i trender sånt där angående vad myndigheter tycker.

Vad vet du om dagens lagstiftning?

Nej nästan inget. Jo lite grann men sådant är ju färskvara. För om jag säger att jag har koll så måste jag vara uppdaterad på lagarna. Jag har bara lite hum om det. Att man inte får göra vad som helst. Som med stenmurar till exempel, att köra bort sten. Förr fick man bidrag för att köra bort stenen, men nu ser man hur myndigheterna ändrar sig. Då skulle vi rationalisera jordbruket. Lantbruksnämnden hjälpte oss med det, och vi fick tips om hur vi kunde gå till väga. Det man fick bidrag för 50 år sedan, åker man in för idag. Eftersom dom tipsade om mycket så gjorde man ju mycket. Skulle jag vilja utveckla jordbruket idag skulle jag säkert stöta på problem.

I och med att det är en färskvara med lagarna som gäller har jag inte så bra koll.

Hur ser du på dagens lagstiftning?

Dom måste anpassa lagen efter förutsättningarna som finns om vi ska kunna bevara dessa landskap, med till exempel stenmurar. Variation av öppna fält, med diken och murar är bra för den biologiska mångfalden. Måste finnas ett samspel jordbruket, biologiska och kulturella mångfalden. Lagstiftarna får inte vara för politiska, utan de måste veta vad dom gör och förstå konsekvenserna från besluten. Exempelvis kanske inte all rationalisering då, var perfekt. Man kan bevara ett område med stenmurar, men maskinerna måste kunna ta sig dit, vilket ofta inte går på grund av för små öppningar i murarna anpassade efter dåtidens jordbruk. Som betesmark funkar det, men ibland behöver det brytas med jordbruk av annat slag. Så maskiner måste komma in, även slåttermaskiner. Maskinerna är så pass stora idag.

Hade jag velat utveckla mer som sagt, hade jag säkert varit i större kontakt problematiken.

En granne har ett kulturmärkt hus efter beslut av länsstyrelsen¹, och eftersom så mycket regler är uppsatta kring det har ägarna valt att inte vårda alls längre, på grund av konsekvenser som kan uppstå. Så nu förfaller det och så menar dom (grannarna) att myndigheterna får ta tag i det. En konsekvens efter stämpeln byggnaden fick av myndigheterna, annars hade det kanske utvecklats på sitt sätt. Konsekvenser som sagt.

En ingång genom en stenmur som vi önskade få göra var tydligen omöjligt för länsstyrelsen besluta om att vi skulle få genomföra. Det har blivit ett stående hinder för oss.

Hur skulle jordbrukarnas villkor kunna förbättras?

Det här med politiken och vilka som bestämmer om vad som får göras. Har man en bra beslutsfattare får man ett bra resultat. Är dom för strikta till sina regler kan det bli för svårt att följa. Viktigaste som beslutsfattare är att åka ut som en mjuk rådgivare och förklara värdet av saker. Att man kommer som just rådgivare och inte som myndighet, tror jag är en bra ingång. Kanske att dom förklarar sin agenda, men som rådgivare. Förbereda för jordbrukaren innan man kommer, att man kommer som rådgivare, annars sätter markägaren redan ut taggarna.

---

¹ Östlund, E. (2013). *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse skyddad enligt PBL*. Göteborg: Länsstyrelsen Västra Götalands län.

Framför allt om man haft problem med dom tidigare, då är det kört bara dom hör av sig. Dialog är A och O. Rätt inställning som myndighetsutövare. Alla blir ju rädda för dom som är för hårda. Dialogen skall vara mjuk. Den som blir mött av dialogen ska känna att det var intressant och att man vill förbättra sig. Dom ska inte säga ”såhär ska det vara”, för då känner man sig underlägsen. Man kan smyga in att, om du som jordbrukare gör såhär är det faktiskt straffbart, men om du gör såhär så slipper du det. Som jordbrukare vet man inte allt om vad som gäller.

Det hade säkert varit mycket större problem med allt vi gjorde för 50 år sedan om vi hade velat göra det idag.

Hur ser du på arkeologi?

Jag är jätteintresserad av allt gammalt. Gamla bostäder, och var saker har funnits i landskapet.

Hur ser du på kulturarvet?

Jag har varit med och dokumenterat Söne, och fotograferat alla gårdar uppifrån. Via hembygdsföreningen gjorde vi en gång en bok om tegelbruket i Söne², som vi senare hade en utställning om.

Övrigt?

Jag har som sagt inga större kontroverser inom kulturarvet. Det är däremot gött att slippa tas med dom. På 50-talet inventerade dom alla lämningar här omkring, alla gravar med mera. Slutet 50- början av 60-talet var det nog. Det var då dom satte ut alla R på kartorna här omkring. Han som gjorde det var nog runt i de flesta bygder här omkring. Det är den enda riktiga inventeringen som gjorts vad jag vet. Har man ett R för mycket på sina marker kanske det blir problem, vem vet.

---

² Riksarkivet. (2019). *AB SÖNE TEGELBRUK*. Hämtad 2019-12-27 från https://sok.riksarkivet.se/?Ort=&AvanceradSok=False&tab=post&FacettFilter=arkis_aukt_huvudkategori_facet%24F%C3%B6retag%3A&page=1&postid=ArkisRef+SE%2FFAR%2F1_1400&type=2&s=Siv

Bilaga 7: Jordbrukare nr. 7

Namn anonymiserats, Karaby socken, Lidköpings kommun, 3 december 2019.

Varför kom arkeologerna till er (bakgrund)?

Jag vet att jag inte får bygga eller bruka en plats precis gården, därför att dom har hittat massa grejer där förr, men jag vet inte mer om det egentligen.

Jag har påträffat blandade grejer i markerna, yxor bland annat, men det var längesedan nu.

Vid ett tillfälle då vi hade en grävmaskinist här o lade ledningar hittade vi stora runda svarta fläckar som kanske var stolphål eller något liknande, men vi grävde ju igen det så fort vi lade i rören, så dom finns ju kvar. Lösfynd hittar jag som sagt inte så mycket längre, bara små flintbitar.

Farsan har förr lämnat in stenar till museet i Skara, men det var många år sedan nu.

När har detta varit?

Vad tyckte du fungerade bra under processen?

Vad tyckte du fungerade dåligt under processen?

Min generella upplevelse är att många på länsstyrelsen ofta har en egen agenda i deras beslutsfattande. Det har man märkt vid bestämmelser om olika reservat i området då fågelentusiaster varit inblandade från deras håll.

Vad vet du om dagens lagstiftning?

Det är rätt så tunt med det.

Hur ser du på dagens lagstiftning?

Det här med att man som enskild företagare, i alla fall när det gäller lantbrukare, ska bekosta utgrävningar på egen hand tycker jag är snett. Det leder ju till att man inte anmäler om man hittar något som kan bidra till arkeologin. Det trots att man är historieintresserad och vill veta mer egentligen.

Hur skulle jordbrukarnas villkor kunna förbättras?

Stenmurar, i alla fall som är nyare, måste gå att öppna upp så man kommer in med maskinerna.

Om man slapp betala allt skulle dom få in mer intressanta fynd. Då skulle dom få saker inrapporterat och så skulle dom kunna avgöra själva om dom vill undersöka med grävning eller inte.

Hur ser du på arkeologi?

Jag är mycket intresserad av historia över huvud taget. Jag läser mycket. När farsan berättat om gamla saker i området var det alltid. Det är synd att man inte minns mer av det.

Hur ser du på kulturarvet?

Bilaga 8: Jordbrukare nr. 8

Namn anonymiserats, Skeby socken, Götene kommun, 5 december 2019.

Varför kom arkeologerna till er (bakgrund)?

När dom byggde nya 44an som nu går över våra marker var arkeologer på plats. Dom grävde ett antal provgropar. Det ringde en och sade att det skulle grävas. Det fick ju trafikverket betala eftersom dom skulle bygga vägen. Någon gång ska vi väl få ersättning för de förlorade inkomsterna från odlingen, men det har inte skett än.

Även när Götene kommun drog nya ledningar var det arkeologer på våra marker, men vi hade ingen kontakt med dom. Arkeologerna har inte vid något av dessa tillfällen återkopplat till oss.

Vad tyckte du fungerade bra under processen?

Vad tyckte du fungerade dåligt under processen?

Det har inte varit några konstigheter. Har inte alls blivit negativt drabbad.

Ibland upplevs det att dom bara kommer ut och gör saker, men det gäller alla myndigheter.

Andra företag eller privatpersoner har oftast bättre framförhållning.

Markägarna borde få ta del av den arkeologiska rapporten. Man kan ju åtminstone fråga om man skulle vara intresserad. Det är ju ens marker och ens hembygd.

Vad vet du om dagens lagstiftning?

Nej, känner definitivt inte att jag har koll. I och med att man inte kommit i mer kontakt med det.

Hur ser du på dagens lagstiftning?

Det måste finnas ett allmänt intresse att vårda kulturarvet. Till det ett bättre sätt att finansiera vården.

Vi hade ett ekonomiskt stöd en gång, tror det var EU-pengar. Då fick man poäng för att vårda kulturarvet, att till exempel slå växterna kring en åkerholme. I samband med det poängsystemet fick man inte lägga sten på dessa holmar, trots att man gjort det i alla år. Man kunde även få ersättning för trädalléer till exempel. Detta kunde leda till att folk fuskade till sig poäng och bidrag, man utnyttjade systemet helt enkelt när myndigheterna med sina kontrollanter hade dålig koll. Dessutom var reglerna krångliga. Så just det systemet var inte helt vattentätt, men någon form av ersättning är bra eftersom kulturarvet annars kan bli bortprioriterat.

Ibland har myndigheterna lite dålig koll överlag.

Hur skulle jordbrukarnas villkor kunna förbättras?

Ibland måste dom lyssna på dom som bor i området. För dom känner ju till var det är lämpligt att bygga vägar, eller historierna bakom till exempel murar. Då kan dom få en bättre inblick i vad som har ett bevarandevärde, och vad man ska satsa på att utveckla.

Det är bra om dom har lite framförhållning, så man inte sår på en åker, och så ska dom ut där och gräva. Det kan dessutom bli mycket mark runt om som också drabbas, om de ska gräva

eller arbeta på en yta. Att man får den här dialogen innan, och att man som tjänsteman är ödmjuk är viktigt.

En rimlig ersättning är viktigt, man ska inte behöva stå för kostnaderna när det finns ett allmänt intresse.

Morötter är bättre än piskor. Det är alltid lätt att vara kritisk, men dom måste vara positiva. Då kan ett samarbete skapas. Man ska som jordbrukare vilja ha drivkraften att anmäla om man hittar något, och inte känna att det bara blir bekymmer. Är man drabbad kanske man passar sig från att anmäla fynd. En positiv dialog där markägaren känner sig delaktig, som sagt. Samt rådgivning och hjälp. Man ska känna sig som en delaktig, och inte som en biprodukt. Återkoppling från arkeologerna hade också varit att föredra. Det hade kanske lett till känslan av delaktighet och närhet till kulturarvet.

Om du hade en trädgård hemma, hur skulle du vilja bli bemött av myndigheterna om du hittade något där? Med lite mer framförhållning och dialog skulle det i längden förmodligen gynna både arkeologin och kulturarvet.

Hur ser du på arkeologi?

Det är intressant, vad som finns i marken. Men man kan ju inte bevara allt, eftersom det problematiserar för rationaliseringen av jordbruket.

Mycket intressant som sagt. Kan däremot inte så mycket, men Kata gård¹ till exempel. Häftigt att känna på historien på ett så nära sätt.

Hur ser du på kulturarvet?

Kulturarvet är ett allmänt intresse för de flesta jordbrukare, och vi är inte ute efter att förstöra. Här omkring har jordbrukarna bland annat vårdat domarringarna. Jordbrukarna vårdar domarringarna som står på sina marker.

Dom som lever på området vårdar och bevarar som sagt. En stor del av kulturarvet finns på jordbrukarnas marker, så det är en stor uppgift. Mycket förfaller på grund av bristande ekonomi. Större enheter som tar upp mycket arbetstid, och höga priser leder delvis till förfall av det fysiska kulturarvet. Är man ekonomiskt pressad kanske man bortprioriterar saker och ting.

Vården funkar naturligt när jordbrukarna delar på uppgifterna. Det blir inte lika naturligt när staten ska in och bestämma för mycket. En blandning av jordbruk, bete med mera skapar en biologisk mångfald och förutsättningar för bevarande av kulturarvet.

---

¹ Vretemark, M. (2018). *KRISTNA VIKINGAR I VARNHEM*. Vårgårda: Rydins Tryckeri AB.

Bilaga 9: Jordbrukare nr. 9

Namn anonymiserats, Källby socken, Götene kommun, 6 december 2019.

Varför kom arkeologerna till er (bakgrund)?

När vi byggde vindkraftverken här ute år 2002 var det tvunget att utföras en arkeologisk undersökning innan. Varför dom var tvungna att undersöka vet jag inte. Det var länsstyrelsen som kontaktade oss innan. Vi jordbrukare grävde och dom kollade. Det var dyrt som förbannat, vi fick betala många tusen för det. Antagligen var det kontorsarbetet som kostade, för på plats var dom inte speciellt länge.

År 2004 anlade jag en privat väg, och inför det krävdes också en undersökning. Då ringde länsstyren o sade att det skulle undersökas innan. Antagligen skulle det undersökas med tanke på närheten av Husaby kyrka och biskopsborgen¹. Strax innan undersökningen ringde jag dom och sade att det förmodligen skulle bli för dyrt, och att jag skulle gräva, medan dom skulle få stå för sina kostnader på egen hand. Så då tog deras undersökning bara ca 30 min ungefär. Jag drog matjorden med skopa, och dom kollade. Min uppfattning att detta är ett sätt för arkeologerna att finansiera sin verksamhet, att åka ut till folk och gräva.

För cirka fyra år sedan hände en grej till. I korsningen där uppe vid vägen skulle det anläggas en cykelväg. Då helt plötsligt var det ett gäng där och grävde i mina marker. Då var det arkeologer, som jag inte hade en aning om att dom skulle komma. När jag frågade dom verkade dom lika förvånade som jag angående att jag inte visste att dom skulle gräva. En vecka senare fick jag brev om att dom skulle göra en undersökning, och det under ett visst tidsspän, men då var ju det färdigt redan.

Vad tyckte du fungerade bra under processen?

Att vi vid anläggandet av vägen kunde komma överens om hur vi skulle lägga upp det för att jag inte skulle behöva betala var bra. Det är den enda kontakten jag haft med arkeologer, resten är ju med länsstyrelsen och dom är ju alltid svåra att ha och göra med.

Vad tyckte du fungerade dåligt under processen?

Förutom prislappen på den arkeologiska undersökningen inför anläggandet av vindkraftverken, ingenting egentligen.

Att dom bara dök upp utan förvarning inför anläggandet av cykelvägen var väl inte så bra. Då hade jag ju inga möjligheter att lämna synpunkter på det.

Numera säger länsstyrelsen nej till allt. All förändring. Vilket är problematiskt. Murar och allt miljörelaterat blir alltid ett problem för dom.

För 30 år sedan fick man till och med bidrag för att till exempel lägga igen diken, men nu säger dom bara nej till allt.

Det som jag har mest ont av är att deras uppfattning är att vi bara förstör, men vi måste ju bruka marken, som vi har gjort i alla tider.

Varje år skickar jag in för EU bidrag, och varje år kan dom ha skrivit in nya platser på kartan som man inte får röra, eller ska skyddas. Kartan uppdateras ju varje år. Det kan handla om

---

¹ Stibéus, M. (1996). Södra Vänerbygden – ett maktens landskap. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s.115-139). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

diken, stenar med mera. Det får man ingen information om, utan man måste se till att ha koll på den senaste versionen av kartan.

Vad vet du om dagens lagstiftning?

För lite egentligen. Man följer ju reglerna så gott man kan. Jag vet att man ska undvika att skada saker av kulturhistoriskt värde. Man får inte heller täcka över eller rubba fornlämningar. En tidning som LRF tidigare gett ut varje år, som nu finns online, innehåller en lång checklista på saker som skall åtgärdas för att man inte ska bryta mot lagar och regler. Där finns en del som berör kulturarvet. Den är skitbra.

Hur ser du på dagens lagstiftning?

Man får hoppas att det fyller sin funktion.

Lagstiftningen är inte problemet. Utan tolkningen av den.

Bara för att landskapet ser ut som det gör, och är på ett visst sätt nu, så ska det tydligen gälla för alltid nu. Varför skulle det som är nu vara rätt, när vi förändrat landskapet genom alla tider.

Hur skulle jordbrukarnas villkor kunna förbättras?

Som tidigare nämnt är det länsstyrelsen som är det största problemet. Lite mer samförstånd efterlyser jag. Allt behöver ju inte sparas, utan prioritera det som har ett riktigt värde. Allt behöver ju som sagt inte se ut som det gör nu precis.

En vettig dialog hade också varit att föredra. Om jag frågar länsstyrelsen någonting nu för tiden får jag alltid ett nej, så var det inte för cirka 10-15 år sedan. Deras grundfilosofi numera är ett nej, och det måste ändras. Man måste som jordbrukare känna att det finns ett förtroende. Dom har tappat sin respekt från jordbrukarnas sida, för nu är det alltid nej, redan innan man frågat. Utgångsläget borde istället vara att lösa problemet. Förut kunde man föra en dialog med dom, då man kunde få rådgivning om hur man kunde gå till väga för att utföra ett projekt, och man kunde kompensera med saker och ting. Numera påstår dom att dom inte får vara rådgivare, dom påstår att dom inte får tala om hur man kan göra saker. Dom vill istället att man ska göra en ny ansökan på ett annat sätt. Det är väldigt underligt eftersom det är dom som vet hur det får vara. Då är det enklast om dom förklarar hur man kan utföra projektet. Jag vill att dom ska komma ut från kontoret och se situationen på plats, men dom har ändå sedan innan bestämt sig för ett nej på förfrågan. Det konstanta nej-sägandet får väl ses som det största problemet. All förändring är inte av ondo.

Samarbeta för att lösa problemen, jordbruket måste också utvecklas som allt annat.

Hur ser du på arkeologi?

Ja, jag är ju rätt intresserad av gammal skit. Alltid när vi är ute och reser är jag o kollar på borgar och sådant. Jag är nog mer intresserad av historia än sådär extremt gammalt.

Hur ser du på kulturarvet?

Intressanta grejer.

Bilaga 10: Jordbrukare nr. 10

Namn anonymiserats, Strö socken, Lidköpings kommun, 7 december 2019.

Varför kom arkeologerna till er (bakgrund)?

Jag plöjde upp en stockbåt en gång i tiden¹. År 1997 var det. Egentligen var det inget större rabalder. Det drog till ordentligt med plogen och så kom den upp. Pappa sade att vi skulle ringa. Då kom dom från museet och tog en provbit, och så sa dom att vi skulle gräva ned den igen. Dom gjorde ett C-14-test. Så visade det sig att den var så pass gammal, cirka 1000 före Kristus, att dom kom och grävde upp den igen, och då var det arkeologer här som gjorde det. Sen tog dom den till Stockholm för att konservera den. Nu ligger den i Skara tror jag.

Vad tyckte du fungerade bra under processen?

Ja, det fungerade bra. Men det är väl för att man är intresserad själv också. Sen finns det väl dom som tycker att allt sånt där är värdelöst, och då får man väl en annan uppfattning. Men det jag förstått är att länsstyrelsen här är lite svåra att ha och göra med. Man kan ju inte bestämma i en storstad över glesbygden.

Man funderar ju över vad vi egentligen förstör när man kör plogen som vi gör, vi ser ju inte allt vi kör igenom. Risken finns ju att vi förstör saker, för det är egentligen rena turen när vi hittar saker. Det är synd att inte allt kan skyddas bättre.

Vad tyckte du fungerade dåligt under processen?

Nej ingenting egentligen. Det var ju på hösten så det drabbade inte produktionen heller. Jag minns inte om vi fick ersättning, men det var inget vi tänkte på ändå.

Vad vet du om dagens lagstiftning?

Jag vet att man inte får röra fornlämningarna.

Hur ser du på dagens lagstiftning?

Just fornlämningarna har jag inte drabbats av som hinder. Jag accepterar fornlämningarna mer än till exempel stenmurar som är ovårdade. Dom kan jag tycka inte är så heliga idag.

Problemen annars är väl diken och sådant. Här omkring finns naturligt bra förutsättningar för vilt med mera.

Hur skulle jordbrukarnas villkor kunna förbättras?

När trafikverket ska bygga vägar kan dom ta bort precis allting utan bekymmer. Men vi får inte göra någonting på samma mark. Det kan gälla precis samma mark, att vi vill göra en förändring men marken skall skyddas, och när en väg ska dras på samma plats kan man jämna precis allt med marken. Samma när dom bygger nya områden med bostäder. Då kan dom förändra vad som helst utan problem.

Man måste respektera fornlämningarna men är dom ett stort hinder så måste det gå att flytta. Det behöver finnas en öppnare dialog, och diskutera kring vad som ska bevaras och vad som ska rationaliseras.

---

¹ Thirup Kastholm, O. (2015). Plankboat skeuomorphs in Bronze Age logboats: a Scandinavian perspective. *Antiquity*, 89(348), 1353-1372. doi:10.15184/aqy.2015.112

Viktigt att det är lätt att få kontakt med folk som jobbar med dessa frågor. Nu vet man aldrig vem man får prata med på länsstyrelsen. Relationerna och kontakterna kan vara både bra och dåligt, det beror på hur relationen funkar.

Hur ser du på arkeologi?

Jag tycker det är väldigt intressant. Vi bor ju i ett område som är väldigt gammalt, med Falbygden och allt.

Jag är inte orolig för att dom ska gräva ut hela gården om jag hittar något eftersom det inte finns resurser. Men det tror jag många är oroliga för.

Hur ser du på kulturarvet?

Jag har full förståelse för att bevara kulturarvet, men det måste också finnas en balansgång. Vi ska vara glada i Sverige för att vi haft dessa lagar som bevarar det.

Bilaga 11: Jordbrukare nr. 11

Namn anonymiserats, Forshems socken, Götene kommun, 11 december 2019.

Varför kom arkeologerna till er (bakgrund)?

Framför allt har jag varit i kontakt med arkeologer mellan år 1999 och 2001. Då rådde fortsättning av undersökningarna som skedde på 1920-talet, då dom hittade bland annat borgen¹ och hjälmen². Man ville med dessa undersökningar fastställa vad som fanns framför borgen på landsidan, samt söka igenom vattnet efter försvarsanläggningar i form av exempelvis pålverk. Med andra ord sätta borgen i ett större sammanhang, vilket man lyckades med eftersom man hittade lämningar från bland annat en kyrka, andra anläggningar som bland annat vallgravar, samt flera intressanta lösfynd. Det rörde sig om en privatfinansierad forskargrävning av en privat stiftelse i Stockholm, liksom grävningen på 20-talet. Man scannade av området med markradar vilket gör att hela området finns väldigt väl dokumenterat. Dykningen var lite misslyckad jämfört med grävningen på land eftersom man inte hittade någonting som direkt kan härledas till borgens samtid.

Föremål som hittats i samband med undersökningarna finns i muséet på gården, Årnäs bruksmuseum. Vissa av föremålen ägs däremot av staten och har sin plats i Stockholm, exempelvis hjälmen som finns på historiska museet, vilken vi däremot har en kopia av på vårt museum. Stiftelsen äger och förvaltar föremålen på muséet. Kring de föremål som staten äger har vi ett låneavtal vilket gör att föremålen kan visas på vårt museum permanent. På muséet finns montrar som stiftelsen betalat, och vi har fått professionell hjälp med ljussättning i samband med detta.

Efter det har arkeologer varit här endast när vi renoverat herrgården, vi ville bland annat återställa och restaurera det gamla parkområdet, vilket innefattar renovering av murar med mera. I samband med detta grävde vi bland annat en lång grav för att plantera en häck med bokar. Detta var cirka år 2006 till 2008. När vi gör parkarbeten här söker vi tillstånd av länsstyrelsen, och då ingår arkeologisk undersökning. I detta fall har vi fått samma arkeologer sedan tidigare, från Stockholm, Riksantikvarieämbetet. I detta område blir Riksantikvarieämbetet alltid inblandat på grund av det kulturhistoriska värdet.

Vad tyckte du fungerade bra under processen?

Under den tid då dessa arkeologer skett har det gått som på räls, och nu är det kapitlet avslutat. Kontakten med länsstyrelsen har också fungerat jättebra i samband med dessa processer.

Vad tyckte du fungerade dåligt under processen?

Ett bredare populärvetenskapligt verk är tyvärr inte skrivet än, vilket är tråkigt, men det finns planer att verkställa detta.

---

¹ Stibéus, M. (1996). Södra Vänerbygden – ett maktens landskap. I E Holmström (Red.), *Mellan bronssköld och JAS-plan – glimtar av Lidköpingsbygdens historia* (s. 115-139). Lidköping: Grunditz och Forsberg Tryckeri AB.

² Statens historiska museum. (2019). *Arns hjälm*. Hämtad 2019-12-27 från <https://historiska.se/upptack-historien/artikel/arns-hjalm/>

Vad vet du om dagens lagstiftning?

Vad vi får göra, och inte får göra med borgen känner jag till, och det som gäller kring låneavtalet på statens föremål. Inom skogsbruket känner jag till att vi måste säkerställa att det inte finns fornlämningar som kommer till skada.

Hur ser du på dagens lagstiftning?

Ett exempel som berör en annan fastighet vi har, är att vi planerat för att anlägga ett fåtal tomter, och på detta område finns en fornlämning. I samband med detta har vi varit i kontakt med länsstyrelsen, varav länsstyrelsen lagt uppdraget på oss om att området måste undersökas av arkeologer innan tomterna anläggs, på grund av denna fornlämning, vilken enligt min uppfattning skulle kunna skyddas även om dessa tomterna anläggs. Då förväntas jag få dit en grävmaskinist som skall vara godkänd av länsstyrelsen för detta. Detta fall kan jag se lite problematiskt på.

Det dräller ju inte om fornminnen på jordbruksmarkerna här omkring, så jag är inte jättedrabbad i övrigt. Uti markerna har vi alltså inte varit påverkade. Min syn på lagstiftningen är att den är bra eftersom den skyddar kulturarvet. Man skall skydda saker som bör skyddas. Så svar ja, bra lagstiftning.

Hur skulle jordbrukarnas villkor kunna förbättras?

Förtydliga information kring lagar och regler inom kulturarvsområdet. Effektivisera processer, som i vissa fall blir utdragna. Exempel på hur effektivisering kan ske är att man bör få ha kontakt med samma handläggare på länsstyrelsen vid sina fall i den utsträckning det är möjligt eftersom det annars blir krångligt både för oss markägare, men också för dom själva. Företrädare på länsstyrelsen bör komma ut i fält oftare. Det jobbar jag personligen med och det har gett positiva resultat. Vi bör hitta vägar för hur man kan kompromissa mellan parternas intressen, exempelvis gå halva vägen var.

I vissa fall har vi haft bra dialog, då blir vi markägare välvilliga och det leder oftare till bra lösningar för båda parter.

Hur ser du på arkeologi?

Intressant. Jag är historiskt intresserad. När jag studerade vid Lunds Universitet tog jag bland annat en grundutbildning i historia.

Hur ser du på kulturarvet?

Två killar i Årnäs som är intresserade av historia är engagerade och visar upp museet för turister. De visar runt kring borgen i samband med detta.

Det förpliktigar att ta vara på kulturarv.

Vården av borgen är på länsstyrelsen och tre gånger om året sköter vår betesarrendator om området med skyltar med mera genom ekonomiskt stöd från länsstyrelsen. Han ser bland annat till att vägen dit är väl slagen och finputsad.

Övrigt?

Jan Guillou är orsaken till de stora turisttillströmningarna för ett antal år sedan. Det gällde såklart Arn-böckerna. Plötsligt kom massvis med turister. Då kände vi att vi inte kunde bo mitt i en turistverksamhet. Då hade vi möte med flera aktörer angående detta med bland annat länsstyrelsen, Götene kommun och trafikverket. Tanken var att komma fram till lösningar för den stora turistströmmen. Länsstyrelsen fixade då en turistparkering, skyltning och allt. Västra

Götalands museum skötte också sin del. Under tiden då turisttillströmningarna var som värst kändes det lite ansträngande. Nu efter denna samverkan med alla lösningar är situationen bra igen. Alla inblandade aktörer gjorde som sagt ett jättebra jobb.